

3

Demografie

rok 2014

ročník 56

revue pro výzkum
populačního vývoje

Olga Nešporová – Dana Hamplová

Souvislosti mezi rodičovstvím a životní spokojeností
v České republice a zemích Evropské unie

Ondřej Nývlt – Šárka Šustová

Rodinná soužití s dětmi v České republice z pohledu výběrových
šetření v domácnostech

Branislav Šprocha

Odkladanie a rekuperácie plodnosti v kohortnej perspektíve
v Českej republice a na Slovensku

Rozhovor

50 let České demografické společnosti

ČLÁNKY | ARTICLES

185 Olga Nešporová – Dana Hamplová
Souvislosti mezi rodičovstvím a životní spokojeností v České republice a zemích Evropské unie

The Relationship between Parenthood and Life Satisfaction in the Czech Republic and European Union

203 Ondřej Nývlt – Šárka Šustová
Rodinná soužití s dětmi v České republice z pohledu výběrových šetření v domácnostech

Family Arrangements with Children in the Czech Republic from the Perspective of Surveys in Households

219 Branislav Šprocha
Odkladanie a rekuperácie plodnosti v kohortnej perspektíve v Českej republike a na Slovensku

The Postponement and Recuperation of Fertility in a Cohort Perspective in the Czech Republic and Slovakia

ROZHOVOR | INTERVIEW

234 50 let České demografické společnosti
50 Years of the Czech Demographic Society

SČÍTÁNÍ LIDU | POPULATION CENSUS

239 Štěpánka Morávková – Lenka Šigutová
Česká a slovenská menšina ve výsledcích sčítání 2011

Czech and Slovak Minorities in the Results of the 2011 Census

RECENZE | BOOK REVIEWS

248 Terezie Štyglerová
20 let samostatnosti z pohledu demografie ČR, SR, ČSR
20 Years of Independence from the Perspective of the Demography of the Czech Republic, Slovakia, Czechoslovakia

ZPRÁVY | REPORTS

251 XLIV. konference České demografické společnosti
44th Conference of the Czech Demographic Society

255 Seminář OECD o životní pohodě
OECD Workshop on Well-Being

257 Evropská populační konference
European Population Conference

259 Životní výročí Milana Kučery
Milan Kučera on His 85th Birthday

PŘEHLEDY | DIGEST

260 Jiřina Růžková
145 let od konání prvního moderního sčítání lidu na území České republiky (1869)
145 Years since the First Modern Census Was Conducted in the Czech Republic (1869)

268 Radek Havel
Pohyb obyvatelstva České republiky ve městech nad 20 tisíc obyvatel v roce 2013; Pohyb obyvatelstva České republiky podle krajů a okresů v roce 2013
Population and Vital Statistics of the Czech Republic 2013: Towns with More Than 20,000 Inhabitants; Population and Vital Statistics of the Czech Republic 2013: Regions and Districts

BIBLIOGRAFIE | BIBLIOGRAPHY

Názory autorů se nemusí vždy shodovat se stanovisky redakční rady.

The opinions expressed by individual authors do not represent the opinions of the Editorial Board.

**Demografie je recenzovaný odborný časopis.
Demografie is a peer-reviewed journal.**

SOUVISLOSTI MEZI RODIČOVSTVÍM A ŽIVOTNÍ SPOKOJENOSTÍ V ČESKÉ REPUBLICE A ZEMÍCH EVROPSKÉ UNIE¹⁾

Olga Nešporová – Dana Hamplová

THE RELATIONSHIP BETWEEN PARENTHOOD AND LIFE SATISFACTION
IN THE CZECH REPUBLIC AND EUROPEAN UNION

Abstract

The article investigates the relationship between parenthood and life satisfaction in the Czech Republic and in the European Union (EU 27). Erikson's concept of generativity, together with the goals theory, was taken as the basis for the authors' assumption that parenthood should increase life satisfaction. An analysis using data from the European Values Study (EVS) 2008 provided no clear support for such a hypothesis and revealed significant differences in this respect across European countries.

Keywords: parenthood, motherhood, life satisfaction, happiness,
Czech Republic, Europe

Demografie, 2014, 56: 185–202

Výzkum štěstí a spokojenosti nabyl v posledních letech na atraktivitě a zabývá se jím mnoho odborníků na poli sociologie, psychologie a ekonomie. Většina prací přitom využívá kvantitativní metodologii a snaží se zjistit, jaké faktory se podílí na zvýšení či snížení subjektivního pocitu štěstí. Psychologové zdůrazňují subjektivní aspekty a vyzdvihují souvislosti mezi mírou pocíťovaného štěstí a osobnostními charakteristikami jedince (Diener *et al.*, 1985; Kačmárová, 2007; Leiblum *et al.*, 1998; Lucas, 2007; Schiffrin – Nelson, 2010). Ekonomové se věnují objektivním aspektům a vysvětlují rozdíly ve spokojenosti vnějšími a strukturálními aspekty, jako jsou hrubý domácí produkt, příjem a životní podmínky (Bjørnskov *et al.*, 2008; Easterlin – Plagnol, 2008; Fischer, 2008; Guriev – Zhuravskaya, 2007; MacKerron, 2012; Večerník, 2012). Sociologové pak spojují

míru štěstí jedince či společnosti s mírou jeho sociálních kontaktů, ale i s různými dalšími faktory, ekonomické a demografické nevyjímaje. Tak byly odhaleny významné souvislosti mezi mírou spokojenosti a rodinným stavem, zdravím, prací, příjmem a genderem (Hamplová, 2006; Kapteyn *et al.*, 2009; Pedersen – Schmidt, 2011; Zimmermann – Easterlin, 2006), méně často pak souvislosti s věkem (Easterlin, 2006; Hamplová, 2004) a případně i plodností a úmrtností (Rabušic, 2010).

Relativně méně pozornosti bylo věnováno vztahu mezi životní spokojeností a rodičovstvím. To, proč by rodičovství mělo mít pozitivní efekt na psychickou a emocionální stránku pečujících rodičů, se obvykle vysvětluje pomocí psychologického pojmu generativita. Ta je dle psychologa Eriksona klíčovým aspektem střední dospělosti, jenž člověk v případě

---

1) Studie vznikla v rámci projektu Zdraví a rodina – ISSP 2011 a 2012, podpořeného GA ČR (P404/11/1045).

správného psychosociálního vývoje naplňuje (Erikson, 2002: 225–250). Termínem generativita jsou přitom označovány aktivity péče o druhé, které přispívají k životu dalších generací. Nejčastěji je naplňována prostřednictvím rodičovství, ale lze ji realizovat i jinak, například prostřednictvím charitativní činnosti pro blaho širší komunity. Z hlediska vývojové psychologie dospělý jedinec naplňuje péčí o dítě hlavní úkol dospělosti. Stává se tak potřebným pro druhé, což mu zároveň přináší pocit osobní spokojenosti.²⁾

V souladu s touto teorií tedy nijak nepřekvapuje, že ocenění dítěte pro naplnění životních cílů je v mnohých společnostech vysoké. Souvislost mezi deklarovanou životní spokojeností a rodičovstvím je však velmi komplikovaná. Někdy se hovoří o tzv. rodičovském paradoxu, kdy většina lidí chce mít děti, protože věří, že jejich život bude šťastnější a naplněnější než život bezdětných, v realitě však rodičovství jejich život nutně lepším neučiní (Rizzo et al., 2012). Při srovnání míry oceňování dítěte pro naplnění života jedince se mezi populacemi různých zemí objevují velké rozdíly. Nabízí se tak otázka, zda má rodičovství pozitivnější vliv na životní spokojenost v zemích, kde je dítě většinou společností považováno za nezbytnou součást naplněného života jedince oproti zemím, kde toto přesvědčení většina osob nesdílí. Předkládaný článek si klade za cíl ověřit souvislost mezi deklarovanou životní spokojeností a rodičovstvím (především mateřstvím), a to na datech z kvantitativního dotazníkového šetření European Values Study (EVS). Tato souvislost je přitom ověřována nejprve na českých datech, následuje porovnání s daty ze zemí Evropské unie.

ŠTĚSTÍ A ŽIVOTNÍ SPOKOJENOST

Při snaze porovnat míru štěstí či životní spokojenosti mezi různými populacemi narážíme na problém srovnatelnosti tohoto konceptu. Nejproblematictější se jeví pojem štěstí. V češtině (ruštině, a patrně i dalších slovanských jazycích), má slovo štěstí

subjektivní a citově zabarvený význam. V angličtině má naproti tomu slovo štěstí (happiness) obecnější a širší význam než v češtině, často je tak chápáno jako synonymní pro komplexnější termíny jako je kvalita života (quality-of-life) nebo prosperita či blaho (well-being) (Hansen, 2012; Veenhoven, 2000) nebo bývá chápáno jako součást tohoto širšího pojmu „subjektivní blaho“ (Searle, 2008). Tyto významové rozdíly bohužel mohou vést k získání mírně odlišných výsledků při realizaci mezinárodních šetření, kdy je respondentům pokládána otázka po štěstí.

Zatímco štěstí je většinou zkoumáno obecně, spokojenost je v sociologických výzkumech častěji specifikována. Tím se zužuje diverzita vnímání tohoto abstraktního pojmu, což nepochybně přispívá k přesnosti měření. Je tak například zjišťována spokojenost s prací (Vinopal, 2011), manželstvím, životem, zdravím, financemi, osobními vztahy, politikou, bezpečností, vzděláním, prostředím atd., načež se pak tyto jednotlivé indikátory mohou stát součástí jakéhosi globálního ukazatele štěstí či kvality života, ať už jedince nebo celého národa (Diener et al., 1985; Eurostat b.d.; *Measuring national well being*, 2011; Veenhoven, 1993). Celková spokojenost či kvalita života je tak odvozována ze souhrnu arbitrárně stanoveného počtu uměle vytvořených indikátorů, přičemž jejich variabilita je nesmírná.³⁾

Jako alternativa stanovení životní spokojenosti se však často používá pouze jeden indikátor, a to subjektivní osobní hodnocení poskytnuté respondentem. Bylo prokázáno, že celkovou životní spokojenost lze poměrně dobře odvodit od spokojenosti se čtyřmi základními doménami života: sociálními kontakty a rodinou, prací a každodenními aktivitami, zdravím a příjmem. Míra vlivu jednotlivých oblastí na celkovou spokojenost s životem přitom odpovídá pořadí, ve kterém jsou uvedeny: jako nejvýznamnější jsou hodnoceny sociální kontakty a rodina a nejméně významnou roli v souvislosti s životní spokojeností hraje příjem (Kapteyn et al., 2009).

2) Vztahem mezi generativitou a aktivním otcovstvím se zabýval Chorvát (1999).

3) Nejkomplexnější výčet používaných měř spokojenosti představil Veenhoven na internetových stránkách World Database of Happiness, http://www1.eur.nl/fsw/happiness/hap_quer/hqi_fp.htm (cit. 20. 6. 2014).

RODINNÉ SOUVISLOSTI ŽIVOTNÍ SPOKOJENOSTI

Vztah mezi rodinnými souvislostmi v nejširším smyslu a jak spokojeností, tak štěstím jedince byl mnohokrát prověřován. Studie věnované tomuto problému lze rozdělit do dvou skupin dle oblastí, kterými se zabývaly. Do první skupiny patří studie o souvislostech spokojenosti s manželstvím a do druhé o vztazích mezi spokojeností a rodičovstvím.

Manželství a rodina patří mezi faktory, jejichž přímý vliv na subjektivní spokojenost byl mnohokrát prokázán. Bývá často větší než vliv příjmu, zdraví, věku, vzdělání a genderu (*Lucas – Clark, 2006*). Pozitivní vliv manželství na životní spokojenost potvrdily analýzy dat z rozličných zemí (např. *Kapteyn et al., 2009; Hamplová, 2004, 2006; Lucas et al., 2003*). Zároveň ovšem často platí, že pozitivní vliv na životní spokojenost má i soužití v partnerství nebo začlenění do sociálních sítí (*Kapteyn et al., 2009; Kohler et al., 2005; Plagnol – Easterlin, 2008*). Samozřejmě záleží i na mnohých dalších okolnostech manželství, například v Evropě má manželství pozitivní vliv na celkovou životní spokojenost pouze tehdy, pokud jsou lidé se svým rodinným životem spokojeni (*Hamplová, 2004*).

Vliv manželství na spokojenost byl podrobně sledován v německém longitudinálním panelovém výzkumu. Pozitivní efekt manželství na spokojenost není zpochybňován, ale liší se výklad dalších okolností. Někteří autoři poukázali dále na skutečnost, že podobný efekt má v Německu i nesezdané soužití, respektive nalezení toho správného partnera (*Zimmermann – Easterlin, 2006*). Zatímco stejní autoři tvrdí, že pozitivní vliv manželství na životní spokojenost je dlouhodobý, jiní prokázali krátkodobý vliv vstupu do manželství na celkovou životní spokojenost. Míra spokojenosti jedince se od uzavření manželství poměrně rychle (zhruba po roce) vrací na úroveň, kterou měl jedinec před vstupem do manželství (*Lucas – Clark, 2006*). Toto zjištění je interpretováno jako podporující planost tzv. adaptační teorie, která říká, že člověk je schopen adaptovat se na rozličné životní podmínky a okolnosti, ať již pozitivní nebo negativní.

Co se týká manželství samotného a vztahů v něm, na nizozemských datech bylo prokázáno, že vdané ženy jsou spokojenější tehdy, je-li jejich manžel starší, přičemž ženatí muži jsou naopak spokojenější, je-li manželka mladší (*Groot – van den Brink, 2002*). Pozitivní efekt manželství a spokojenosti s rodinným životem zřejmě ovlivňuje i rozdíly v životní spokojenosti mužů a žen v souvislosti s očekáváními a jejich naplňováním v průběhu životního cyklu. *Plagnol a Easterlin (2008)* propojili dva longitudinální výzkumy prováděné v USA od sedmdesátých let 20. století a zjistili, že ženy naplňují svá rodinná očekávání (manželství) dříve než muži, takže jsou v porovnání s nimi spokojenější v mladším věku. Muži jsou oproti ženám spokojenější s životem ve starším věku, což je vysvětlováno tím, že ve starším věku žije v manželství (či partnerství) vyšší podíl mužů než žen.

Pokud jde o studie věnované vztahu rodičovství (či bezdětnosti) a životní spokojenosti, přinášejí, na rozdíl od výše zmíněných, více rozporuplné výsledky. Nelze tudíž obecně říci, že by rodičovství jednoznačně zvyšovalo či snižovalo životní spokojenost. Někteří autoři tak zdůrazňují pozitivní efekt rodičovství (*Angeles, 2010*). Další autoři zabývající se působením různých faktorů na životní spokojenost neshledali žádný významný vztah mezi rodičovstvím a životní spokojeností (*Meadow et al., 1992; Schoon et al., 2005; Zimmermann – Easterlin, 2006*). Autoři přehledové studie zpracovávající 72 odborných statí uveřejněných v prestižním americkém časopise *Journal of Marriage and Family* pak došli k závěru, že efekt je spíše negativní a náklady spojené s rodičovstvím obvykle převyšují zisk (*Nomaguchi – Milkie, 2003*). Spokojenost navíc významně ovlivňuje i kvalita vztahu mezi rodičem a dítětem (*Nomaguchi, 2012*). Nejnovější studie naznačují, že vliv rodičovství na životní spokojenost se může u jedinců poměrně lišit v závislosti na jejich různých životních trajektoriích a dalších okolnostech. Někteří autoři poukázali na fakt, že narození prvního dítěte dlouhodoběji ovlivňuje životní spokojenost pouze u menšiny osob (*Galatzer-Levy et al., 2011*).⁴⁾

4) Zhruba u 7 % osob (respondentů z amerického panelového výzkumu) se životní spokojenost 4 roky po narození dítěte postupně snižovala a zhruba u 4 % osob spokojenost s životem během čtyř let po narození prvního dítěte vzrostla. U většiny (84 %) pak zůstala nezměněna (*Galatzer-Levy et al., 2011*).

Pozitivní vliv rodičovství na subjektivní pocit štěstí či životní spokojenost byl popsán na datech polského panelového výzkumu z prvního desetiletí současného století. Byl potvrzen významný pozitivní efekt prvního dítěte na spokojenost matek, avšak méně výrazný v případě otců, který se postupně s věkem dítěte vytrácel (*Baranowska – Matysiak*, 2011). Podobná zjištění přinesly i analýzy dat z dánského výzkumu velkého souboru jednovaječných dvojčat, jehož jedinečnost spočívala zejména v tom, že eliminoval vliv obtížně sledovatelných genetických, osobnostních a výchovných vlivů (*Kohler et al.*, 2005). Prokázaly pozitivní vliv narození prvního dítěte na životní spokojenost otců a ještě více matek ve věku 25–45. Ve starší věkové kategorii (50–70 let) ovšem nebyl tento pozitivní vztah jasně potvrzen. Pozitivní vliv rodičovství jde v evropských populacích ovšem často ruku v ruce s partnerstvím (tamtéž; *Aassve et al.*, 2012). Jednoznačně prokázal pozitivní vliv rodičovství na životní spokojenost také výzkum provedený na populaci Bangladéše (*Camfield et al.*, 2009). Relativně vysoká míra štěstí jeho obyvatel žijících v trvalé chudobě byla vysvětlována právě odkazem na sociální vazby a rodičovství, které jsou v dané kultuře vysoce ceněné. Zatímco spokojenost mladších lidí zvyšuje vědomí, že poskytují svým dětem náležitou výchovu, spokojenost starších lidí zde zvyšuje vědomí, že je jejich děti, respektive synové, mohou zabezpečit.

Množství studií však dokazuje opak, totiž negativní vliv rodičovstvím na životní spokojenost, který je vysvětlován vyšším ekonomickým zatížením rodičů oproti bezdětným osobám (*Stanca*, 2012). Například *McLanahan* a *Adams* poukázaly již v osmdesátých letech minulého století na skutečnost, že v USA dospělí lidé žijící s dětmi udávají nižší spokojenost se životem v porovnání s ostatními. Příčinu toho spatřovaly autorky nejen ve vyšším ekonomickém, ale i časovém zatížení rodičů oproti bezdětným, což jsou jevy navíc umocněné vysokou zaměstnaností žen, rozpadlými manželstvími a single rodičovstvím. Negativní dopad rodičovství na spokojenost navíc autorky dávaly do souvislosti se snížením plodnosti a doporučovaly jeho zmírnění státní podporou péče o děti a příspěvků na děti (*McLanahan – Adams*, 1987). Negativní vliv na životní spokojenost má svobodné rodičovství (*Angeles*, 2010; *Lee et al.*, 1999).

Vliv rodičovství na životní spokojenost se liší v případě žen a mužů, neboť v moderních společnostech

mění každodenní život matky více než život otce (viz např. *Alan*, 1989; *Bartoňová – Nývlt*, 2011; *Gatrell*, 2004; *Možný*, 2006; *Sanchez – Thomson*, 1997; *Schneider*, 2010). Proto není překvapující ani zjištění, že podobně odlišný vliv má také bezdětnost. Zatímco bezdětné ženy jsou častěji méně spokojené se svým životem než matky, u mužů tento vztah neplatí (*Hansen et al.*, 2009). V některých případech může naopak absence rodičovství působit pozitivně na životní spokojenost mužů. Takový vztah byl zjištěn v případě rozvedených mužů v Estonku, Finsku a Velké Británii, kde byli bezdětní rozvedení muži shledáni spokojenější se svým životem v porovnání s rozvedenými oci (*Schoon et al.*, 2005).

Na druhou stranu může snižovat životní spokojenost absence rodičovství, jak dokazují případy osob neúspěšně léčených pro neplodnost. Touha po naplnění rodičovství vede v současnosti některé páry k využití nových lékařských metod asistované reprodukce. Existuje množství studií sledujících vliv rodičovství nebo jeho absence na emocionální stav žen (méně často i mužů), které podstoupily mimotělní oplodnění (IVF, *in vitro fertilisation*). Jejich přehled přinesla *Verhaak et al.* (2007) a ukázala, že léčba neplodnosti zahrnující mimotělní oplodnění s negativním výsledkem přináší u malé, avšak nezanedbatelné, části žen psychické problémy. Dlouhodobý výzkum sledující životní spokojenost žen podstoupivších mimotělní oplodnění přinesl výsledné zjištění, že životní spokojenost matek (včetně těch, které dítě adoptovaly) je vyšší než žen, které zůstaly bezdětné (*Leiblum et al.*, 1998). V souladu s aspirační teorií můžeme konstatovat, že v případech, kdy je touha po realizaci rodičovství velká, může její nenaplnění vést k výraznější nespokojenosti s životem.

Diverzifikované souvislosti mezi rodičovstvím a životní spokojeností elegantně vyřešil *Powdthavee* (2011), který se zaměřil na analýzu prarodičovství. Z dlouhodobé perspektivy se tak snažil posunout diskusi o vlivu rodičovství na celkovou životní spokojenost tím, že odvodil jeho pozitivní efekt od vyšší životní spokojenosti prarodičů v porovnání se stejně starými lidmi, kteří vnoučata nemají. Nepřináší-li tedy spokojenost samotné rodičovství, pak prarodičovství tak činí, což ovšem bez rodičovství realizovat nelze. *Hansen et al.* (2012) se zase snažil vysvětlit disparátnost zjištění o negativních a pozitivních dopadech rodičovství na životní spokojenost poukazem k tomu, že rodičovství

patrně zvyšuje spíše naplnění smyslu života jedince než jeho vnímání štěstí či spokojenosti s životem.

DATA A METODOLOGIE

V tomto článku jsou využita data z výzkumného programu European Values Study (EVS), v jehož rámci se od roku 1981 zhruba každých devět let sledují na reprezentativních souborech dospělé populace proměny hodnot a postojů v evropských zemích. Země bývalého východního bloku se k tomuto výzkumu připojily v roce 1990, přičemž s každou další vlnou (1999 a 2008) se do šetření zapojovaly další země, takže z původních 14 v roce 1981 jich bylo v roce 2008 již 47. Využíváme data z nejnovější vlny EVS realizované v roce 2008, které se již účastnilo všech 27 států Evropské unie (EU). Používaný výzkumný soubor zahrnuje celkem 40 060 respondentů, průměrně bylo v každém státě dotazováno zhruba 1 480 osob. Je třeba upozornit na skutečnost, že se nejedná o populační data, ale o výběrové šetření. Cílem je tak získat reprezentativní vzorek populace, nikoliv data standardizovaná na věkovou strukturu dané populace. S tím souvisí i to, že používané váhy nemají za cíl populaci standardizovat, ale odstranit případné zkreslení vzniklé při sběru dat.

Míra životní spokojenosti byla sledována na základě souhrnné otázky formulované takto: „Když vezmete v úvahu všechny okolnosti, jak jste nyní spokojen(a) se svým životem?“ K odpovědi měli respondenti použít kartu s horizontálně znázorněnou desetimístnou stupnicí, kde 1 znamenala „nespokojen(a)“ a 10 „spokojen(a)“. V analýzách byly jako vysvětlující proměnné použity věk, pohlaví, stát a ocenění dítěte pro naplnění života. Poslední proměnná vychází z otázky „Myslíte si, že žena musí mít děti, aby se splnilo její poslání, nebo to není nutné?“ Možné odpovědi byly: „potřebuje děti“ a „není to nutné“. Doplnkově byl testován vliv dalších proměnných: soužití v domácnosti s dětmi a soužití v domácnosti s partnerem/partnerkou, manželem či manželkou, hodnocení vlastního zdraví a vzdělání.

Z teoretického hlediska se zjišťování vlivu rodičovství na životní spokojenost opírá o teorii cílů (*Diener – Lucas, 2000*). Cíle odrážejí aspirace, které lidé mají,

a aktivity, které typicky ve svém životě realizují. V souladu s výše uvedenými poznatky o generativitě i zjištěními o relativně vysoké podpoře přikládání významu dítěte pro naplnění života, chápeme rodičovství jako životní cíl. Rodičovství by pak mělo pozitivně přispívat k životní spokojenosti jedince, zatímco bezdětnost naopak. Evropské země se však velmi liší v tom, zda je většinou populace dítěte vnímáno jako nezbytné pro naplnění života ženy (či muže). Uplatněný přístup nechce kulturní rozdíly ve vnímání rodičovství pomíjet, srovnání se zakládají spíše na předpokladu jejich existence. Respektuje tak model tzv. evaluační teorie navržený Dienerem a Lucasem (tamtéž), tj. reflektuje vědomí, že rodičovství a ocenění dítěte i jeho vnímání jako životního cíle se liší jak na úrovni jedinců, tak na úrovni zemí. Přitom se snaží odhalit, zda jsou matky oproti bezdětným ženám spokojenější v zemích, kde je deklarovaný význam mateřství pro naplnění života rozšířenější.

Srovnání spokojenosti českých rodičů a bezdětných osob je členěno dle pohlaví a věku. Posléze je věnován prostor mezinárodnímu srovnání toho, jak je rozšířené přesvědčení, že pro realizaci naplněného života ženy je dítě nezbytné. Dále sledujeme rozdíly v průměrné životní spokojenosti bezdětných žen a rodiček v post-reprodukčním věku ve státech EU 27. Následují výsledky regresní analýzy zjišťující vztah mezi životní spokojeností a rodičovstvím, a to i odděleně pro mateřství a otcovství. Test byl proveden jednak odděleně na datech ze všech 27 jednotlivých států EU, jednak souhrnně na datech ze všech 27 států EU, které byly na základě provedených analýz rozděleny na tři skupiny: postkomunistické státy střední a východní Evropy, státy severozápadní Evropy⁵⁾ a státy jižní Evropy.

SPOKOJENOST RODIČŮ A BEZDĚTNÝCH OSOB V ČESKÉ REPUBLICE

Subjektivně vnímaná míra životní spokojenosti se mezi evropskými zeměmi zásadně liší (*Mysíková – Večerník, 2013; Večerník, 2013*), což odráží jednak odlišné kulturní zvyky (včetně akceptovatelnosti připustit, že jedinec není spokojen s vlastním životem), jednak odlišné životní podmínky. Ve srovnání s ostatními státy EU lze Českou republiku zařadit zhruba do středu. Podobně jako v ostatních evropských státech

5) Označení severozápadní Evropa či západní země používáme z důvodu zjednodušení pro země bývalého západního bloku nacházející se v severní, západní a střední Evropě.

je u nás většina osob s vlastním životem spíše spokojena, průměrné hodnocení na desetistupňové škále se pohybuje okolo hodnoty 7. Od roku 1990 do roku 2008 přitom životní spokojenost českých občanů zvolna rostla (Večerník, 2013).

V evropském srovnání je zřejmé, že lidé žijící v postkomunistických státech deklarují nižší spokojenost v porovnání s obyvateli severozápadní Evropy. S ekonomickou transformací sice v mnohých zemích (ČR byla výjimkou) průměrná životní spokojenost na konci devadesátých let ještě poklesla, následný vývoj však vedl k růstu spokojenosti, takže v postkomunistických zemích byla průměrná míra životní spokojenosti v roce 2008 vyšší v porovnání s rokem 1990. V západních zemích byly proměny v celkové spokojenosti méně výrazné a mnohde nepřinesly pozitivní výsledek – míra spokojenosti poklesla v Itálii, Rakousku, Švédsku, Německu a Nizozemsku (Mysíková – Večerník, 2013). V roce 2008 byly s vlastním životem nejvíce spokojeni obyvatelé Dánska, Nizozemska a Malty a Lucemburska, nejméně spokojeni pak byli lidé v Bulharsku, Maďarsku, Lotyšsku a Litvě (tab. 2).

Test průměrů (ANOVA) odhalil významné rozdíly ve spokojenosti podle věku, kdy v roce 2008 spokojenost s životem v české populaci s narůstajícím věkem klesala. Je proto nezbytné zahrnout toto zjištění i do analýz sledujících vliv rodičovství na životní spokojenost. Potvrdilo se, že především v některých životních etapách (zde zastoupených věkovými kategoriemi) může mít rodičovství a bezdětnost odlišné dopady na životní spokojenost mužů a žen. Dále je zřejmé, že vztah mezi rodičovstvím a životní spokojeností se mění s věkem u obou pohlaví. V nejmladší věkové kategorii (18–31 let) totiž udávali otcové a matky mírně nižší hodnoty spokojenosti v porovnání s bezdětnými vrstevníky. V další věkové kategorii (32–44 let) byl shledán výrazný rozdíl ve srovnání spokojenosti otců a matek, který ovšem v poslední věkové kategorii (45+) vymizel a rodiče (otcové i matky) zde byli se svým životem spokojenější v porovnání se svými bezdětnými vrstevníky.

V nejmladší věkové kategorii (18–31 let) byl zjištěný rozdíl ve spokojenosti rodičů a bezdětných nejmenší, otcové a matky udávali v porovnání s bezdětnými osobami jen velmi mírně nižší míry spokojenosti s životem

Tab. 1: Životní spokojenost bezdětných osob a rodičů tří věkových kategorií u mužů a žen v ČR
Life satisfaction of childless people and parents in three age categories by sex in the Czech Republic

Věk / Age	Muži / Men			Ženy / Women	
		Průměr / Average	N	Průměr / Average	N
18–31	Bezdětní / Childless	7,35	175	7,97	114
	Rodiče / Parents	7,22	32	7,88	67
	Celkem / Total	7,33	207	7,94	181
	Rozdíl / Difference	–0,14		–0,09	
32–44	Bezdětní / Childless	6,70	44	7,89	18
	Rodiče / Parents	7,76	121	7,51	187
	Celkem / Total	7,48	165	7,54	205
	Rozdíl / Difference	1,06		–0,38	
45+	Bezdětní / Childless	6,50	54	6,48	46
	Rodiče / Parents	6,95	354	6,92	505
	Celkem / Total	6,89	408	6,89	551
	Rozdíl / Difference	0,45		0,45	
Celkem / Total	Bezdětní / Childless	7,08	273	7,58	178
	Rodiče / Parents	7,16	507	7,15	759
	Celkem / Total	7,13	780	7,23	937
	Rozdíl / Difference	0,08		–0,43	

Pozn.: Rozdíl = rozdíl průměrů mezi rodiči a bezdětnými.

Note: Difference = difference in the average between parents and childless people.

Pramen: EVS 2008.

Source: EVS 2008.

(tab. 1). Ve střední věkové kategorii (32–44 let) byly rozdíly naopak největší, a to jak při srovnání otců a bezdětných mužů a matek a bezdětných žen, tak i při porovnání spokojenosti otců a matek. Zatímco otcové byli výrazně spokojenější s vlastním životem v porovnání s bezdětnými muži střední věkové kategorie, u matek byl shledán vztah opačný. Oproti svým bezdětným vrstevnicím byly matky méně spokojené. Je třeba však upozornit na to, že v souboru bylo pouze 18 bezdětných žen ve věku 32–44 let. Pozitivní přínos rodičovství pak byl shledán i v následující věkové kategorii (45+), kde byli rodiče spokojenější v porovnání s bezdětnými osobami. V tomto případě však nebyl mezi matkami a otci nalezen žádný rozdíl.

Celkové porovnání uvedené v tabulce 1 přesto ukazuje, že otcové a matky jsou v porovnání s bezdětnými osobami méně spokojeni se svým životem, což výrazněji platí u žen. Tento výsledek však musíme interpretovat obezřetně, neboť do celkového porovnání se promítá spíše vliv věku, případně rodinného stavu než rodičovství (viz též *Hamplová*, 2004). V roce 2008 totiž udávali nejvyšší míry spokojenosti s životem nejmladší muži a ženy, mezi kterými byl ovšem nejvyšší podíl bezdětných osob a naopak, nejnižší míry spokojenosti udávali senioři, mezi nimiž byl ovšem zároveň jen velmi nízký podíl bezdětných mužů a žen. Při obecném posouzení rozdílu mezi matkami/otci a bezdětnými v České republice hraje tedy mnohem významnější roli faktor věku, případně zdravotního či rodinného stavu a nikoliv samotné rodičovství. Jak rovněž ukazujeme v tabulce 3, negativní efekt rodičovství u českých mužů a žen přestane být statisticky signifikantní, pokud kontrolujeme věk, vzdělání, zdravotní stav a partnerskou situaci.

RODIČOVSTVÍ JAKO VÝZNAMNÁ SOUČÁST ŽIVOTA ŽEN

Z mnohých sociologických výzkumů vyplývá, že deklarované ocenění dítěte pro spokojený či naplněný život dospělých jedinců je v české populaci poměrně vysoké (*Hamplová*, 2000; *Kuchařová*, 2003; *Nešporová*, 2006; *Pakosta*, 2009; *Rabušic – Chromková Manea*, 2012; *Štátná*, 2005). Uvedenou situaci nepochybně posiluje i to, že u nás nejsou příliš rozvinuté alternativní formy naplňování generativity. Svědčí o tom například nízká participace v charitativních

organizacích občanského sektoru v porovnání se západními zeměmi (*Frič – Goulli*, 2001).

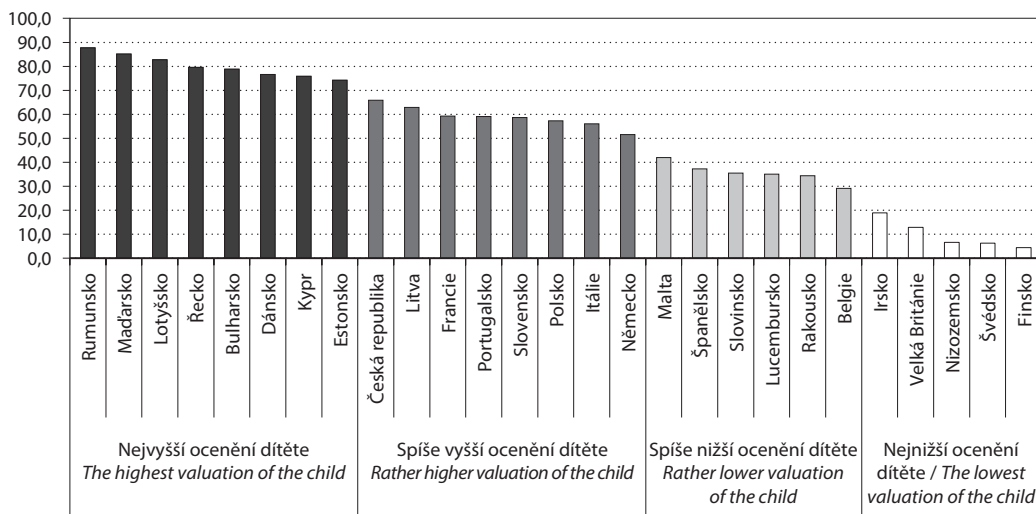
Mezinárodní srovnání dat EVS z roku 2008 ukazuje, že vyšší ocenění dítěte pro naplnění života obecně sdíleli spíše obyvatelé postkomunistických zemí v porovnání s obyvateli ostatních zemí EU (graf 1). Výjimku tvořily Řecko, Kypr a Dánsko, kde bylo rovněž vyšší, a v menší míře též Francie, Portugalsko, Itálie a Německo, kde se k němu přiklonila více než polovina dotazovaných. Více než tři čtvrtiny dotazovaných žen se klonily k názoru, že žena potřebuje mít dítě, aby bylo její životní poslání naplněno, v Rumunsku, Maďarsku, Lotyšsku, Řecku, Bulharsku, Dánsku a na Kypru. Nejméně byl naopak oceňovaný význam mateřství pro naplnění života ve státech severozápadní Evropy. Ve Finsku, Švédsku, Nizozemsku, Velké Británii a Irsku považovala mateřství za důležité pro naplněný život méně než jedna pětina žen. Je tedy zřejmé, že identita žen je v těchto státech budována odlišně. Českou republiku lze při hodnocení významu mateřství zařadit mezi státy se spíše vyšším oceněním dítěte, po bok Litvy, Francie, Portugalska, Slovenska, Polska a Itálie. Podíl žen oceňujících mateřství se v těchto státech pohyboval mezi 56–66 % (graf 1).

Při srovnání žen v post-reprodukčním věku, bychom mohli předpokládat, že v zemích, kde je přesvědčení o nezbytnosti mateřství pro splnění životního poslání ženy rozšířené, budou matky v post-reprodukčním věku v porovnání s bezdětnými ženami spokojenější. A naopak, že tam, kde je přesvědčení o významu mateřství menšinové, bude rodičovství ovlivňovat životní spokojenost slaběji, takže bezdětné ženy nebudou výrazněji méně spokojené než matky. Zajímavé by bylo sledovat nejen celkové prorodinné klima ve společnosti, ale i osobní postoje respondentů a jejich vzájemné interakce, vzhledem k velikosti vzorku je to ale obtížné. Například v rumunském vzorku bylo pouze 27 bezdětných žen, z nichž jen 9 nedeclarovalo vysokou hodnotu mateřství.

Jak ukazuje graf 2, v datech EVS nenalezneme podporu myšlenky, že v zemích, kde se mateřství oceňuje více, jsou matky spokojenější. Ve dvou zemích, kde bylo zaznamenáno nejvyšší ocenění mateřství, a to v Rumunsku a v Maďarsku, byly oproti očekávání bezdětné ženy v post-reprodukčním věku se svým životem spokojenější než matky stejné věkové kategorie (graf 2). A naopak v zemích, kde byl deklarovaný

Graf 1: Deklarovaný význam dětí pro naplnění života v zemích EU 27, odpovědi žen v %

The declared significance of having a child for a woman's life fulfilment in the EU 27, female respondents (in %)

Pozn.: Znázorněny jsou podíly kladných odpovědí ("needs children") na otázku: "Do you think that a woman has to have children in order to be fulfilled or is this not necessary?"

Note: The figure presents the percentage of positive responses ('needs children') to the question: 'Do you think that a woman has to have children in order to be fulfilled or is this not necessary?'

Pramen: EVS 2008; N=21 051.

Source: EVS 2008; N=21 051.

význam mateřství pro naplnění životního poslání ženy nízký, udávaly bezdětné ženy nižší úroveň životní spokojenosti v porovnání s matkami v post-reprodukční věkové kategorii. Z těchto států pak byly nalezeny největší rozdíly mezi spokojeností bezdětných žen a matek v Rakousku, Belgii, Lucembursku, Irsku a Velké Británii. Pouze ve Švédsku a Španělsku, v evropském srovnání zařazených též mezi země s nižším oceněním dítěte pro život ženy, naproti tomu platilo, že bezdětné ženy zde udávaly vyšší míry spokojenosti v porovnání s matkami v post-reprodukční věkové kategorii (graf 2). Obecně bylo při srovnání dat ze všech států EU 27 zjištěno, že matky starší 45 let jsou se svým životem spokojenější oproti svým bezdětným vrstevnicím. Pozitivní vliv mateřství na životní spokojenost ve vyšším věku lze tedy v evropském kontextu potvrdit.

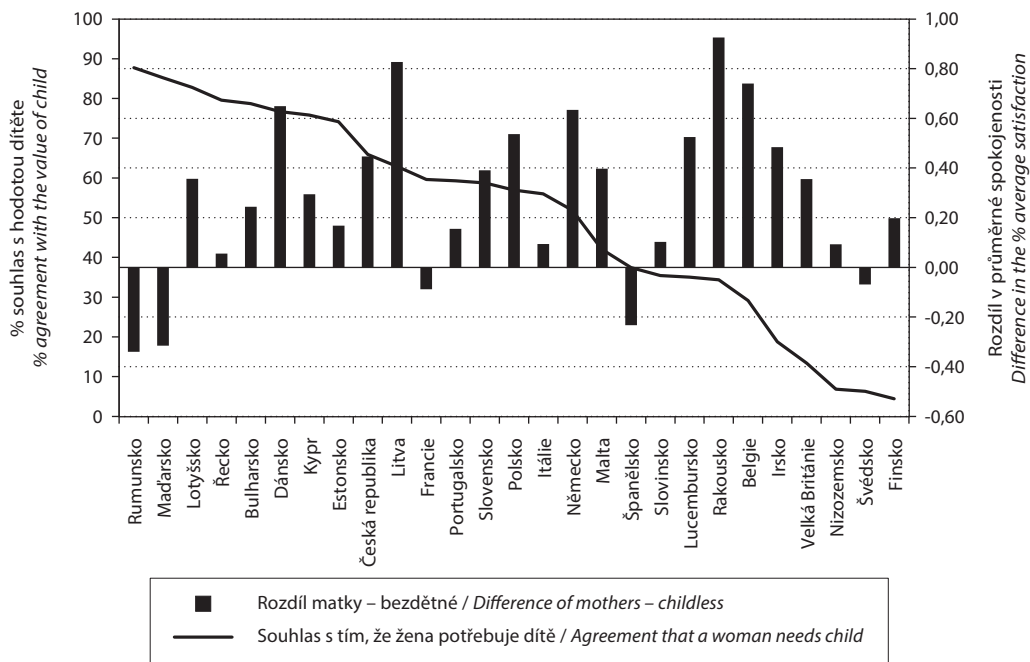
ŽIVOTNÍ SPOKOJENOST A RODIČOVSTVÍ V EVROPĚ A ČESKÉ REPUBLICCE

Při hledání souvislostí mezi životní spokojeností a rodičovstvím, respektive bezdětností, data EVS

z roku 2008 dokládají, že rodičovství má na životní spokojenost v jednotlivých státech Evropy mnohdy odlišný vliv. Především byl odhalen významný rozdíl při srovnání postkomunistických zemí se zeměmi bývalé západní Evropy. Zatímco v postkomunistických státech byl nalezen spíše negativní vztah mezi rodičovstvím a životní spokojeností, ve státech severozápadní Evropy byl s výjimkou Francie tento vztah spíše pozitivní. Negativní vztah pak podobně jako v postkomunistických státech nalezneme v některých státech jižní Evropy (viz tabulka 2).

V mnohých státech bývalého východního bloku podle srovnání dat z EVS 2008 platilo, že rodiče tam byli méně spokojeni se svým životem v porovnání s bezdětnými osobami. Tento vztah byl přitom shledán jako statisticky významný v Bulharsku, Litvě, Rumunsku, Lotyšsku, Polsku, Estonsku, Slovensku a Maďarsku (tab. 2). Česká republika a Slovensko se zdají představovat výjimky z daného trendu. V českém souboru jsme sice zjistili podobný vztah, kdy rodiče, udávali mírně nižší životní spokojenost v porovnání s bezdětnými respondenty, tento vztah však byl statisticky významný pouze u žen. Negativní

Graf 2: Rozdíly v průměrné životní spokojenosti bezdětných žen a matek post-reprodukční věkové kategorie (45+) v zemích EU 27 | Differences in the mean life satisfaction of childless women and mothers in the post-reproductive age group (45+) in EU

Pozn.: Odpovídaly pouze ženy 45+.

Levá osa Y znázorňuje podíl kladných odpovědí ("needs children") na otázku: "Do you think that a woman has to have children in order to be fulfilled or is this not necessary?"

Pravá osa Y znázorňuje rozdíly v průměrné spokojenosti matek a bezdětných.

Notes: Responses of women aged 45+.

Left axis Y – percentage of positive responses ('needs children') to the question: 'Do you think that a woman has to have children in order to be fulfilled or is this not necessary?'

Right axis Y – differences in the average satisfaction of mothers and childless people.

Pramen: EVS 2008; N=12 582.

Source: EVS 2008; N=12 582.

vztah mezi rodičovstvím a životní spokojeností pak byl odhalen i ve Španělsku, Řecku a Portugalsku. Naproti tomu byl nalezen signifikantní pozitivní vztah mezi rodičovstvím a životní spokojeností v některých zemích bývalé severozápadní Evropy, konkrétně ve Švédsku, Rakousku, Finsku a Dánsku a v menší míře i ve Velké Británii.

Významný rozdíl byl zjištěn mezi ženami a muži, respektive při porovnání mateřství a otcovství. Negativní vztah mezi rodičovstvím a životní spokojeností byl často výraznější u žen než u mužů, tak tomu bylo v Rumunsku, Estonsku, Maďarsku, České republice, Portugalsku, Řecku, Španělsku a Francii. V zemích severozápadní Evropy (ve Švédsku, Rakousku, Finsku, Německu, Belgii a Nizozemsku) zároveň platilo,

že pozitivní vztah mezi rodičovstvím a spokojeností byl vyšší u mužů. Lze tedy konstatovat, že negativní dopady mateřství na životní spokojenost jsou větší než negativní dopady otcovství na životní spokojenost. I když se jako možná interpretace nabízí vysoké zatížení žen v souvislosti s mateřstvím, které se v rámci Evropy nejvíce projevuje především v ekonomicky slabších zemích, kde je státní sociální podpora nižší a podpora ke sladění rodinného a pracovního života žen rovněž nízká a málo rozvinutá, je třeba být při podobných závěrech opatrný. Tabulka 2 totiž přináší celkové údaje za muže a ženy všech věkových skupin a bez ohledu na to, zda žijí se svými dětmi v domácnosti, tedy i starší jedince s odrostlými dětmi či mladé bezdětné

Tab. 2: Srovnání spokojenosti s životem v souvislosti s rodičovstvím ve státech EU 27

Comparison of life satisfaction in relation to parenthood in the EU 27

		Muži / Men		Ženy / Women		Celkem / Total			Celkem Total	N		
		Rodiče Parents	Bezdětní Childless	Rodiče Parents	Bezdětní Childless	Rodiče Parents	Bezdětní Childless					
Střední a východní Evropa Central and Eastern Europe	Slovensko	7,5	7,7		7,5	7,8		7,5	7,7	-	7,5	1 364
	Česká r.	7,2	7,1		7,2	7,6	--	7,2	7,3		7,2	1 780
	Polsko	7,1	7,5	--	7,1	7,4	-	7,1	7,5	--	7,2	1 462
	Slovensko	7,2	7,6		7,2	7,2		7,2	7,4		7,1	1 480
	Rumunsko	6,7	7,2	--	6,6	7,4	--	6,7	7,3	--	6,8	1 469
	Estonsko	6,6	6,7		6,6	7,3	--	6,6	6,9	--	6,7	1 512
	Litva	6,4	6,8	--	6,3	6,7	--	6,3	6,8	--	6,4	1 467
	Lotyšsko	6,1	6,7	--	6,4	6,8	--	6,2	6,7	--	6,4	1 498
	Maďarsko	6,3	6,1		6,2	6,9	--	6,2	6,5	--	6,3	1 511
	Bulharsko	5,7	6,7	--	5,6	6,5	--	5,6	6,6	--	5,8	1 477
	Celkem / Total	6,7	7,0	--	6,6	7,2	--	6,7	7,1	--	6,8	15 020
Severozápadní Evropa Northwest Europe	Dánsko	8,3	8,3		8,5	8,2	+	8,4	8,3	+	8,4	1 503
	Nizozemsko	8,1	7,9	+	8,0	8,2		8,0	8,0		8,0	1 551
	Lucembursko	8,1	7,8		7,8	7,7		8,0	7,8		7,9	1 607
	Irsko	7,7	7,8		7,9	7,7	+	7,8	7,7		7,8	979
	Finsko	7,9	7,3	++	7,9	7,5	++	7,9	7,4	++	7,7	1 126
	Belgie	7,8	7,5	++	7,6	7,6		7,7	7,6		7,6	1 508
	Švédsko	7,8	6,8	++	8,0	7,1	++	7,9	6,9	++	7,6	1 152
	Velká Británie	7,5	7,3	+	7,7	7,6		7,6	7,4	+	7,6	2 040
	Rakousko	7,9	7,1	++	7,7	7,1	++	7,8	7,1	++	7,5	1 509
	Německo	7,2	6,9	+	7,1	7,1		7,2	7,0		7,1	2 047
	Francie	7,0	7,2		7,0	7,4	--	7,0	7,3	-	7,1	1 500
	Celkem / Total	7,8	7,4	++	7,7	7,5	++	7,7	7,5	++	7,6	16 522
Jižní Evropa Southern Europe	Malta	8,0	8,0		7,8	8,0		7,9	8,0		7,9	1 494
	Španělsko	7,4	7,4		7,2	7,4	-	7,3	7,4	-	7,3	1 488
	Kypr	7,8	7,4		7,2	6,9		7,5	7,2		7,3	998
	Itálie	7,3	7,0	+	7,1	7,1		7,2	7,1		7,1	1 502
	Řecko	6,9	7,0		6,8	7,2	--	6,8	7,1	--	6,8	1 493
	Portugalsko	6,9	7,0		6,6	7,0	--	6,8	7,0	--	6,8	1 545
	Celkem / Total	7,3	7,3		7,1	7,3	--	7,2	7,3	--	7,2	8 520

Pozn.: ++ rodiče spokojenější, sign. na hladině $\alpha = 0,00$; + rodiče spokojenější, sign. na hladině $\alpha = 0,05$; -- rodiče méně spokojeni, sign. na hladině $\alpha = 0,00$; - rodiče méně spokojeni, sign. na hladině $\alpha = 0,05$.

Rozdíly testovány t-testem.

Průměry jsou vážené. (Použita "weight_g" zohledňující gender a věk. Váha přizpůsobuje sociokulturní specifika vzorků z jednotlivých států distribuci genderu a věku v populaci. V souborech z Německa a Belgie tato váha dále upravuje disproporce v podílech respondentů z jednotlivých regionů.

Cílem vah není standardizace na stejnou populační strukturu, ale vyrovnání případných vychýlení, ke kterým došlo při výběru a sběru dat.)

Notes: ++ parents more satisfied, sign. $\alpha = 0,00$; + parents more satisfied, sign. $\alpha = 0,05$; -- parents less satisfied, sign. $\alpha = 0,00$; - parents less satisfied, sign. $\alpha = 0,00$.

Differences tested by t-test.

Averages are weighted. (The "weight_g" used takes into account sex and age. The weight adjusts the socio-cultural specifics of the samples from individual states to the distribution of sex and age in the population. In sets from Germany and Belgium, this weight also regulates disparities in the proportion of respondents from the individual region.)

Pramen: EVS 2008; N=40 060.

Source: EVS 2008; N=40 060.

jedince. Odpovědi na celkovou životní spokojenost jsou navíc velmi nerovnoměrně rozloženy a více než polovina respondentů vybrala na deseti-

bodové škále odpovědi 8–10. Z tohoto důvodu jsme původně 10bodovou škálu životní spokojenosti rozdělili do 3 kategorií: vysokou spokojenost

Tab. 3: Odhadované relativní riziko být velmi spokojen se životem a málo spokojen se životem v EU 27 podle přítomnosti dítěte v domácnosti, multinomiální logistická regrese, srovnávací kategorie spíše spokojen
Relative risk ratios of high life satisfaction and lower life satisfaction by the presence of a child at home, multinomial logistic regression, comparative category 'rather satisfied'

	Muži / Men						Ženy / Women								
	Děti v domácnosti Children in the household			Děti mimo domácnost Children out of the household			Děti v domácnosti Children in the household			Děti mimo domácnost Children out of the household					
	Vysoce / Highly	Málo / Little		Vysoce / Highly	Málo / Little		Vysoce / Highly	Málo / Little		Vysoce / Highly	Málo / Little				
Postkomunistické státy – střední a východní Evropa / Post-communist states – Central and Eastern Europe															
Bulharsko	0,93		2,01		0,95		1,36		0,54		0,98		0,79		1,03
Česká republika	1,28		0,77		1,30		0,84		0,77		1,28		1,19		0,78
Estonsko	0,46		1,62		1,02		1,36		0,59	*	1,29		0,68		0,86
Litva	0,68		0,85		0,57		0,60		1,11		1,10		1,49		1,21
Lotyšsko	1,85		2,17	**	2,45		1,87	*	0,42	**	1,21		0,54		0,80
Maďarsko	0,66		1,12		0,55		0,75		1,01		1,99	**	1,68		2,56 **
Polsko	0,49	*	1,24		0,64		1,03		0,94		0,85		1,00		0,92
Rumunsko	1,25		1,52		1,16		1,47		0,80		1,48		0,98		1,48
Slovensko	0,45	*	1,20		0,55		1,50		1,06		1,21		1,48		1,10
Slovinsko	0,56		0,65		0,86		1,00		1,61		1,16		1,61		1,25
Severozápadní Evropa / Northwest Europe															
Rakousko	1,34		0,62		1,95	*	1,16		0,99		0,56	*	1,09		0,39 **
Belgie	0,90		0,98		1,07		2,22	*	1,06		1,42		1,31		2,02
Dánsko	1,18		2,03		0,96		1,73		1,12		0,62		1,94	*	1,00
Francie	0,96		2,16		1,21		2,08		0,65		1,54		0,77		1,78
Německo	0,56	*	1,09		0,49	*	1,28		0,83		1,20		0,75		1,04
Lucembursko	1,47		1,35		1,30		1,40		0,84		2,00	**	1,05		1,12
Nizozemsko	1,07		1,09		1,12		0,80		0,94		1,44		1,23		1,25
Finsko	1,17		1,38		1,05		0,97		1,26		0,67		1,53		1,06
Švédsko	0,54		0,48		0,75		0,49		1,61		0,98		1,12		0,55
Irsko	0,67		2,05		0,59		1,17		0,60		0,61		0,79		0,91
Velká Británie	0,45	**	0,78		0,84		0,81		1,02		1,52		1,18		0,94
Jižní Evropa / Southern Europe															
Portugalsko	0,89		0,88		1,61		0,96		1,19		1,50		1,56		1,12
Itálie	0,62		1,12		0,96		1,16		1,62		1,51		1,51	**	1,79
Malta	0,96		1,64		1,45		1,63		0,76		1,21		0,82		0,89
Španělsko	1,47		1,00		1,23		0,96		1,29		1,61		1,28		1,37
Kypr	0,74		0,60		0,75		0,59		1,06		1,01		1,09		0,89
Řecko	0,76		1,54		1,01		1,47		1,51		1,72	*	1,25		1,00

Pozn.: Vážená data (weight_g, váha zohledňuje gender, věk a v některých státech region). Model kontroluje: věk, vzdělání a subjektivní zdraví.

Note: Dates are weighted. (The 'weight_g' used takes into account sex, age, and in some countries of the region.) Model controls: age, education, and subjective health.

Pramen: EVS 2008; N = 38 809.

Source: EVS 2008; N = 38 809.

(9 a 10 bodů na původní škále), určitou spokojenost (7–8 bodů na původní škále) a nespokojenost (1–6 bodů na původní škále). Do první kategorie

spadá 29 procent respondentů, do druhé 41 procent a mezi nespokojené lze zařadit 30 procent dotázaných. V následujícím kroku pak pomocí multinomické

Tab. 4: Odhadované relativní riziko být velmi spokojen se životem a málo spokojen se životem v EU 27 podle partnerské situace a rodičovství, multinomiální logistická regrese, srovnávací kategorie spíše spokojen a s partnerem a dětmi | Relative risk ratios of high life satisfaction and lower life satisfaction by parental and partnership status, multinomial logistic regression, comparative category 'rather satisfied' and 'living with partner and children'

	Velmi spokojen vs. spíše spokojen <i>Very satisfied vs. quite satisfied</i>						Málo spokojen vs. spíše spokojen <i>Little satisfied vs. quite satisfied</i>					
	Partner, bez dětí / Partner, childless		Děti, bez partnera / Children, without a partner		Bez dětí, bez partnera / Childless, without a partner		Partner, bez dětí / Partner, childless		Děti, bez partnera / Children, without a partner		Bez dětí, bez partnera / Childless, without a partner	
Postkomunistické státy – střední a východní Evropa / Post-communist states – Central and Eastern Europe												
Bulharsko	1,13		0,78		1,41		0,70		1,82	**	1,44	
Česká republika	1,11		0,87		0,89		1,91	*	1,72	**	1,43	*
Estonsko	1,52		0,85		1,43		0,58		1,51	**	1,47	*
Litva	1,60		1,62	*	1,39		1,50		1,42	*	1,20	
Lotyšsko	0,78		0,91		1,60	*	1,08		1,68	**	1,07	
Maďarsko	1,17		0,90		0,98		0,80		2,35	**	1,63	**
Polsko	1,58		1,00		1,08		1,20		1,82	**	1,54	*
Rumunsko	1,06		0,82		0,86		0,65		1,17		0,85	
Slovensko	1,45		0,98		1,02		0,84		1,35		1,18	
Slovinsko	1,45		0,98		1,02		0,84		1,35		1,18	
Severozápadní Evropa / Northwest Europe												
Rakousko	1,02		0,83		0,53	**	1,83	*	1,66	*	2,09	**
Belgie	0,67		0,74		0,90		0,71		1,99	**	1,63	*
Dánsko	0,81		0,72		0,71		0,94		2,03	**	1,64	
Francie	1,12		0,69		0,78		0,60		2,07	**	1,11	
Německo	1,44		0,83		0,97		1,20		2,34	**	1,66	**
Lucembursko	0,94		0,99		0,92		0,92		1,79	*	0,74	
Nizozemsko	0,98		0,79		0,66	*	0,85		2,04	**	1,99	*
Finsko	0,79		0,85		0,65	*	0,73		1,44		2,07	**
Švédsko	0,71		0,71		0,81		1,13		1,98	**	3,03	**
Irsko	2,29	*	0,67	*	0,92		2,18		1,67	*	1,42	
Velká Británie	1,13		0,72	*	0,81		0,64		1,28		1,38	
Jižní Evropa / Southern Europe												
Řecko	0,77		0,60		0,61	*	1,02		1,63	**	0,99	
Kypr	0,82		0,65		0,99		1,56		2,02	**	2,21	**
Portugalsko	0,94		0,98		0,72		1,02		1,93	**	1,30	
Itálie	0,73		0,68		0,72		0,67		1,58	*	1,31	
Malta	1,39		0,76		0,79		1,34		1,46		1,06	
Španělsko	0,76		0,98		0,76		1,34		1,78	**	1,10	

Pozn.: Vážená data (weight_g, váha zohledňuje gender, věk a v některých státech region). Model kontroluje: věk, vzdělání a subjektivní zdraví.

Note: Dates are weighted. (The 'weight_g' used takes into account sex, age, and in some countries of the region.) Model controls: age, education, and subjective health.

Pramen: EVS 2008; N = 38 809.

Source: EVS 2008; N = 38 809.

logistické regrese odhadujeme, jak rodičovství souvisí s tím, zda je jedinec se svým životem „velmi spokojen“ či „nespokojen“ raději než by vybral

odpověď „spíše spokojen“ (tj. srovnávací kategorie „spíše spokojen“). Rozlišujeme přitom nejen to, zda je respondent rodičem, ale i to, zda žije s dětmi v domác-

nosti. Všechny regrese pak kontrolují věk, zdravotní stav, rodinný stav a partnerskou situaci a věk (tab. 3). Na rozdíl od tradiční logistické regrese multinomiální regrese nepracuje s binární závisle proměnnou, ale závisle proměnnou s více než dvěma kategoriemi a neodhaduje šance, ale tzv. relativní riziko. Ačkoliv lze šance a relativní riziko interpretovat obdobně, nejedná se o totožné veličiny a hlavní rozdíl spočívá v tom, jaký používají jmenovatel. Zatímco šance vyjadřují pravděpodobnost, že jev nastane, vůči *pravděpodobnosti, že nenastane*, u relativních šancí se odhaduje pravděpodobnost, že jev nastane, vůči *pravděpodobnosti, že nastane v kontrolní skupině*.

Tabulka 3 přináší odhadované riziko toho, zda je respondent se svým životem spokojen v souvislosti s tím, zda má děti a zda s ním děti žijí v jedné domácnosti. Jak tato tabulka ukazuje, pokud kontrolujeme základní sociodemografické charakteristiky jako je věk, zdravotní stav, vzdělání a partnerská situace, získáme méně negativní obraz vztahu mezi rodičovstvím a životní spokojeností v postkomunistické Evropě. Negativní vztah zůstává průkazný pouze v Lotyšsku a u maďarských a estonských žen. Rovněž je třeba upozornit na to, že slovenští a polští muži mají nižší šance být velmi spokojeni, pokud žijí v domácnosti s dětmi. V případě jižní Evropy, negativní souvislost mezi rodičovstvím a životní spokojeností přetrvává po kontrole sociodemografických charakteristik pouze v Řecku, kde mají ženy, jejichž děti dosud neopustily rodičovskou domácnost, vyšší riziko být se svým životem nespokojené. V případě západoevropských zemí pak nelze najít žádný jasný trend. Soužití v domácnosti s dětmi zvyšuje životní spokojenost rakouských žen a německých a britských mužů, naopak však snižuje spokojenost se životem lucemburských žen.

V následujícím kroku nás dále zajímá souvislost mezi životní spokojeností, rodičovstvím a partnerstvím. Tyto dvě proměnné (soužití s dětmi a soužití s manželským nebo nemanželským partnerem) byly navíc ve významném vzájemném pozitivním vztahu a často se v realitě překrývají. Jiní autoři přitom prokázali, že v evropském kontextu se pozitivní vliv partnerství a rodičovství na životní spokojenost

vzájemně posiluje (Aassve *et al.*, 2012; Kohler *et al.*, 2005). Pro muže je mnohdy významnější partnerství než rodičovství (Kohler – Behrman – Skytthe, 2005), ke spokojenosti matek pak významně přispívá, pokud žijí v rodině s vyšším životním standardem (Aassve *et al.*, 2012). Podobně jako zjištění uvedené v této studii, i tito autoři zjistili, že matky jsou nejšťastnější ve skandinávských státech a naopak nejméně spokojené ve státech východní Evropy. Jejich analýzy však zahrnovaly pouze data z 19 evropských států, mezi kterými nebyla Česká republika zařazena.⁷⁾ V této souvislosti se opět nabízí jako vysvětlující vliv ekonomických a sociálně politických faktorů.

Souvislost mezi partnerskou situací, rodičovstvím a životní spokojeností dokumentuje i tabulka 4. Jak ukazuje, respondenti, kteří mají děti, ale nežijí s partnerem, čelí výrazně vyššímu riziku, že budou patřit do kategorie málo spokojených ve srovnání s těmi, kdo mají děti i partnera. Tento výsledek je patrný ve všech regionech. Pro postkomunistické státy i státy severozápadní Evropy je pak typická i relativně nízká životní spokojenost bezdětných, nezadaných. V jižní Evropě tento výsledek pozorujeme pouze na Kypru. Pokud srovnáme zadané s dětmi a bez dětí, zdá se, že se tyto dvě skupiny v životní spokojenosti příliš neliší ani v jednom regionu, z čehož by se dalo vyvodit, že děti samy o sobě k životní spokojenosti příliš nepřidávají. Výjimkou jsou Česká republika a Rakousko, kde bezdětní jedinci žijící s partnerem častěji označovali svůj život na neuspokojivý ve srovnání se svými vrstevníky, kteří mají děti.

ZÁVĚREČNÉ SHRNUTÍ

Vycházejíc z teorie cílů a psychologických poznatků o významu generativity pro naplnění vývojového stádia dospělosti jsme se zaměřily na sledování vztahu mezi rodičovstvím a spokojeností s životem. Předpoklad byl takový, že bude nalezen pozitivní vztah mezi rodičovstvím a životní spokojeností a pokud ne obecně, tak alespoň u žen v post-reprodukčním věku, kde jsou eliminovány negativní vlivy rodičovství, například finanční zatížení a časové omezení. Dále jsme sledovaly, zda je pozitivní vliv rodičovství větší

7) Využita byla data ze třetí vlny European Social Survey (ESS) z roku 2006.

v evropských zemích, kde se více lidí přiklání k názoru, že rodičovství je nezbytnou součástí naplněného života ženy.

Na českém souboru ze šetření EVS 2008 byl shledán mírný pozitivní vztah mezi rodičovstvím a životní spokojeností, kdy rodiče udávali vyšší životní spokojenost v porovnání se svými bezdětnými vrstevníky. Tento vztah ovšem platil pouze ve dvou vyšších sledovaných věkových kategoriích ze tří, zhruba od 32 let výše. Celkově přitom platilo, že pokud byly rodiče nespokojeni se svým životem, jednalo se častěji o matky než o otce. Podrobnější analýza však odhalila, že tento vztah nebyl zapříčiněn rodičovstvím, ale spíše vyšším věkem, špatným zdravotním stavem a absencí partnera.

Na evropské úrovni se nepotvrdilo, že by rodiče byli oproti bezdětným osobám spokojenější v těch zemích, kde je představa o nezbytnosti dítěte pro naplněný život ženy rozšířenější. Tento vztah neplatil ani obecně (pro všechny rodiče a bezdětné v rámci zkoumaných států), ani při porovnání žen v post-reprodukčním věku. Ve dvou státech s nejvyššími mírami ocenění realizace mateřství pro splnění životního poslání ženy, v Maďarsku a Rumunsku, totiž bezdětné ženy starší 45 let vykazovaly nižší životní spokojenost v porovnání s bezdětnými ženami stejné věkové kategorie. A naopak v zemích s nízkým oceněním mateřství pro naplnění života (Rakousku, Belgii, Lucembursku, Irsku a Velké Británii) byly matky výrazně spokojenější se svým životem než celoživotně bezdětné ženy. Tyto zjištěné vztahy naznačily zásadní odlišnosti, které lze při sledování rodičovství v zemích EU 27 nalézt a které byly sledovány dále. Netýkaly se jen deklarovaného vyššího ocenění mateřství ve státech postkomunistické a jižní Evropy, ale i samotného vztahu mezi rodičovstvím a životní spokojeností.

Zatímco celkově byl v zemích EU 27 zjištěn mírný negativní vztah mezi rodičovstvím (zejména pak mateřstvím) a životní spokojeností, při porovnání tohoto vztahu v rámci jednotlivých států vyšlo najevo, že tento vztah lze nalézt především ve státech bývalého komunistického bloku a ve státech jižní Evropy. Při

rozdělení států EU 27 na tři skupiny, země postkomunistické, země jižní Evropy a země severozápadní Evropy, jsme při srovnání rodičovství a spokojenosti odhalily, že v poslední jmenované skupině platí opačný vztah. I to je patrně jedním z důvodů, proč různé studie přináší odlišné výsledky o dopadu rodičovství na životní spokojenost. Evropu nelze v tomto ohledu hodnotit jako jednolitý celek, jedná se o poměrně složitou problematiku, kde bylo jako účelné odhaleno právě dělení dle historicko-politických souvislostí. Zatímco v postkomunistických zemích a zemích jižní Evropy udávají rodiče v porovnání s bezdětnými osobami nižší míry spokojenosti s vlastním životem, v zemích severozápadní Evropy platí spíše vztah opačný a rodiče jsou tam zpravidla spokojenější než lidé bezdětní. Nejsilnější pozitivní vztah mezi rodičovstvím a životní spokojeností lze přitom nalézt ve Švédsku, Rakousku a Finsku, naopak nejvíce negativní v Bulharsku, Litvě, Rumunsku, Lotyšsku a Řecku. Rozdíly lze nalézt i při porovnání genderu. Negativní souvislost mezi mateřstvím a životní spokojeností byla v zemích EU 27 větší v porovnání s otcovstvím. A zároveň platilo, že pozitivní souvislost mezi rodičovstvím a spokojeností byla v evropských státech vyšší u mužů než u žen.

Regresní analýzy naznačují, že se za relativně negativní souvislosti mezi rodičovstvím a životní spokojeností v postkomunistických zemích a státech jižní Evropy často skrývají jiné zprostředkující faktory (věk, vzdělání, subjektivní zdraví, partnerská situace, soužití s dětmi). Po jejich kontrole zůstal průkazný negativní vztah mezi rodičovstvím a životní spokojeností pouze v Lotyšsku a u maďarských, estonských, ale i lucemburských žen. Pozitivní vztah byl naopak nalezen u rakouských žen a německých, britských, ale i slovenských a polských mužů, kteří mají větší šance být velmi spokojeni, pokud žijí v domácnosti s dětmi. Spokojenost rodičů žijících bez partnera byla přitom významně nižší v porovnání s těmi, kteří žili s partnerem, což potvrzuje studie naznačující, že rodiče samoživitelé patří mezi nejohroženější skupinu populace (*Nomaguchi – Milkie*, 2003).

Literatura

- Aassve, A. – Goisis, A. – Sironi, M. 2012. Happiness and childbearing across Europe. *Social Indicators Research*, 108, s. 65–86.
- Alan, J. 1989. *Etapy života očima sociologie*. Praha: Panorama.
- Angeles, L. 2010. Children and life satisfaction. *Journal of Happiness Studies*, 11, s. 523–538.
- Baranowska, A. – Matysiak, A. 2011. Does parenthood increase happiness? Evidence for Poland. *Vienna Yearbook of Population Research*, 9, s. 307–325.
- Bartoňová, D. – Nývt, O. 2011. Rodinné domácnosti na trhu práce: vývoj ekonomické aktivity matek a otců z hlediska dětí. *Demografie*, 53, s. 215–222.
- Bjørnskov, Ch. – Gupta, N. D. – Pedersen, P. J. 2008. Analysing trends in subjective well-being in 15 European countries, 1973–2002. *Journal of Happiness Studies*, 9, s. 317–330.
- Camfield, L. – Choudhury, K. – Devine, J. 2009. Well-being, happiness and why relationships matter: Evidence from Bangladesh. *Journal of Happiness Studies*, 10, s. 71–91.
- Diener, E. – Emmons, R. A. – Larsen, R. J. – Griffin, S. 1985. The satisfaction with life scale. *Journal of Personality Assessment*, 49, s. 71–75.
- Diener, E. – Lucas, R. E. 2000. Explaining differences in societal levels of happiness: Relative standards, need fulfillment, culture, and evaluation theory. *Journal of Happiness Studies*, 1, s. 41–78.
- Easterlin, R. A. 2006. Life cycle happiness and its sources: Intersections of psychology, economics, and demography. *Journal of Economic Psychology*, 27, s. 463–482.
- Easterlin, R. A. – Plagnol, A. C. 2008. Life satisfaction and economic conditions in East and West Germany pre- and post-unification. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 68, s. 433–444.
- *European demographic data sheet 2010*. Vienna: Institute of Demography and IIASA. (cit. 1. 8. 2012).
Dostupné z: <http://www.oew.ac.at/vid/datasheet/download/European_Demographic_Data_Sheet_2010.pdf>.
- Erikson, E. H. 2002. *Dětství a společnost*. Praha: Argo.
- Esping-Andersen, G. 1990. *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Cambridge: Polity Press.
- Eurostat, b. d. *Feasibility study for Well-Being Indicators*. Task 4: Critical review. (cit. 29. 10. 2012) Dostupné z: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/gdp_and_beyond/documents/Feasibility_study_Well-Being_Indicators.pdf>.
- Fischer, C. S. 2008. What wealth-happiness paradox? A short note on the American case. *Journal of Happiness Studies*, 9, s. 219–226.
- Frič, P. – Goulli, R. 2001. *Neziskový sektor v České republice*. Praha: Eurolex Bohemia.
- Galatzer-Levy, I. R. – Mazursky, H. – Mancini, A. D. – Bonanno, G. A. 2011. What we don't expect when expecting: Evidence for heterogeneity in subjective well-being in response to parenthood. *Journal of Family Psychology*, 25, s. 384–392.
- Gatrell, C. 2004. *Hard labour: The sociology of parenthood*. Maidenhead: Open University Press.
- Groot, W. – van den Brink, H. M. 2002. Age and education differences in marriages and their effects on life satisfaction. *Journal of Happiness Studies*, 3, s. 153–165.
- Guriev, S. – Zhuravskaya, E. 2007. *(Un)Happiness in Transition*. Working Paper No 111. Moscow: Centre for Economic and Financial Research, New Economic School.
- Hamplová, D. 2000. Postoje k manželství a rodičovství. In Fialová, L. – Hamplová, D. – Kučera, M. – Vymětalová, S. *Představy mladých lidí o manželství a rodičovství*. Praha: Sociologické nakladatelství. S. 67–98.
- Hamplová, D. 2004. Životní spokojenost: rodina, práce a další faktory. *Sociologické studie/Sociological studies*, 04:06. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Hamplová, D. 2006. Životní spokojenost, štěstí a rodinný stav v 21 evropských zemích. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 42, s. 35–55.
- Hansen, T. 2012. Parenthood and happiness: a review of folk theories versus empirical evidence. *Social Indicators Research*, 108, s. 29–64.
- Hansen, T. – Slagsvold, B. – Moum, T. 2009. Childlessness and psychological well-being in midlife and old age: An examination of parental status effects across a range of outcomes. *Social Indicators Research*, 94, s. 343–362.
- Chorvát, I. 1999. *Muž – otec v súčasnej rodine*. Banská Bystrica: Ekonomická fakulta UMB.
- Kačmárová, M. 2007. Osobnosť, manželský stav a subjektívna pohoda seniorov. *Československá psychologie*, 51, s. 530 – 541.

- Kapteyn, A. – Smith, J. P. – van Soest, A. 2009. *Life satisfaction. Discussion Paper Series 4015*. Bonn: Institute for the Study of Labour (IZA).
- Kohler, H. P. – Behrman, J. R. – Skytthe, A. 2005. Partner + Children = Happiness? The effects of partnerships and fertility on well-being. *Population and Development Review*, 31, 407–445.
- Kuchařová, V. 2003. Některé obsahové změny postojů k manželství a rodičovství. In Mareš, P. – Potočný, T. (eds.). *Modernizace a česká rodina*. Brno: Barrister & Principal. S. 189–203.
- Lee, M. – Law, Ch. – Tam, K. 1999. Parenthood and life satisfaction. A comparison of single- and dual-parent families in Hong Kong. *International Social Work*, 42, s. 139–162.
- Leiblum, S. R. – Aviv, A. – Hamer, R. 1998. Life after infertility treatment: A long-term investigation of marital and sexual function. *Human Reproduction*, 13, s. 3569–3574.
- Lucas, R. E. 2007. Personality and the Pursuit of Happiness. *Social and Personality Psychology Compass* 1(1): 168–182.
- Lucas, R. E. – Clark, A. E. 2006. Do people really adapt to marriage? *Journal of Happiness Studies*, 7, s. 405–426.
- Lucas, R. E. – Clark, A. E. – Georgellis, Y. – Diener, E. 2003. Reexamining adaptation and the set point model of happiness: Reactions to changes in marital status. *Journal of Personality & Social Psychology*, 84, s. 527–539.
- MacKerron, G. 2012. Happiness economics from 35,000 feet. *Journal of Economic Surveys*, 26, s. 705–735.
- McLanahan, S. – Adams, J. 1987. Parenthood and psychological well-being. *Annual Review of Sociology*, 13, s. 237–257.
- Meadow, H. L. – Mentzer, J. T. – Rahtz, D. R. – Sirgy, M. J. 1992. A life satisfaction measure based on judgment theory. *Social Indicators Research*, 26, s. 23–59.
- *Measuring national well being*. 2011. Newport: Office for National Statistics. Dostupné z: <www.ons.gov.uk>.
- Možný, I. 2006. *Rodina a společnost*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Mysíková, M. – Večerník, J. 2013. *A happy transition? Subjective well-being in European countries across the West/East divide in 1991–2012*. HEIRs Interdisciplinary Conference PUBLIC HAPPINESS – Řím, 4.–5. červen 2013.
- Nešporová, O. 2006. Postoje k rodině, manželství a rodičovství. In Nešpor, Z. R. – Večerník, J. (eds.). *Socioekonomické hodnoty, politiky a instituce v období integrace České republiky do Evropské unie*. Praha: Sociologický ústav AV ČR. S. 215–227.
- Nomaguchi, K. M. 2012. Parenthood and psychological well-being: Clarifying the role of child age and parent–child relationship quality. *Social Science Research*, 41, s. 489–498.
- Nomaguchi, K. M. – Milkie, M. A. 2003. Costs and rewards of children: The effects of becoming a parent on adults' lives. *Journal of Marriage and Family*, 65, s. 356–374.
- Pakosta, P. 2009. Proč chceme děti: hodnota dítěte a preferovaný počet dětí v České republice. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 45, s. 899–934.
- Pedersen, P. J. – Schmidt, T. D. 2011. Happiness in Europe. Cross-country differences in the determinants of satisfaction with main activity. *The Journal of Socio-Economics*, 40, s. 480–489.
- Plagnol, A. C. – Easterlin, R. A. 2008. Aspirations, attainments, and satisfaction: Life cycle differences between american women and men. *Journal of Happiness Studies*, 9, s. 601–619.
- Powdthavee, N. 2011. *Life Satisfaction and Grandparenthood: Evidence from a Nationwide Survey*. Bonn: The Institute for the Study of Labor.
- Rabušic, L. 2010. Subjektivní blaho, plodnost, úmrtnost a subjektivní zdravotní stav v ČR v letech 1991–2008. *Demografie*, 52 (4, příloha). Dvacet let sociodemografické transformace. Sborník příspěvků XL. konference České demografické společnosti, s. 7–17.
- Rabušic, L. – Chromková Manea, B. 2012. Postoje, hodnoty a demografické chování v České a Slovenské republice v období transformace (1991–2008). *Data a výzkum – SDA Info*, 6, s. 27–49.
- Rizzo, K. M. – Schiffrin, H. H. – Liss, M. 2013. Insight into the parenthood paradox: Mental health outcomes of intensive mothering. *Journal of Child and Family Studies*, 22, s. 614–620.
- Sanchez, L. – Thomson, E. 1997. Becoming mothers and fathers. Parenthood, Gender, and the Division of Labor. *Gender & Society*, 11, s. 747–772.
- Searle, B. 2008 *Well-being: In search of a good life*. Bristol: The Policy Press
- Schneider, N. F. 2010. Family and parenthood in contemporary Europe: Sociological considerations and their political implications. *Family Science*, 1, s. 135–143.
- Schoon, I. – Hansson, L. – Salmela-Aro, K. 2005. Combining work and family life: Life satisfaction among married and divorced men and women in Estonia, Finland, and the UK. *European Psychologist*, 10, s. 309–319.

- Schiffrin, H.H. – Nelson, S. K. 2010. Stressed and happy? Investigating the relationship between happiness and perceived stress. *Journal of Happiness Studies*, 11, s. 33–39.
- Stanca, L. 2012. Suffer the little children: Measuring the effects of parenthood on well-being worldwide. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 81, s. 742–750.
- Šťastná, A. 2005. *Harmonizace rodiny a zaměstnání. Mikrosociální a individuální souvislosti rodičovství*. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí.
- Veenhoven, R. 1993. *Happiness in nations : subjective appreciation of life in 56 nations, 1946–1992, Studies in social and cultural transformation*. Rotterdam, Netherlands: Erasmus University of Rotterdam, Department of Social Sciences, RISBO, Center for Socio-Cultural Transformation.
- Večerník, J. 2012. Subjektivní indikátory měření blahobytu: přístupy, měření a data. *Politická ekonomie*, 2, s. 291–308.
- Večerník, J. 2013. Subjektivní blahobyt v České republice a střední Evropě: makro- a mikro-determinanty. *Politická ekonomie* (v recenzním řízení).
- Veenhoven, R. 2000. The four qualities of life. Ordering concepts and measures of the good life. *Journal of Happiness Studies*, 1, s. 1–39.
- Verhaak, C. M. – Smeenk, J. M. J. – Avers, A. W. M. – Kremer, J. A. M. – Kraaijaat, F. W. – Braat, D. D. M. 2007. Women's emotional adjustment to IVF: a systematic review of 25 years of research. *Human Reproduction Update*, 13, s. 27–36.
- Vinopal, J. 2011. Indikátor subjektivní kvality pracovního života. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 47, s. 937–961.
- Zimmermann, A. C. – Easterlin, R. A. 2006. Happily ever after? Cohabitation, marriage, divorce, and happiness in Germany. *Population and Development Review*, 32, s. 511–528.

OLGA NEŠPOROVÁ

působí ve Výzkumném ústavu práce a sociálních věcí a dlouhodobě též spolupracuje se Sociologickým ústavem Akademie věd ČR. Odborně se věnuje především sociologii rodiny a sociologii smrti. K jejím nejvýznamnějším publikacím patří *Rodiny s otci na rodičovské dovolené* (VÚPSV, 2005); *Rodiny přistěhovalců I. a II.* (VÚPSV, 2007; 2009), *O smrti a pohřbívání*. (CDK, 2013). Její odborné studie vyšly např. v časopisech: *Mortality, Český lid, Lidé města a Sociologický časopis*.

DANA HAMPLOVÁ

vystudovala sociologii a bohemistiku na Filozofické fakultě UK, kde se později i habilitovala. Její odborný zájem zahrnuje sociologie rodiny, sociologii zdraví a sociologii náboženství. Její práce jsou kvantitativně orientované a byly publikovány v řadě českých i zahraničních časopisech, jako např. *Journal of Marriage and Family, Demography* či *Journal of Family Issues*. Mimo jiné je i hlavní autorkou a editorkou knihy *Děti na psí knížku* (SOU AV ČR, 2007) a *Rodina a zdraví* (Slon, 2014).

SUMMARY

The article investigates the relationship between parenthood and life satisfaction in the Czech Republic and in the European Union (EU 27). Erikson's concept of generativity was taken as the basis for the authors' assumption that parenthood should increase satisfaction with life, at least in older age when its negative aspects, such as increased financial and time demands, are not as strong. Quantitative analysis applied to data

from the European Values Study (EVS) 2008 provided a number of interesting results. The positive effect of parenthood on life satisfaction was no higher in those countries where the belief that having a child is essential to a fulfilled life as a woman is more common; indeed, the opposite relationship was proved in this respect. Despite the higher value placed on parenthood by respondents in the former Eastern Bloc

and Southern European countries than by their counterparts in Northwest Europe, parenthood correlated negatively with life satisfaction in those countries. Conversely, whilst parenthood was not seen as constituting an essential part of a fulfilling life by the majority

of respondents in Northwest European countries, it correlated positively with life satisfaction. From the perspective of sex, a negative correlation between parenthood and life satisfaction was stronger among mothers than fathers in the EU 27.

SOCIOLOGICKÝ ČASOPIS / CZECH SOCIOLOGICAL REVIEW 2014, ROČNÍK 50, ČÍSLO 4

STATI

Eva Moravcová – Jan Tomášek | Metodologické aspekty měření postojů české veřejnosti k trestání pachatelů trestných činů

Josef Bernard – Renáta Mikešová | Sociální integrace imigrantů na rozhraní mezi dočasnou migrací a trvalým usazením

Petra Anýžová | Srovnatelnost Schwartzovy hodnotové škály v mezinárodních datech

Vladan Hruška | Teoretické přístupy k definici venkova v českých a britských rurálních studiích

Sociologický časopis / Czech Sociological Review

Recenzovaný oborový vědecký časopis vydávaný Sociologickým ústavem AV ČR, v.v.i.

Přináší zásadní stati rozvíjející českou sociologii.

Obsah časopisu (od roku 1993) je uveřejněn na internetu na URL <http://sreview.soc.cas.cz>

Vychází 6 × ročně (4 × česky, 2 × anglicky).

Cena jednoho výtisku bez DPH je 85 Kč. Předplatné na rok je 510 Kč.

Informace o předplatném a objednávky vyřizuje:

Sociologický časopis/Czech Sociological Review – redakce,

Jilská 1, 110 00 Praha 1, tel. 221 183 217–218,

fax 222 220 143, e-mail: sreview@soc.cas.cz

RODINNÁ SOUŽITÍ S DĚTMI V ČESKÉ REPUBLICE Z POHLEDU VÝBĚROVÝCH ŠETŘENÍ V DOMÁCNOSTECH

Ondřej Nývlt – Šárka Šustová

FAMILY ARRANGEMENTS WITH CHILDREN IN THE CZECH REPUBLIC FROM
THE PERSPECTIVE OF SURVEYS IN HOUSEHOLDS

Abstract

Household composition is still a relatively new and less frequently explored topic. There have been many changes in Czech demographic behaviour since the Velvet Revolution. There has been a decrease in nuptiality and an increase in cohabitation and extra-marital fertility. The timing of marriage and the birth of the first child has also changed. Moreover, the share of lone-parent families has grown. All these changes have significantly influenced household composition and family arrangements. In this article, the structure of family arrangements in the Czech Republic over the past twenty years is analysed using the Labour Force Survey and EU-SILC survey. The biggest advantage of these surveys is that unlike demographic statistics, which report on a mother's marital status at the time of birth of a child, they provide information about family arrangements by the age of the child. The advantage of these surveys over the census that is usually used for analyses of household composition is that data are available for every year.

Keywords: family arrangements, cohabitation, extra-marital fertility, LFS, EU-SILC

Demografie, 2014, 56: 203–218

ÚVOD

Období po konci druhé světové války lze v evropských zemích charakterizovat snižováním průměrné velikosti domácnosti, ke kterému docházelo zejména v důsledku významného poklesu počtu vícegeneračních soužití. Pro vývoj v celém poválečném období se vžil termín *nuklearizace* (Kobrin, 1976), neboli přechod k tzv. *nukleární rodině*, jejímž základem je jedno jádro, tedy jedna úplná rodina. V padesátých a šedesátých letech byl např. v USA trend snižování průměrné velikosti domácnosti dočasně zpomalován zvyšující se úrovní plodnosti (Schwarz, 1989).

První fáze změn rodinného chování souvisela se snižováním průměrné velikosti domácnosti, nikoli

se změnou standardních rodinných vzorců, kdy i nadále dominovaly úplné rodinné domácnosti. Za zásadní zlom, díky němuž započaly změny ve struktuře rodinných soužití, lze považovat rozvoj sociálního státu, který poprvé v historii umožňoval samostatný život ženám bez partnera či pomoci rodičů (Nývlt, 2007). Zároveň růst zaměstnanosti žen umožňoval jejich větší emancipaci a zvyšoval jejich ekonomickou nezávislost na partnerovi či příbuzných (Becker, 1993). Další změny započaly v šedesátých letech, kdy došlo k vzestupu sekularizace, který přinesl v západní civilizaci nový náhled na dříve odsuzovaná nesezdaná soužití. Důraz na individuální práva a svobodu jednotlivce přinesl

v Evropě nárůst podílu nesezdaných soužití na úkor manželství (*Lesthaeghe*, 1983).

Poslední desetiletí se kohabitace nebo-li nesezdaná soužití stávají běžnou formou soužití při výchově dítěte. S kohabitací mají zkušenosti osoby ve všech věkových skupinách, různého stupně vzdělání, různé etnické příslušnosti či národnosti (např. *Kennedy – Bumpass*, 2008; *Perreli-Harris*, 2010; *Beaujouan – Bhrolchain*, 2011). Podíl nesezdaných soužití se obecně zvyšuje a zároveň se prodlužuje průměrná délka trvání kohabitace. V řadě evropských zemí kohabitace nepředstavuje trvalý fenomén, neboť u většiny párů dochází k pouhému odkládání sňatku na pozdější dobu. Během prvních tří let od narození prvního dítěte se významně zvyšuje podíl sezdaných osob a naopak podíl osob žijících v kohabitaci klesá (*Perreli-Harris*, 2012). V postkomunistických státech Evropy kohabitace předchází manželství (např. *Hiekel – Liebroer – Poortman*, 2012; *Dominguez-Folgueras*, 2013), například v Maďarsku nebo Rumunsku se kohabitace vyskytují při výchově dítěte zcela výjimečně (*Perreli-Harris*, 2012).

Rozšiřování nesezdaných soužití a změna časování důležitých životních událostí (vstupu do manželství a narození dítěte) přispívají k nárůstu mimomanželské plodnosti, který je mnohými považován za jeden z nejvýraznějších trendů současného českého demografického vývoje (např. *Hamplová*, 2007). Růst podílu mimomanželsky narozených dětí však nemusí znamenat růst nestability rodinných prostředí (*Chaloupková*, 2011). Druhý novodobý trend rodinného chování – nárůst podílu neúplných rodin – naopak k nestabilitě rodinných soužití přispívá. Na otázku stability, resp. nestability rodinného soužití v České republice mohou odpovědět jednak pravidelná a jednak nepravidelná šetření.

Jednorázové šetření, které se tomuto tématu věnovalo, uskutečnilo v roce 2006 Centrum pro výzkum veřejného mínění Sociologického ústavu AV ČR pod názvem Sociální a ekonomické podmínky mateřství. Z tohoto šetření vyplynulo, že asi polovina neprovdaných matek nežila v době porodu s otcem dítěte (*Hamplová*, 2007). *Vladimír Polášek* (2006) se ve své studii věnoval životním drahám neprovdaných matek v České republice v letech 1991–2005, podle které se později provdala až polovina žen, přičemž nejvyšší byl tento podíl u mladších žen s prvním dítětem.

V průběhu času se však intenzita sňatečnosti svobodných matek snižovala a docházelo k prodloužení doby mezi narozením dítěte a sňatkem rodičů. Manželství je v České republice stále považováno za instituci, ve které by měly být vychovávány děti a převažujícím typem kohabitace je předmanželské soužití bezdětných osob (*Heuveline – Timberlake*, 2004; *Sobotka – Toulemon*, 2008). I podle *Chaloupkové* (2011) jen velmi málo osob, resp. párů odmítá manželství. Co nám k tomuto tématu říkají údaje z pravidelných výběrových šetření v domácnostech, která umožňují dlouhodobé srovnání na relativně velkých výběrech, je předmětem tohoto příspěvku.

DATOVÉ ZDROJE

Ukázat nové možnosti přístupu k dané problematice v České republice vyžaduje i analyzovat informace, které nejsou v demografickém výzkumu často využívány. Výběrová šetření v domácnostech umožňují detailní pohled na problematiku rodin a jsou vhodná i pro časové srovnání, a to díky v čase stabilní metodice. Pro účely tohoto příspěvku byla využita výběrová šetření VŠPS (Výběrové šetření pracovních sil) a SILC (Životní podmínky). Pro analýzu mimomanželské plodnosti, která předchází samotné analýze rodinných soužití, byla využita data z běžné evidence. S výjimkou let 1792–1805, kdy se jedná o data za narozené děti celkem, tedy živě i mrtvě narozené, jsou analyzovány údaje za živě narozené děti.

Výběrové šetření pracovních sil (VŠPS)

Srovnatelné výsledky o domácnostních charakteristikách lze z VŠPS získat již od roku 1993. VŠPS je čtvrtletní šetření s výběrovým souborem přibližně 25 tisíc vyšetřených bytů, což představuje přibližně 63 tisíc vyšetřených osob. Výběr je získáván z Registru sčítacích obvodů. Každý byt zůstává v souboru v pěti po sobě jdoucích čtvrtletích. Obměna souboru je tedy v každém čtvrtletí přibližně 20 % bytů. Předmětem šetření jsou všechny osoby obvykle bydlící v hospodařících domácnostech šetřených bytů, které setrvávají či mají v úmyslu zůstat na území České republiky alespoň jeden rok. Obvyklé bydliště je posuzováno podle ekonomické zainteresovanosti jednotlivých členů k této domácnosti. Tato

zainteresovanost je chápána určením této domácnosti jako svoji základní domácnosti, kde přebývají, bydlí a starají se o udržování bytové jednotky.

Výběrové šetření Životní podmínky (EU-SILC)

Výběrové šetření Životní podmínky se stalo pro Českou republiku povinné po vstupu do Evropské unie (EU). Český statistický úřad jej provádí od roku 2005 jakožto národní modifikaci celoevropského zjišťování EU-SILC (European Union – Statistics on Income and Living Conditions). Realizace šetření plyne z nařízení EU, probíhá tedy ve všech 28 členských zemích EU a dále na Islandu, v Norsku, ve Švýcarsku a v Turecku (Eurostat, 2012). Životní podmínky je šetření s roční periodicitou a výběrovým souborem přibližně 8 tisíc vyšetřených domácností, což představuje zhruba 20 tisíc vyšetřených osob. Jednotkami zjišťování jsou hospodařící domácnosti tvořené osobami obvykle bydlícími ve vybraném bytě. Šetření je koncipováno jako čtyřletý rotační panel, což znamená, že domácnosti se účastní šetření celkem čtyři roky. Každý rok dochází k obměně zhruba čtvrtiny souboru tím, že domácnosti, u nichž skončil čtyřletý cyklus sledování, jsou nahrazeny domácnostmi z nově vybraných bytů (ČSÚ, 2012a). Hlavním cílem šetření je získávat dlouhodobě srovnatelná data týkající se sociální a ekonomické situace domácností. Komplexní vyhodnocení sociální situace českých domácností by nebylo možné bez údajů o příjmech, jejichž sběr je klíčovou součástí šetření Životní podmínky.

METODIKA ZJIŠŤOVÁNÍ RODINNÝCH SOUŽITÍ

Výběrové šetření pracovních sil

Ukazatel **Počet domácností v bytě** ukazuje počet samostatně hospodařících domácností. V rámci dotazování se šetří všechny osoby v domácnosti, které ji považují za své obvyklé bydliště. Vzhledem k tomu, že se jedná o výběrové šetření, je nutné vztáhnout daný výběrový soubor na základní soubor, k čemuž se používají různá váhová schémata. Ve VŠPS se používá systém prostého vážení, při němž jsou váhy jednotlivých osob konstruovány jako podíl počtu osob v populaci a počtu osob ve výběru ve stejné věkové skupině, pohlaví a okresu. Váha konkrétní domácnosti je pak dána součtem vah osob zahrnutých v domác-

nosti. Tímto způsobem vážení dochází ke zkreslení, neboť se eliminuje rozdílnost osob žijících a nežijících v bytových domácnostech. V další fázi je nutné vylénit jednotlivé typy soužití. U hospodařících domácností ve VŠPS se k tomuto účelu využívá ukazatel **Vztah k osobě v čele domácnosti**. Osoba v čele hospodařící domácnosti se určuje tak, aby byly v prvé řadě identifikovány rodinné domácnosti s dětmi. Nejprve je nutné zjistit, zda je v domácnosti dítě do určitého věku nebo tzv. závislé dítě. Závislé dítě má k osobě v čele domácnosti vztah dítě osoby v čele domácnosti, je ekonomicky neaktivní a mladší 26 let. V našem příspěvku jsme se omezili na domácnosti s dětmi do 15 let. Sezdané soužití je definováno tak, že v rámci domácnosti existuje alespoň jedna osoba, jež má kód 2 – *Manžel/ka osoby v čele domácnosti*, podobně nesezdané soužití je definované tím, že v rámci domácnosti má alespoň jedna osoba kód 3 – *Životní partner/ka osoby v čele domácnosti*. Pokud je v domácnosti alespoň jedna osoba s charakteristikami dítěte, a zároveň v domácnosti není ani manžel/ka ani životní partner/ka, jedná se o neúplnou rodinu, kde dítě či děti žijí v domácnosti pouze s jedním rodičem – více viz. tab. 1 v příloze.

Výběrové šetření Životní podmínky

Obdobně jako ve VŠPS se i v šetření Životní podmínky pracuje s konceptem hospodařících domácností, v jejichž rámci jsou dotazovány osoby, které zde mají obvyklé bydliště. Na rozdíl od VŠPS jsou údaje z šetření Životní podmínky přepočítávány na populaci osob žijících v soukromých domácnostech. V souladu s metodikou Eurostatu se k přepočtu dat na populaci osob žijících v soukromých domácnostech používá systém tzv. integrovaných vah, tzn. existuje jen jedna sada přepočtových koeficientů, která je vhodná pro souběžné zpracování výstupů za hospodařící domácnosti i za osoby. Jak již bylo uvedeno, výběrovou jednotkou tohoto šetření je byt, a proto byly přepočtové koeficienty konstruovány pro bytové domácnosti a posléze přiřazeny všem osobám i hospodařícím domácnostem v každé z těchto bytových domácností. Tento přepočtení eliminuje vliv non-response, tzn. zkreslení, jež vzniká z důvodu odlišných charakteristik domácností, které nebyly vyšetřeny (ČSÚ, 2012b). V šetření Životní podmínky byla k určení jednotlivých typů rodinných soužití využita proměnná

Druh domácnosti, která má sedm kódů. Kódy 1 a 2 pro úplné rodiny (čistou a smíšenou), kódy 3 a 4 pro neúplnou rodinu (čistou a smíšenou), kód 7 pro nerodinnou domácnost, kódy 8 a 9 pro domácnosti jednotlivců (muže a ženy). Počty úplných rodin tedy odpovídaly počtu domácností s kódy 1 a 2, neúplných rodin počtu domácností s kódy 3 a 4. Úplné rodiny se sezdáním, resp. nesezdaným párem byly odlišeny na základě proměnné **Stáří sňatku**. Tato proměnná nabývá u sezdáných párů hodnot roku sňatku a u nesezdaných párů hodnoty 99. Přítomnost dítěte se zjistí z proměnné **Počet vyživovaných dětí**, při jejíž konstrukci hrají roli věk dítěte (do věku 25 let včetně) a ekonomická aktivita osoby (osoby v předškolním věku, na základní škole nebo připravující se na budoucí povolání, tj. učni a studenti). Konkrétní podmínky pro stanovení jednotlivých typů soužití jsou uvedeny v tab. 2 v příloze. Protože není definována proměnná pro nejmladší dítě, postup při určování věku nejmladšího dítěte byl následující. Nejprve byly vybrány rodiny s jedním dítětem a pro určení věku tohoto dítěte byla použita proměnná **Věk nejstaršího dítěte**, dále rodiny se dvěma dětmi a pro stanovení věku nejmladšího dítěte v takovéto rodině byla využita proměnná **Věk 2. nejstaršího dítěte** atd. U rodin s počtem dětí vyšším než 5, kterých bylo několik výjimečných případů v průběhu sledovaných let, bylo nutné věk nejmladšího dítěte zjistit z individuálních dat.

Výhody a nevýhody výběrových šetření

Každý zdroj dat má své výhody i nevýhody. V případě výběrových šetření se jedná zejména o tzv. chyby výběrové, které vznikají tím, že není šetřena celá populace. K zobecnění výsledků na celou populaci se pak využívají různé formy vážení, které rovněž mají své výhody a nevýhody. Další nevýhoda výběrových šetření spočívá v relativně vysoké míře non-response, která ovlivňuje výsledné hodnoty. Ve VŠPS se pohybuje kolem 18 %, v šetření Životní podmínky pak kolem 15 %, s tím, že v šetření Životní podmínky do výběru vstupují z předchozích vln pouze vyšetřené domácnosti, zatímco ve VŠPS i nevyšetřené. Zásadní složku non-response tvoří odmítnutí rozhovoru, které se na celkové úrovni non-response podílí zhruba 80 % v obou šetřeních. V dalších případech nebyla domácnost zastizena, její členové nebyli schopni účasti (např. ze zdravotních důvodů) nebo z jiných důvodů (např.

jazyková bariéra). Non-response není náhodná, naopak je charakteristická pro určité skupiny populace.

Výhodou výběrových šetření při určování typu a složení domácnosti je detailní znalost domácnosti, neboť dotazování provádí vyškolený tazatel přímo v domácnosti s jejími jednotlivými členy, což umožňuje získat relevantní informace o rodinných vazbách v domácnosti. Další nespornou výhodou je standardizace metodiky šetření na evropské úrovni a její relativní stabilita v čase, čímž je zajištěna srovnatelnost jednak na evropské úrovni a jednak v časové řadě. Mezi výhody vybraných výběrových šetření patří rovněž využití tzv. *rotačního panelu*, kdy je stejná domácnost navštívena čtyřikrát, resp. pětikrát za sebou (v SILCu, resp. ve VŠPS), což umožňuje zkoumat vývoj rodinných vazeb v jednotlivých domácnostech. Oproti demografické statistice, jež zachycuje stav při narození dítěte, mají výběrová šetření tu výhodu, že přinášejí informaci o rodině, ve které dítě žije podle jeho věku. Výhodou výběrových šetření je rovněž každoroční dostupnost dat, nicméně v případě SILCu dostupných s více než ročním zpožděním.

VÝSLEDKY

Analýza mimomanželské plodnosti

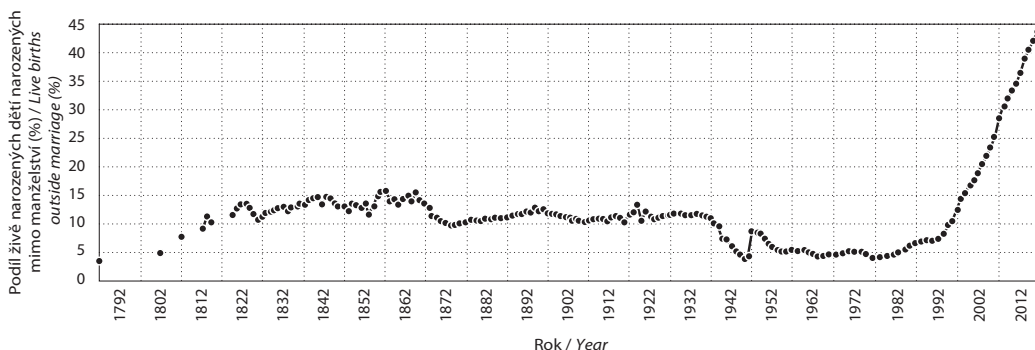
V historickém srovnání bylo dětí narozených mimo manželství na území českých zemí do začátku 19. století zpravidla relativně málo (do 5 %). Od 20. let 19. století jejich podíl rostl, maximální hodnoty bylo podle údajů ČSÚ dosaženo v letech 1858–1859, kdy podíl dětí narozených mimo manželství dosáhl 15,9 %. Od počátku 20. století do 1. světové války se podíl dětí narozených mimo manželství pohyboval na úrovni 11 %. Během 1. světové války došlo k nárůstu tohoto podílu. V meziválečném období se podíl mimomanželsky narozených dětí pohyboval kolem 11–12 % a v průběhu 2. světové války se opět snížil (graf 1).

Poválečný vývoj dnes již v postkomunistických zemích byl do velké míry spjat s politikou vládnoucí garnitury. Ta byla v České republice charakteristická finanční podporou manželských svazků s dětmi, což se v sedmdesátých letech minulého století mimo jiné projevovalo minimálním zastoupením mimomanželsky narozených dětí (kolem 5 %; graf 1). Po roce 1989 došlo vlivem rozšíření

Graf 1: Vývoj podílu živě narozených dětí, které se narodily mimo manželství v Českých zemích, 1792–2012^{*)}

Live births outside marriage in the Czech lands, 1792–2012^{*)}

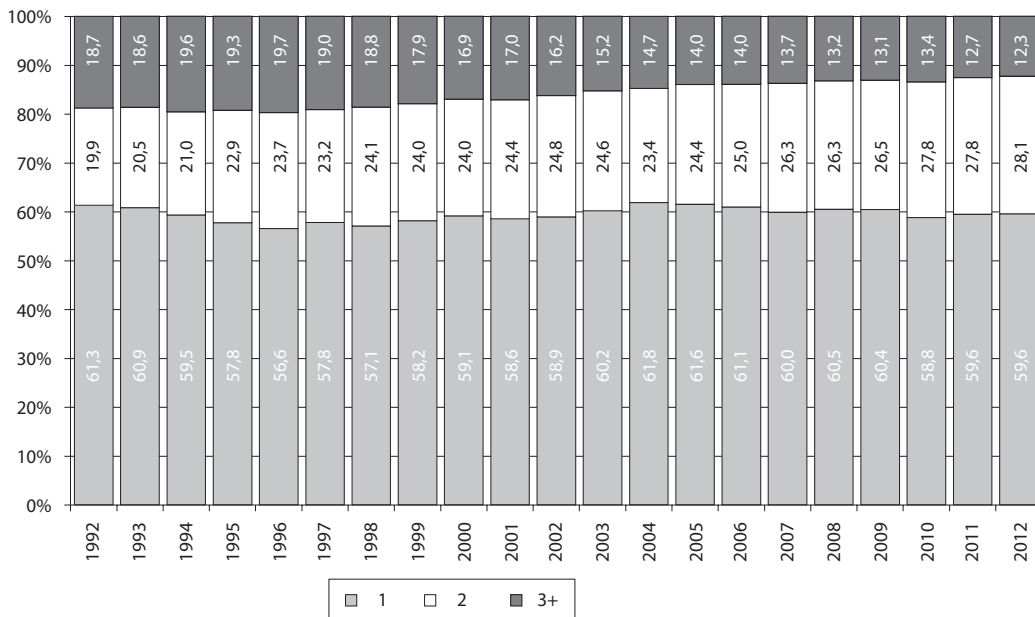
Pozn.:*) Do roku 1805 jde o narozené mimo manželství celkem (živě i mrtvě).

Note: *) To the year 1805 the data are for all births outside marriage (live births and stillbirths).

Pramen: ČSÚ – Přirozený pohyb obyvatelstva v Českých zemích 1785–2012, relativní údaje; údaje za roky 1914–1918 doplněny z interních zdrojů ČSÚ.

Source: ČSÚ – Přirozený pohyb obyvatelstva v Českých zemích 1785–2012, relative data; unpublished statistics from the Czech Statistical Office were used to supplement the data for 1914–1918.

Graf 2: Podíly živě narozených dětí, které se narodily mimo manželství podle pořadí na celkovém počtu mimomanželsky narozených dětí, ČR, 1992–2012 | Live births outside marriage by birth order, Czech Republic, 1992–2012

Pramen: ČSÚ.

Source: Czech Statistical Office.

různých alternací rodinného chování k v historii nevidanému nárůstu mimomanželské plodnosti. V literatuře se objevují dvě obvyklá vysvětlení nárůstu

mimomanželské plodnosti, a to hodnotové, spojené s teorií druhého demografického přechodu (např. *Lesthaeghe – Surkyn, 2002; Sobotka – Zeman – Kan-*

torová, 2003; Surkyn – Lesthaeghe, 2004) a ekonomické (např. Rychtaříková, 2003; Katrňák, 2003 a Katrňák, 2006). Autoři zastávající první (hodnotový) názor za příčinu nárůstu mimomanželské plodnosti vidí nové hodnoty a aspirace nové společnosti, jejímiž hlavními prioritami jsou svoboda, seberealizace a sebevyjádření. V tomto pojetí jsou neprovdané matky ženy, které přijaly moderní liberální hodnoty, jsou tedy vzdělanější a dostatečně finančně zabezpečené, aby tyto představy mohly realizovat. Podle zastánců druhého (ekonomického) vysvětlení tomu však v České republice neodpovídají demografické údaje, které ukazují, že děti narozené mimo manželství se rodí ženám s nižším stupněm dosaženého vzdělání. Nejmarkantnější je tento rozdíl vidět u dětí narozených v prvním pořadí. Podle tohoto vysvětlení za nárůstem mimomanželské plodnosti stojí nejistota na trhu práce a ekonomické problémy určitých sociálních skupin.

Analýzy zabývající se plodností podle legitimacy a pořadí (např. Šalamounová – Šamanová, 2005) ukázaly, že nejvíce dětí se rodí mimo manželství u prvního pořadí, nejméně u druhých dětí a podíl vzrůstá u dětí třetího a dalšího pořadí. Z údajů demografické statistiky vyplývá, že v prvním pořadí se na počátku 90. let rodilo mimo manželství 13,2 % živě narozených dětí. Tento podíl postupně vzrůstal, v roce 2010 poprvé překročil 50% hranici a v roce 2012 dosáhla mimomanželská plodnost prvního pořadí 54,5 %. Podíl dětí druhého pořadí, které se narodily mimo manželství, rovněž v průběhu let 1992–2012 vzrůstal, a to z 5,9 % na 31,6 %. Děti třetího a dalšího pořadí se mimo manželský svazek narodilo 13,9 % v roce 1992, resp. 38,1 % v roce 2012. Z celkového počtu dětí narozených mimo manželství tvořily děti prvního pořadí největší a v průběhu času relativně stabilní část (kolem 60 %). Na počátku sledovaného období byly podíly dětí druhého a třetí a dalšího pořadí zhruba na stejné úrovni, a to kolem necelých 20 %. Zatímco podíl dětí druhého pořadí vzrůstal na 28,1 %, děti třetího či vyššího pořadí se na celkovém počtu mimomanželsky narozených dětí v roce 2012 podílely 12,3 % (graf 2).

Struktura domácností s dětmi

Chceme-li podchytit rodinná soužití podle definice obvyklého bydliště, pak nejdlejší časovou řadu může poskytnout šetření SILC, které uveřejňuje výsledky od roku 2005. V datech VŠPS lze rozlišit rodinná soužití

od roku 1995, nicméně členění partnerských soužití na sezdaná a nesezdaná je možné až od roku 2008.

Podle výsledků VŠPS vzrostl počet neúplných rodin ze 105,6 tisíc v roce 1995 na 151,0 tisíc v roce 2012 (tab. 1), což představuje nárůst o 43,1 %. Zvýšil se nejen jejich absolutní počet, ale i zastoupení na celkovém počtu rodinných soužití s dětmi do 15 let, a to z 9,4 % v roce 1995 na 15,1 % v roce 2012, tedy o 5,7 p. b. Podíl neúplných rodin se v šetření VŠPS mírně zvyšoval, zatímco v šetření Životní podmínky se ve všech dostupných letech pohyboval na úrovni zhruba třinácti procent (graf 4).

S ohledem na vývoj podílu neúplných rodin s dětmi, který se zvyšoval, došlo k poklesu podílu rodinných soužití obou partnerů (sezdáných a nesezdáných), a to z 90,6 % na 84,9 %. Rozdělení na sezdaná a nesezdaná soužití je z výsledků VŠPS dostupné až od roku 2008. V tomto roce bylo těchto soužití odhadnuto 97,0 tisíc, v SILCu to bylo o něco více, a to 107,0 tisíc (tab. 1). Z obou šetření je patrný nárůst počtu i podílu rodinných soužití s dětmi do 15 let s kohabitujiícím párem, i když ve VŠPS byl tento nárůst pozvolnější (graf 4).

S tím souvisí i vývoj soužití s dětmi do 15 let s manželským párem, jejichž zastoupení na celkovém počtu rodinných soužití s dětmi do 15 let v čase klesalo. V roce 2008 činil jejich podíl zhruba tři čtvrtiny všech rodinných soužití s dětmi do 15 let, do roku 2012 došlo ke snížení podílu zhruba na sedmdesát procent, a to v obou šetřeních (graf 3).

Rodinná soužití podle věku nejmladšího dítěte

Růst mimomanželské plodnosti lze považovat za výraznou charakteristiku demografického vývoje v České republice v posledních dvaceti letech.

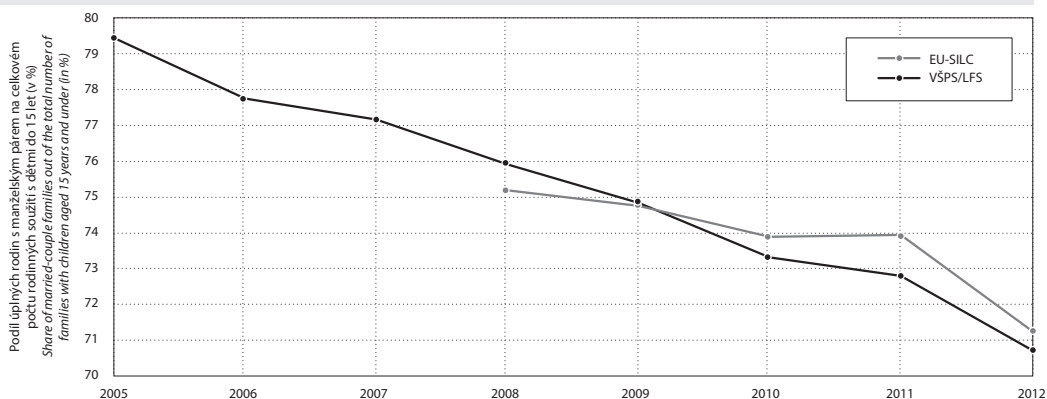
Z pohledu formování dítěte není určující typ rodinný stav matky při porodu, ale typ rodinného soužití během jeho dalšího života. Samotný ukazatel podílu mimomanželsky narozených dětí neukazuje, zda se dítě narodí matce, která žije sama nebo matce žijící v nesezdaném soužití s partnerem/otcem dítěte. Na prvním místě je tedy nutné rozlišit rodinná soužití s dětmi podle věku nejmladšího dítěte v domácnosti. Ze získaných dat z výběrových šetření lze předpokládat, že většina mimomanželsky narozených dětí se rodí kohabitujiícím pářům. Z dat výběrových šetření vyplývá, že podíl soužití dítěte či dětí pouze s jedním rodičem, tvořil pouze nízký

Tab. 1: Počty jednotlivých typů soužití s dětmi do 15 let (v tis.), ČR, 1995–2012
 Living arrangements of families with children aged 15 and under (in thousands), Czech Republic, 1995–2012

Rok Year	SILC			VŠPS / LFS			
	Úplná rodina – pár je / One-couple family household – couple is:		Neúplná rodina Lone-parent families	Úplná rodina – pár je One-couple family household – couple is:			Neúplná rodina Lone-parent families
	Sezdaný Married	Nesezdaný Cohabiting		Celkem Total	Sezdaný Married	Nesezdaný Cohabiting	
1995	X	X	X	1016,7	X	X	105,6
1996	X	X	X	983,7	X	X	115,3
1997	X	X	X	960,4	X	X	118,6
1998	X	X	X	938,7	X	X	113,6
1999	X	X	X	918,0	X	X	114,3
2000	X	X	X	905,7	X	X	113,2
2001	X	X	X	872,3	X	X	130,7
2002	X	X	X	864,6	X	X	128,1
2003	X	X	X	850,5	X	X	135,3
2004	X	X	X	835,4	X	X	136,1
2005	804,8	62,8	146,1	833,2	X	X	134,7
2006	786,0	90,2	135,5	816,9	X	X	135,6
2007	771,6	91,5	137,8	809,5	X	X	138,4
2008	757,7	107,1	134,3	816,5	719,5	97,0	141,5
2009	749,0	126,7	126,2	824,7	721,2	103,5	141,1
2010	741,6	138,2	132,9	843,2	727,7	115,4	142,9
2011	736,4	150,8	125,7	855,3	734,8	120,5	139,7
2012	724,5	163,5	137,9	850,3	712,5	137,8	151,0

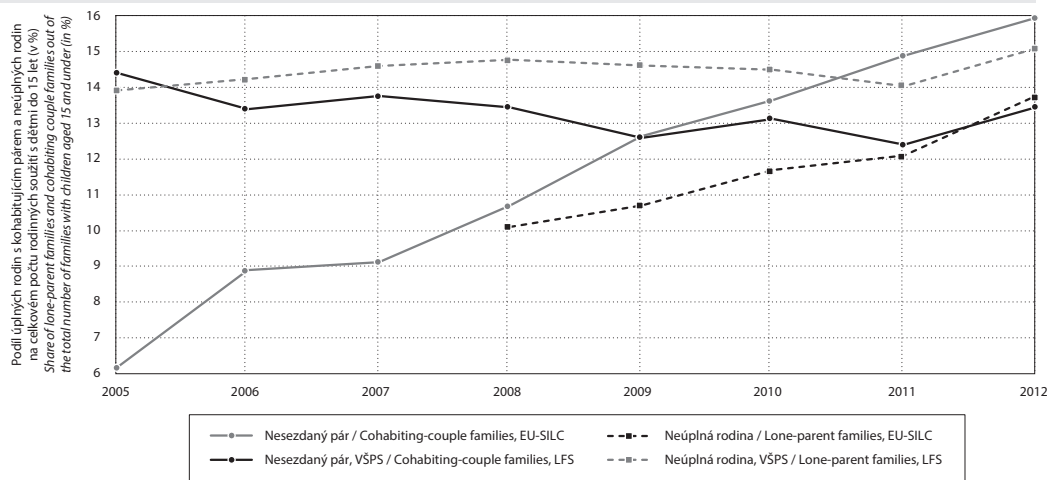
Pramen: VŠPS 1995–2012; SILC 2005–2012.
 Source: LFS 1995–2012; SILC 2005–2012.

Graf 3: Podíl úplných rodin s manželským párem na celkovém počtu rodinných soužití s dětmi do 15 let (v %), ČR, 2005–2012
 Share of married-couple families out of the total number of families with children aged 15 years and under (in %), Czech Republic, 2005–2012

Pramen: VŠPS 1995–2012; SILC 2005–2012.
 Source: LFS 1995–2012; SILC 2005–2012.

Graf 4: Podíl úplných rodin s kohabitučícím párem a neúplných rodin na celkovém počtu rodinných soužití s dětmi do 15 let (v %), ČR, 2005–2012 | Share of lone-parent families and cohabiting-couple families out of the total number of families with children aged 15 and under (in %), Czech Republic, 2005–2012

Pramen: VŠPS 1995–2012; SILC 2005–2012.

Source: LFS 1995–2012; SILC 2005–2012.

podíl (7,2 %, resp. 6,1 %) z celkového počtu soužití s dětmi do 15 let v případě, že nejmladší dítě v domácnosti bylo ve věku 0 let. Podíl soužití dítěte či dětí se sezdanými rodiči se oproti tomu pohyboval na hranici sedmdesáti procent (71,6 %, resp. 69,9 %) a s kohabitučícím párem pětina podle údajů VŠPS, resp. čtvrtina na základě dat ze SILCu (tab. 2). Při zvyšování věku nejmladšího dítěte v domácnosti se však hodnoty významně měnily především ve prospěch sezdaných párů. Je samozřejmě nutné zmínit, že se nejedná o longitudinální analýzu, tudíž nesledujeme životní dráhy jednotlivých rodinných soužití, přesto je zde patrný trend postupné legitimizace dětí narozených v nesezdaných soužitích. Ve věku 3–5 let nejmladšího dítěte činil podíl nesezdaných soužití na celkovém počtu rodinných soužití již pouze 12,3 % dle VŠPS, ve věku 6–9 let nejmladšího dítěte dokonce pouze 8,7 % dle VŠPS. Na druhé straně se zvyšuje podíl rodinných soužití, kde dítě vychovává pouze jeden rodič, ve věku 0 let nejmladšího dítěte činil tento podíl pouze 7,2 %, ve věku 10–14 let nejmladšího dítěte již 21,8 % dle výsledků z VŠPS. Výsledky šetření Životní podmínky tento trend potvrzují. Z těchto výsledků tedy jednoznačně vyplývá, že neúplné rodiny se podílí nevýznamně na úrovni mimomanželské plodnosti. Rozpory v partnerství s dětmi však často vedou

k rozpadu partnerského svazku. Vzhledem k tomu, že se nejedná o longitudinální analýzu, nelze odlišit, zda rozpad rodinného svazku je pravděpodobnější v sezdaném či nesezdaném svazku. Dále nelze zjistit, do jaké míry dochází ke vstupu do partnerské domácnosti u žen nebo mužů žijících v neúplných rodinách. Nízké podíly nesezdaných párů u rodin s dětmi ve věku 6 a více let jsou pravděpodobně zčásti způsobeny i odlišnou výchozí situací těchto rodin, neboť v době kdy se tyto děti narodily, nebyla nesezdaná soužití natolik rozšířena jako v současnosti. Lze tedy předpokládat, že současné poměrně vysoké podíly nesezdaných párů v době těsně po narození dítěte se v budoucnu promítnou do nárůstu podílu rodin nesezdaných rodičů se staršími dětmi.

Chceme-li analyzovat fenomén legalizace svazků po narození prvního dítěte, je nutné zkoumat rodinná soužití s jedním dítětem. Vzhledem k tomu, že Česká republika se stále vyznačuje krátkými meziporodními intervaly mezi narozením prvního a druhého dítěte (mimo jiné v důsledku efektivního využití rodičovského příspěvku), sledujeme tento jev pouze do dvou let věku nejmladšího dítěte. Právě v prvních letech je jednoznačně vidět relativně velký pokles podílu nesezdaných soužití s rostoucím věkem prvního dítěte. Ve věku 0 let prvního dítěte činil tento podíl necelou třetinu ze všech rodinných soužití,

Tab. 2: Podíly jednotlivých rodinných soužití podle věku nejmladšího dítěte, ČR (v %; průměr let 2008–2012)
Families by family type and by age of the youngest child, Czech Republic (in %; average of years 2008–2012)

Věk nejmladšího dítěte / Age of the youngest child	SILC (průměr let 2008–2012; v %) (average of years 2008–2012; in %)			VŠPS / LFS (průměr let 2008–2012; v %) / (average of years 2008–2012; in %)		
	Úplná rodina – pár je / One-couple family household – couple is:		Neúplná rodina Lone-parent families	Úplná rodina – pár je / One-couple family household – couple is:		Neúplná rodina Lone-parent families
	Sezdaný Married	Nesezdaný Cohabiting		Sezdaný Married	Nesezdaný Cohabiting	
0 let	69,9	24,0	6,1	71,6	21,2	7,2
1 rok	76,2	16,7	7,1	73,7	17,9	8,4
2 roky	74,5	18,0	7,5	77,0	14,8	8,2
3–5 let	74,6	13,6	11,8	75,0	12,3	12,7
6–9 let	72,8	11,3	15,9	73,6	8,7	17,7
10–14 let	72,8	7,7	19,5	72,1	6,1	21,8

Pramen: VŠPS 2008–2012; SILC 2008–2012.
Source: LFS 2008–2012; SILC 2008–2012.

Tab. 3: Podíly jednotlivých typů rodinných soužití s jedním dítětem podle jeho věku, ČR (v %; průměr let 2008–2012)
Families with one child by family type and by age of the child, Czech Republic (in %; average of years 2008–2012)

Věk nejmladšího dítěte / Age of the youngest child	SILC			VŠPS / LFS		
	Úplná rodina – pár je / One-couple family household – couple is:		Neúplná rodina Lone-parent families	Úplná rodina – pár je / One-couple family household – couple is:		Neúplná rodina Lone-parent families
	Sezdaný Married	Nesezdaný Cohabiting		Sezdaný Married	Nesezdaný Cohabiting	
0 let	60,7	32,5	6,7	62,0	29,3	8,7
1 rok	71,8	21,2	6,9	67,2	23,1	9,7
2 roky	67,1	24,6	8,3	69,5	19,9	10,6

Pramen: VŠPS 2008–2012; SILC 2008–2012.
Source: LFS 2008–2012; SILC 2008–2012.

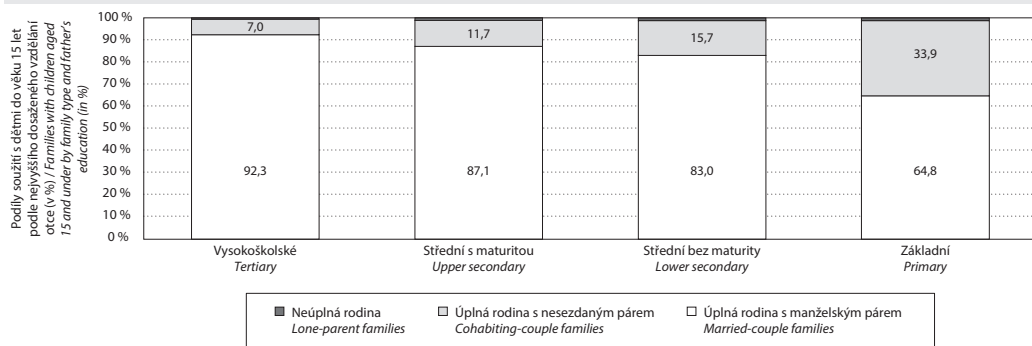
ve věku 2 let již jen pětinu z dat VŠPS, resp. čtvrtinu z dat SILCu (tab. 3).

Základní socio-demografické charakteristiky rodinných soužití

Vliv vzdělání na formy soužití s dětmi je významný. Vývoj struktury domácností s dětmi ukázal vcelku neměnný trend výchovy dětí převážně v sezdaných soužitích, naopak nižší zastoupení soužití pouze s jedním rodičem, ale i v nesezdaných soužitích. Ze získaných dat je zřejmé, že osoby s vyšším vzděláním charakterizuje tradiční rodinné chování, přičemž platí, že čím vyšší vzdělání, tím vyšší podíl osob žijících v sezdaném soužití. Pro účely této analýzy bylo použito základní členění na osoby s dosaženým základním vzděláním (vč. nedokončeného), středním bez maturity, středním s maturitou a vysokoškolským (vč. VOŠ). Vyrůstající

význam vzdělání ovlivňuje demografický vývoj v celé Evropě. Zvyšující se vzdělanost je dávana do souvislosti s odkládáním založení samostatné domácnosti, svatby a narození dítěte ve většině evropských zemí (*Alders – Manting*, 2003). Postavení muže a ženy na sňatkovém trhu právě podle dosaženého vzdělání se věnovala celá řada prací. Gary S. Becker (1993), jako představitel teorie racionální volby, předpokládá, že vyšší výdělečný potenciál vzdělanějších žen snižuje pravděpodobnost, že vstoupí do manželství, protože cena jejich času je vyšší a dělba práce je v jejich případě méně výhodná. Naopak u mužů by se měl vliv vzdělání projevat opačně, kdy by vzdělanější muži s vyšším výdělečným potenciálem měli být na sňatkovém trhu přitažlivější než muži s nižším vzděláním. Další teorie nevycházejí pouze z předpokladu ženského a mužského principu, ale upřednostňují i jiné faktory, které pomáhají sladit

Graf 5: Podíly soužití s dětmi do věku 15 let podle nejvyššího dosaženého vzdělání otce, ČR (v %; průměr let 2008–2012) | Families with children aged 15 and under by family type and father's education, Czech Republic (in %; average of years 2008–2012)

Pozn.: Základní vzdělání je včetně nedokončeného a bez vzdělání, vysokoškolské vzdělání včetně VOŠ.

Note: Basic education includes incomplete education or no education; tertiary education includes post-secondary non-tertiary education.

Pramen: VŠPS 2008–2012.

Source: LFS 2008–2012.

rodinný a pracovní život, a tím pádem maximalizovat výhody partnerského soužití (např. *Oppenheimer – Lew*, 1995). Z toho naopak plyne, že vzdělanější ženy a muži budou do manželství vstupovat s vyšší intenzitou než jejich méně vzdělaní vrstevníci či vrstevnice.

V českém kontextu se skutečně ukazuje, že život v manželském soužití s dětmi převažuje především u mužů s vysokoškolským vzděláním. Z celkového počtu všech soužití s dětmi do 15 let věku, více než devadesát procent otců s vysokoškolským vzděláním žilo v manželství, méně než deset procent v nesezdaném soužití, u otců se středním vzděláním bez maturity to bylo mírně přes osmdesát procent v manželství, 16 % (VŠPS), resp. 18 % (SILC) v nesezdaném soužití, nejméně pak samozřejmě u otců se základním vzděláním (necelé dvě třetiny v manželství, třetina v kohabitaci). Obecně bez ohledu na výši dosaženého vzdělání je minimální zastoupení otců, kteří vychovávají děti sami (graf 5).

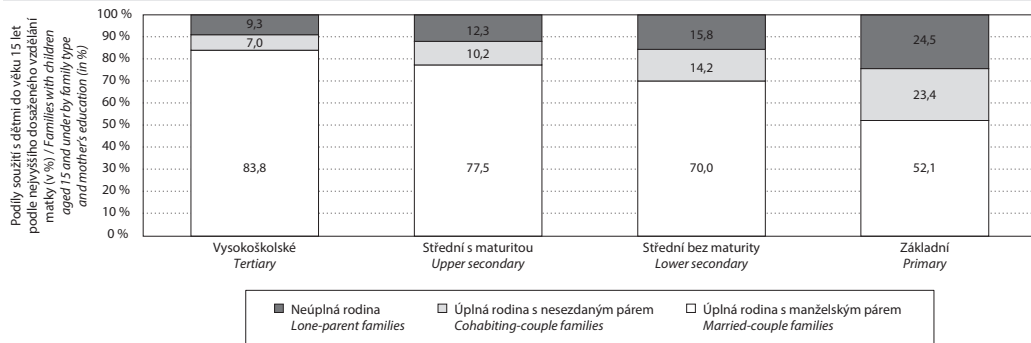
Výsledné hodnoty, pokud vezmeme v potaz nejvyšší dosažené vzdělání matky, jsou samozřejmě odlišné. Při rozpadu rodiny většinou s dětmi zůstávají ženy, to bohužel znamená významné zastoupení žen žijících v neúplných rodinách. Ukazuje se, že ženy s nižším vzděláním žijí častěji jak v nesezdaných soužitích, tak i v neúplných rodinách – tedy z pohledu společenských konvencí v soužitích, které se nepovažují za tradiční rodinu. V důsledku toho

je podíl vysokoškolaček, které žijí s dětmi do 15 let, v sezdaných soužitích vyšší než žen se základním vzděláním, ale i středním bez maturity. Přes osmdesát procent vysokoškolaček žilo podle odhadů obou použitých šetření s dětmi do 15 let v sezdaném soužití, ale pouze polovina žen se základním vzděláním a pouze sedm z deseti žen se středním vzděláním bez maturity. Ukazuje se tedy, bez ohledu na genderový přístup, že tradiční rodinné chování je charakteristické pro vzdělanější osoby (graf 6).

V případě vytváření jednotlivých rodinných soužití mnohem více než v předešlých tříděních záleží na genderovém hledisku. Základní úloha muže jako živitele rodiny zůstává v České republice stále zachována. Pozice muže bez stálého příjmu není dobrá a nemusí motivovat ženy k legalizaci nesezdaného svazku po narození dítěte. Navíc riziko rozpadu manželství či partnerství je vyšší u mužů bez stálého zaměstnání (*Nývtl*, 2007). V případě, že partner je bez zaměstnání, žije ve 29 procentech případů v kohabituji domácnosti s partnerkou, u zaměstnaných partnerů činí tento podíl pouze 13 %, přičemž není podstatné, zda je muž v roli zaměstnance či podnikatele. Vzhledem k malé početnosti a tím pádem nespolehlivosti dat nebyli do třídění zahrnuti muži vychovávající dítě sami.

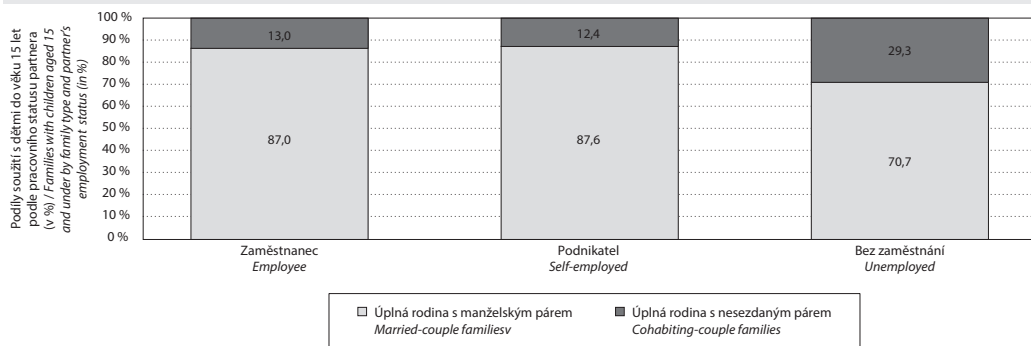
U žen v České republice se po narození dítěte či ve věku pobírání rodičovského příspěvku nepředpokládá, že by žena pracovala nebo dokonce, že by muž zůstal v domácnosti.

Graf 6: Podíly soužití s dětmi do věku 15 let podle nejvyššího dosaženého vzdělání matky, ČR (v %; průměr let 2008–2012) | Families with children aged 15 and under by family type and mother's education, Czech Republic (in %; average of years 2008–2012)

Pozn.: Základní vzdělání je včetně nedokončeného a bez vzdělání, vysokoškolské vzdělání včetně VOŠ.
Note: Basic education includes incomplete education or no education; tertiary education includes post-secondary non-tertiary education.
Pramen: VŠPS 2008–2012.
Source: LFS 2008–2012.

Graf 7: Podíly soužití s dětmi do věku 15 let podle pracovního statusu partnera, ČR (v %; průměr let 2008–2012) | Families with children aged 15 and under by family type and partner's employment status, Czech Republic (in %; average of years 2008–2012)

Pramen: VŠPS 2008–2012.
Source: LFS 2008–2012.

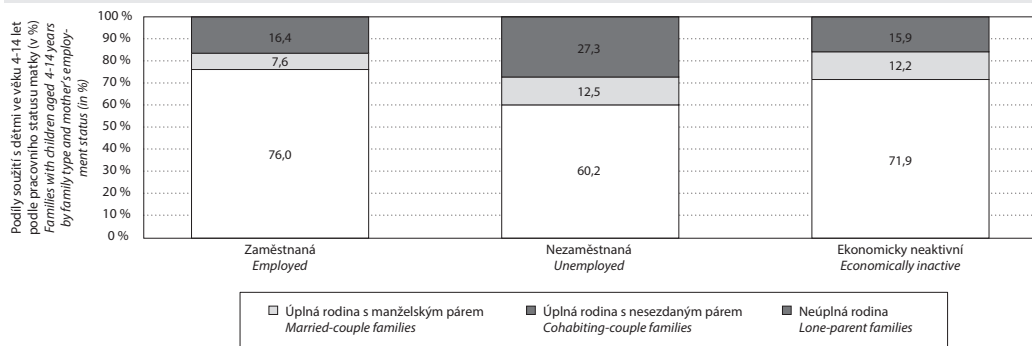
Rozdělení rolí v České republice je nadále tradiční, což dokumentuje i extrémně nízký podíl částečných úvazků. Přesto u nezaměstnaných žen s dítětem je pravděpodobnost života v kohabitaci mnohem vyšší. Tím, že míra nezaměstnanosti je silně korelována s vyšší dosaženého vzdělání, jeví se tento fakt pochopitelnější. Vztah těchto proměnných však není jednostranný, pracovní status může být z části ovlivněn typem soužití. V sezdaném svazku s dětmi do 15 let žilo 76 % zaměstnaných žen, 72 % ekonomicky neaktivních žen

a pouze 60 % nezaměstnaných žen. Dané srovnání se vztahuje k rodinným soužitím, kdy nejmladšímu dítěti jsou alespoň 4 roky, a to z důvodu vysoké míry ekonomické neaktivity do věku tří let nejmladšího dítěte.

ZÁVĚR

Česká republika prošla v posledních dvaceti letech značnými změnami, které se promítly i do struktury

Graf 8: Podíly soužití s dětmi ve věku 4–14 let podle pracovního statusu matky, ČR (v %; průměr let 2008–2012) | Families with children aged 4–14 years by family type and mother's employment status, Czech Republic (in %; average of years 2008–2012)

Pramen: VŠPS 2008–2012.
Source: LFS 2008–2012.

rodinných uspořádání. Základní trendy lze charakterizovat odkládáním vstupu do partnerského života, poklesem úrovně sňatečnosti, odsouváním narození prvního dítěte a s tím spojený růst mimomanželské plodnosti. Jedná se však pouze o prvotní charakter definování rodinných vzorců, základní charakteristiky lze zjistit až získáním základních dat o rodinách samotných. Historicky se k tomu účelu využívala data ze sčítání, kdy lze analyzovat vývoj rodinných či nerodinných domácností od roku 1961, koncept obvyklého bydliště byl však implementován až v roce 2011. Data z výběrových šetření se stala základním datovým rámcem pro daný příspěvek, mimo jiné z důvodu dosud malého využití tohoto zdroje dat pro demografické analýzy. Cílem článku bylo analyzovat vývoj rodinných soužití na základě těchto v demografii opomíjených zdrojů dat s přihlédnutím k jejich výhodám a nevýhodám. Výhodou odlišně zaměřených šetření VŠPS (trh práce) a SILCu (příjmy a životní podmínky domácností) jsou podobné postupy při zpracování dat a využívání podobných statistických přístupů.

Z analýzy získaných dat plyne zásadní posun v úrovni mimomanželské plodnosti v České republice, která se v posledních letech významně zvyšuje. Vysoká úroveň mimomanželské plodnosti však neodpovídá složení rodinných soužití podle věku nejmladšího dítěte v domácnosti. S postupným růstem věku nejmladšího dítěte v domácnosti

se až na minimum snižuje zastoupení nesezdaných párů, přičemž nejvyšší pokles je v prvních letech života dítěte – zvláště pokud se zaměříme na prvorozené. Ukazuje to, že obecně dochází k uzavření manželství až po narození prvního dítěte. Protože se zde nejedná o longitudinální analýzu, je pravděpodobné, že nízké podíly nesezdaných párů u rodin s dětmi ve věku 6 a více let, jsou do jisté míry ovlivněny odlišnou výchozí situací těchto rodin, neboť v době kdy se tyto děti narodily, nebyla nesezdaná soužití rozšířena tak jako v současné době. Do budoucna lze tedy předpokládat, že současné poměrně vysoké podíly nesezdaných párů v době těsně po narození dítěte se promítnou do nárůstu podílu rodin nesezdaných rodičů i se staršími dětmi. Výsledky dále ukázaly, že většina mimomanželsky narozených dětí se rodí nesezdaným párům a ne samotným matkám. V průběhu výchovy dětí dochází k zásadní změně, kdy se na jedné straně snižuje podíl nesezdaných svazků, na druhé se významně s věkem nejmladšího dítěte zvyšuje podíl neúplných rodin, i v důsledku vysoké úrovně rozvodovosti v České republice. Z pohledu rodinných trendů se jedná o dlouhodobě negativní trend, který charakterizuje rodinné chování v České republice. Sezdané soužití je charakteristické pro osoby s vyšším vzděláním, naopak nižší vzdělání, a s tím předpokládané nižší příjmy, vedou častěji k rozpadu úplných rodin a vzniku neúplné rodinné domácnosti v čele s matkou.

Literatura

- Alders, M. – Manting, D. 2003. Household Scenarios for the European Union, 1995–2025. In: Hullen, G. (eds.) *Living Arrangements and Households – Methods and Results of Demographic Projections*. Materialien zur Bevölkerungswissenschaft, Heft 109, s. 71–95.
- Beaujouan, E. – Bhrólchain, M. N. 2011. Cohabitation and marriage in Britain since the 1970s. Office for National Statistics: *Population Trends*, Nr. 145, s. 1–25.
- Becker, G. S. 1993. *A Treatise on the Family*. Cambridge: Harvard University Press.
- ČSÚ. 2012a. *Životní podmínky (EU-SILC)* [online]. Praha: ČSÚ [cit. 10. 2. 2014]. Dostupné z: <[http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/zivotni_podminky_eu_silc/\\$File/zp_silc.pdf](http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/zivotni_podminky_eu_silc/$File/zp_silc.pdf)>.
- ČSÚ. 2012b. *Příjmy a životní podmínky domácností 2011* [online]. Praha: ČSÚ, 19. 12. 2012 [cit. 10. 2. 2014]. Dostupné z: <<http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/p/3012-12>>.
- Dominguez-Folgueras, M. 2013. Cohabitation in Spain: No Longer a Marginal Path to Family Formation. *Journal of Marriage and Family*, 75, s. 423–437.
- Eurostat. 2012. *Income and Living Conditions. Introduction* [online]. Last update 17. 12. 2012 [cit. 10. 2. 2014]. Dostupné z: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/income_social_inclusion_living_conditions/introduction#>.
- Hamplová, D. 2007. Děti bez manželství nebo bez otců? *SDA Info 2007*, Vol. 1, No. 2, s. 141–154. Sociologický ústav AV ČR, v. v. i., Praha 2007.
- Heuveline, P. – Timberlake, J. M. 2004. The Role of Cohabitation in Family Formation: The United States in Comparative Perspective. *Journal of Marriage and Family*, Vol. 66, No. 5, s. 1214–1230.
- Hiekel, N. – Liefbroer, A. C. – Poortman, A. 2012. *The meaning of cohabitation Across Europe*. Netherlands Interdisciplinary Demographic Institute (NIDI).
- Chaloupková, J. 2011. Nejdříve dítě, potom svatba? Rodinné dráhy neprovdaných matek. *Gender, rovné příležitosti, výzkum*, ročník 12, číslo 2/2011, s. 30–39.
- Katrnák, T. 2003. Svobodné matky jsou málo vzdělané. *Přítomnost*, 4, s. 26–27.
- Katrnák, T. 2006. Kdo jsou svobodné matky v české společnosti? S. 45–55. In J. Kocourková – L. Rabušic (eds.). *Šátek a rodina: zájem soukromý nebo veřejný?* Praha: Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta.
- Kennedy, S. – Bumpass, L. 2008. Cohabitation and children's living arrangements: New estimates from the United State. *Demographic Research*, Vol. 19, s. 1663–1692.
- Kobrin, F. E. 1976. The fall in household size and the rise of the primary individual in the United States. *Demography* 13(1), s. 127–138.
- Lesthaeghe, R. 1983. A Century of Demographic and Cultural Change in Western Europe: An exploration of Underlying Dimension. *Population and Development Review*, 9(3), s. 411–435.
- Lesthaeghe, R. – Surkyn, J. 2002. *New Forms of Household Formation in Central and Eastern Europe: Are they related to newly emerging Value Orientation?* Interuniversity paper in demography. Brussel: Vrije Universiteit Brussel.
- Nývlt, O. 2007. *Formování a rozpad domácností z dat SLDB a VŠPS se zaměřením na osoby ve věku 20–49 let*. Disertační práce. Praha.
- Oppenheimer, V. K. – Lew, V. 1995. American Marriage Formation in the 1980s: How important was Women's Economic Independence? In Mason, K. O. – Jensen, A.-M. *Gender and Family Change in Industrialized Countries*. S. 105–138.
- Perreli-Harris, B. 2010. The Education Gradient of Childbearing within Cohabitation in Europe. *Population and Development Review*, 36(4), s. 755–801.
- Perreli-Harris, B. 2012. Changes in union status during the transition to parenthood in eleven European Countries, 1970s to early 2000s. *Population Studies*, Vol. 66, No. 2, s. 167–182.
- Polášek, V. 2006. Nevdané matky a co je čeká. In D. Hamplová (ed.). *Mimomanželská plodnost v České republice po roce 1989: sociální a ekonomické souvislosti*. Sociologické studie/Sociological Studies 06:05. Praha: Sociologický ústav AV ČR. S. 40–75.
- Rychtaříková, J. 2003. Diferenční plodnost v České republice podle rodinného stavu a vzdělání v kohortní perspektivě. In Hamplová, D. – Rychtaříková, J. – Pikálková, S. *České ženy. Vzdělání, partnerství, reprodukce a rodina*. Praha: Sociologický ústav. S. 41–83.
- Schwarz, K. 1989. Households' trends in Europe after World War II. In Keilman, N. – Kuijsten, A. – Vossen, A. (eds.) *Modelling Households Formation and Dissolution*. S. 67–83.
- Sobotka, T. – Toulemon, L. 2008. Changing family and partnership behaviour: Common trends and persistent diversity across Europe. *Demographic Research*, Vol. 19, s. 85–138.

- Sobotka, T. – Zeman, K. – Kantorová, V. 2003. Demographic Shift in the Czech Republic after 1989: A Second Demographic Transition View. *European Journal of Population*, 19, s. 249–277.
- Surkyn, J. – Lesthaeghe, R. 2004. Values Orientation and the Second Demographic Transition (SDT) in Northern, Western and Southern Europe: an update. [online] [cit. 13. 3. 2014]. *Demographic Research*, S3, s. 45–86. Dostupné z: <<http://www.demographic-research.org>>.
- Šalamounová – Šamanová, 2005. Plodnost z hlediska legitimacy v regionálním pohledu. *SDA-Info*, Informační bulletin Sociologického datového archivu, VII, listopad 2005 (2), s. 6–9.

Zdroje dat:

- Výběrové šetření pracovních sil, ČSÚ. 1995–2012.
- Životní podmínky, ČSÚ. 2005–2012.

ONDŘEJ NÝVLT¹⁾

je absolventem katedry demografie a geodemografie Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Od roku 2000 pracuje jako metodik Výběrového šetření pracovních sil (VŠPS) na Českém statistickém úřadu. V současné době působí také jako odborný asistent na Katedře demografie na Vysoké škole ekonomické v Praze. Dlouhodobě se zabývá analýzami trhu práce a dopady zaměstnanosti a nezaměstnanosti na rodinné domácnosti.

ŠÁRKA ŠUSTOVÁ²⁾

je absolventkou oboru demografie na Přírodovědecké fakultě Univerzity Karlovy v Praze, kde nyní také pokračuje v doktorském studiu, v jehož rámci se věnuje problematice chudoby se zaměřením na pracující obyvatelstvo. Od roku 2011 pracuje na Českém statistickém úřadě, kde se podílí na přípravě šetření Životní podmínky (EU-SILC) a na zpracování výsledků z tohoto zjišťování.

SUMMARY

There have been many changes in the Czech Republic in the past twenty years. Many of them had an effect on household composition, in particular the increase in extra-marital fertility. Recent trends in household composition and family arrangements in the Czech Republic revealed using the Labour Force Survey and EU-SILC survey indicate that the high rate of extra-marital fertility in the Czech Republic is not yet mirrored in the observed prevalence of cohabiting unions with children, which remains comparatively low, especially in the case of families with older children.

A large share of live births is born to mothers cohabiting with a partner. Marriage occurs after the birth of a child, which means that the sequence and timing of important life events (marriage, birth of the first child) have changed. However, as the age of the youngest child in the family increases, the share of lone-parent families grows owing to the high divorce rate in the Czech Republic. Findings also show that marriage is more common for people with a higher level of education, while less educated people are more likely to live in cohabitation or lone-parent families.

---

1) E-mail: ondrej.nyvlt@czso.cz, tel. (+420) 274 054 069.

2) E-mail: sarka.sustova@czso.cz, tel. (+420) 274 052 547.

Příloha

Tab. 1: Proměnné využité při konstrukci jednotlivých typů rodinných soužití s dětmi v šetření VŠPS
Variables used in the LFS to construct different types of living arrangements of people with children

Názvy / Variables	Kódy / Codes	Akronym, výpočet / Acronym, calculation
Vztah k osobě v čele domácnosti – z dotazníku <i>Relationship to reference person – questionnaire</i>		VzOCD
Osoba v čele domácnosti / Reference person	1	
Manželka / Spouse	2	
Životní partnerka / Cohabiting partner	3	
Dítě / Child	4	
Otec nebo matka <i>Parents of reference person or his/her spouse/partner</i>	5	
Další příbuzný, ostatní členové <i>Other relatives or other household members</i>	6	
Pohlaví osoby v čele domácnosti <i>Sex of reference person</i>		Pohl_C
Muž / Male	1	VzOCD=1 and Pohl=1
Žena / Female	2	VzOCD=1 and Pohl=2
Existence partnerky v domácnosti <i>Spouse in the household</i>		Osoba_P
Ano/ Yes	1	VzOCD in [2..3]
Dítě v domácnosti / Child in the household		Dite
Ano / Yes	1	VzOCD=4
Typ domácnosti / Type of household		TypDom
Úplná rodinná domácnost <i>One-couple family household</i>	1	Osoba_P=1
Neúplná rodinná domácnost / Lone-parent household	2	Osoba_P<>1 and Dite=1
Domácnost jednotlivce / One-person household	3	PocOD (počet osob v domácnosti / number of persons in the household)=1
Vícečlenná nerodinná domácnost <i>Multi-person non-family household</i>	4	ostatní / and other
Nesezdané soužití / Cohabitation		Nesezd
Ano / Yes	1	VzOCD=3
Ne / No	2	VzOCD=2

Tab. 2: Proměnné ze souboru za domácnosti využitě při konstrukci jednotlivých typů rodinných soužití v šetření Životní podmínky | Variables from household file used in the EU-SILC to construct different types of living arrangements of people with children

Názvy / Variables	Kódy / Codes	Akronym, výpočet / Acronym, calculation
Druh domácnosti / Type of household		dom
Čistá úplná rodina <i>One-couple nuclear family household</i>	1	
Smíšená úplná rodina <i>One-couple non-nuclear family household</i>	2	
Čistá neúplná rodina s dětmi <i>Lone-parent nuclear household</i>	3	
Smíšená neúplná rodina s dětmi <i>Lone-parent non-nuclear household</i>	4	
Nerodinná domácnost <i>Multi-person non-family household</i>	7	
Jednotlivec – muž / <i>One-person household – Male</i>	8	
Jednotlivec – žena / <i>One-person household – Female</i>	9	
Stáří sňatku / Marriage duration		st_snat
Počet vyživovaných dětí Number of dependent children		deti
Neúplná rodina s dětmi Lone-parent families with children		(dom=3 .or. dom=4) .and. deti>0
Úplná rodina s manželským párem a dětmi Married-couple families with children		dom=1 .or. dom=2) .and. (st_snat<>99) .and. deti>0
Úplná rodina s nesezdaným párem a dětmi Cohabiting-couple families with children		(dom=1 .or. dom=2) .and. (st_snat=99) .and. deti>0
Věk 1. nejstaršího vyživovaného dítěte Age of the oldest dependent child		vek1d
Věk 2. nejstaršího vyživovaného dítěte Age of the second-oldest dependent child		vek2d
Věk 3. nejstaršího vyživovaného dítěte Age of the third-oldest dependent child		vek3d
Věk 4. nejstaršího vyživovaného dítěte Age of the fourth-oldest dependent child		vek4d
Věk 5. nejstaršího vyživovaného dítěte Age of the fifth-oldest dependent child		vek5d

---

ODKLADANIE A REKUPERÁCIE PLODNOSTI V KOHORTNEJ PERSPEKTÍVE V ČESKEJ REPUBLIKE A NA SLOVENSKU¹⁾

Branislav Šprocha

THE POSTPONEMENT AND RECUPERATION OF FERTILITY IN A COHORT
PERSPECTIVE IN THE CZECH REPUBLIC AND SLOVAKIA

Abstract

A society-wide transformation sparked in the Czech Republic and Slovakia by the political upheaval in 1989 significantly accelerated the onset and spread of changes in reproductive behaviour. The postponement of important reproduction-related life events has become the primary cause of changes in cohort fertility among women born in 1970s and 1980s. The aim of this article is to analyse the transformation of cohort fertility in the Czech Republic and Slovakia using the model of fertility postponement which involves a fertility decline at younger ages and subsequent recuperation as a compensatory fertility increase at higher ages.

Keywords: cohort fertility, postponement fertility, recuperation fertility,
Czech Republic, Slovakia

Demografie, 2014, 56: 219–233

ÚVOD

Zmeny v charaktere reprodukcie obyvateľstva Českej republiky a Slovenska, ku ktorým dochádza približne v posledných 25 rokoch, predstavujú na oboch brehoch rieky Moravy jedny z najčastejšie reflektovaných tém a to nielen vo vedeckej sfére. Asi najväčšia pozornosť pritom je venovaná pôrodnosti a plodnosti. Dá sa povedať, že v prierezovom pohľade bola tomuto procesu venovaná skutočne značná pozornosť z rôznych uhlov (pozri napr. Rychtaříková 2007, 2008, 2010; Potančoková a kol., 2008; Potančoková, 2008, 2011). Jedným zo základných zistení, ktoré reflektujeme v populácii Českej i Slovenskej republiky je odkladanie

rodenia detí do vyššieho veku, oproti modelu reprodukcie, ktorý sa tu presadil a našiel uplatnenie až do konca 80. rokov (pozri napr. Potančoková, 2011; Rychtaříková, 2010). Postupná konštitúcia nového modelu resp. modelov reprodukcie prebieha naprieč generáciami, pričom sa ukázalo, že v oboch populáciách iniciálnu fázu môžeme hľadať v kohortách z druhej polovice 60. rokov. Nie sme tak svedkami náhodných, časovo obmedzených zmien, ale ide o celkovú dlhotrvajúcu naprieč generáciami sa šíriacu premenu charakteru reprodukcie. Aj preto pri ich hodnotení a analýze je dôležitý najmä kohortný prístup (Sobotka a kol., 2011a). Ten však v porovnaní

---

1) Príspevok je čiastkovým výsledkom projektu VEGA č. 1/0026/14 „Transformácia plodnosti žien Slovenska v 20. a na začiatku 21. storočia a jej prognóza do roku 2050“ a výstupom z projektu APVV č. 0018-12 „Humánnogeografické a demografické interakcie, uzly a kontradikcie v časopriestorovej sieti“.

s prierezovým má určité obmedzenia v prípade kohort, ktoré ešte nie sú na konci reprodukčného veku. Aj napriek tomu však generačný prístup predstavuje veľmi dôležitý analytický nástroj a to predovšetkým pri hodnotení takých komplexných zmien akými sme svedkami v Českej republike a na Slovensku v poslednom približne štvrtstoročí. Navyše pre pochopenie transformácie plodnosti odkladaním a určenie jej dynamiky a rozsahu sú nepostrádateľnými aj informácie týkajúce sa generácií, ktoré ešte neukončili svoju reprodukciu.

Cieľom štúdie je predovšetkým základná analýza procesu transformácie plodnosti odkladaním u žien Českej republiky a Slovenska v generačnom pohľade. Myslíme si, že hlbšie poznanie jedného z jej kľúčových faktorov je veľmi dôležitým atribútom nielen pre celkové pochopenie prebiehajúcich zmien, ale aj pre formulovanie predpokladov o možnom budúcom smerovaní plodnosti v oboch populáciách.

METODIKA PRÁCE A ZDROJE ÚDAJOV

Proces premeny generačnej plodnosti odkladaním budeme pre populáciu Českej republiky a Slovenska hodnotiť prostredníctvom modelu referenčnej (orientačnej) kohorty, ktorý v prepracovanej podobe využili *Sobotka a kol.* (2011ab). Nadviazali tak na staršie práce Frejku a jeho spoluautorov (napr. *Frejka – Calot*, 2001; *Frejka – Sardon*, 2004, 2007) a tiež štúdiu *Lesthaegheho* (2001). Vo všeobecnosti sa predpokladá, že súčasné zmeny, ktorými generačná plodnosť v sledovaných populáciách prechádza sú odrazom hlbších medzikohortne sa presadzujúcich transformácií charakteru, časovania, usporiadania a vôbec samotného naplnenia životných dráh. Odkladanie vstupu do materstva a rodičovstva je pritom len jedným z viacerých parciálnych prechodov v životných dráhach, ktoré podliehajú v porovnaní s predchádzajúcim modelom značnými zmenami. V generačnom prístupe sa tak imanentne očakáva, že súčasná transformácia plodnosti prebieha v dvoch na seba nadväzujúcich a vzájomne prepojených sekvenciách. Ide o odkladanie (postponement) a následné doháňanie (recuperation). Pojmom odkladanie sa pritom myslí absolútny alebo relatívny pokles plodnosti v mladšom veku, resp. vo všetkých vekových skupinách, kde bol tento pokles zazname-

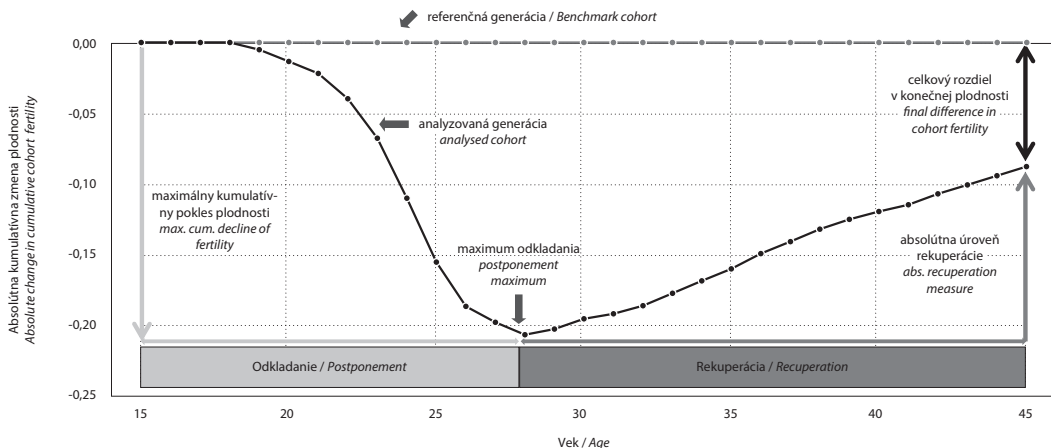
naný v porovnaní s referenčnou kohortou. Naopak vo fáze doháňania sa predpokladá, že dôjde k napĺňaniu odložených reprodukčných plánov (vo vyššom veku). Preto fáza rekuperácie je definovaná ako absolútny alebo relatívny kumulatívny nárast plodnosti vo všetkých vekových skupinách, v ktorých k tomuto javu dochádza v porovnaní s referenčnou kohortou. V súlade s týmito predpokladmi je potom zrejmé, že analýzu procesu odkladania a následnej rekuperácie je možné využiť len v prípadoch, keď proces generačných zmien plodnosti skutočne vykazuje známky poklesu plodnosti v mladšom veku a následný kompenzačný nárast vo vyššom veku (*Sobotka a kol.*, 2011ab).

Okrem samotnej analýzy priebehu jednotlivých fáz transformácie generačnej plodnosti tento prístup umožňuje tiež identifikovať aká časť reprodukčných zámerov je v porovnaní s referenčnou kohortou odkladaná, ďalej aká časť je nahrádzaná vo vyššom veku a tým aj do akej miery sa bude výsledná realizovaná plodnosť líšiť od konečnej plodnosti vybranej orientačnej kohorty. Súčasne dokážeme analyzovať aj dynamiku a rozsah zmien, čo má v konečnom dôsledku značný význam aj pri konštrukcii prognostických scenárov.

Základným problémom je výber orientačnej (referenčnej) kohorty. Ten môže výrazne ovplyvniť získané výsledky. Ako ukázal napríklad *Sobotka a kol.* (2011a), v prípade že zvolíme kohortu s výrazne vyššou plodnosťou ako sú dve deti na ženu, potom kompenzačný efekt bude značne potlačený a môžeme byť dokonca len svedkami sústavného poklesu plodnosti, a to nielen v mladšom ale aj staršom veku. V prípade Českej republiky a Slovenska (ale aj ďalších európskych krajín) by takýto výber bol nevhodný aj z toho hľadiska, že v kohortách predchádzajúcich generácie, v ktorých identifikujeme začiatok transformácie plodnosti, konečná plodnosť skutočne výraznejšie neprekročila túto hranicu. Keďže hlavným cieľom tohto metodického postupu má byť analýza dynamiky odkladania a následnej rekuperácie generačnej plodnosti, *Sobotka a kol.* (2011ab) z nášho pohľadu logicky navrhujú ako referenčnú zvoliť iniciačnú kohortu týchto zmien. Jedným z hlavných znakov odkladania je predovšetkým zmena v časovaní generačnej plodnosti, preto za primárne kritérium bol zvolený priemerný vek pri prvom pôrode resp. zmeny

Graf 1: Zjednodušená schéma odkladania a rekuperácie plodnosti v generačnom pohľade

A simplified scheme of the postponement and recuperation of fertility in a cohort perspective

Zdroj údajov: Zostavené podľa Sobotka a kol. (2011a).

Source: Sobotka a kol. (2011a).

jeho hodnôt naprieč po sebe idúcich kohort. Sobotka a kol. (2011a) navrhli, že by malo ísť o takú generáciu, v ktorej bol prvýkrát pozorovaný stabilný trend nárastu generačného priemerného veku ženy pri narodení prvého dieťaťa.

V prípade Slovenska je situácia pomerne jednoduchá, keďže uvedený predpoklad sa naplňa od generácie 1965. Ako si však ukážeme nižšie v Českej republike priemerný vek pri prvom pôrode rástol už od generácie 1958 (pozri graf 2). Oproti vývoju na Slovensku v mladších kohortách však išlo o zmeny s veľmi nízkou dynamikou. Navyše samotný charakter rozloženia generačných mier plodnosti sa prakticky nemenil a naďalej vykazoval známky tzv. východoeurópskeho modelu reprodukcie (pozri graf 3). Až u žien narodených v prvej polovici 60. rokov vidíme prvé známky zmien charakteru rozloženia mier plodnosti v dôsledku transformácie odkladaním, čo sa následne prejavilo aj v oveľa dynamickejšom náraste hodnôt generačného priemerného veku pri prvom pôrode. Preto aj v prípade Českej republiky sme za referenčnú kohortu zvolili generáciu žien narodenú v roku 1965. Metodický koncept, ktorý bol využitý pri analýze odkladania a rekuperácie v generačnej perspektíve, vysvetlíme v skrátenej podobe prostredníctvom nasledujúcej schémy (graf 1).

Pri porovnaní rozdielov hodnôt absolútnej kumulatívnej realizovanej plodnosti našej sledovanej kohorty a referenčnej kohorty vidíme, že v mladšom veku sa postupne prehĺbuje zaostávanie až po určitý bod, keď rozdiel v konečnej plodnosti dosahuje maximum (viac ako 0,2 dieťaťa na ženu). Od tohto momentu sme svedkami postupného znižovania uvedených rozdielov. Aj keď tento vývoj prebieha až do konca reprodukčného veku, nepodari sa ženám zo sledovanej kohorty úplne zahľadiť vzniknuté disproporcie v realizovanej plodnosti, ktoré vznikli v mladšom veku. Bod, keď rozdiely v konečnej plodnosti dosahujú maximum na jednej strane predstavuje dno odkladania a na druhej oddeľuje dve základné fázy transformácie plodnosti v generačnej podobe prostredníctvom jej starnutia (resp. odkladania) do vyššieho veku. Začiatok reprodukčného obdobia až po dno v našom prípade ohraničujú fázu odkladania. V určitom momente (dno) však fáza odkladania vrcholí a rozdiely v kumulatívnej konečnej plodnosti dosiahnu svoje maximum. V druhej fáze sme svedkami znižovania rozdielov v realizovanej plodnosti, čo znamená, že intenzita plodnosti v tomto veku bola vyššia ako v referenčnej kohorte. Je to prejav snahy žien „dobehnúť“ odložené reprodukčné plány. V závislosti od toho aká výrazná bola fáza odkladania a najmä ako úspešné boli ženy

pri rekuperácii na konci reprodukčného obdobia vzniká trvalý celkový rozdiel v konečnej plodnosti.

Celkovo tak môžeme hovoriť o štyroch základných premenných.²⁾ Prvú predstavuje miera odkladania ako maximálna odchýlka kumulatívnej konečnej plodnosti medzi analyzovanou a referenčnou kohortou. Jej hodnotu je možné určiť ako rozdiel súm vekovo-špecifických generačných mier plodnosti analyzovanej a referenčnej kohorty po vek, keď odchýlka nadobudla najväčšiu úroveň (vek tzv. dna). Naopak miera rekuperácie hovorí o absolútnom náraste plodnosti v sledovanej kohorte od veku, keď táto dosiahla maximum odkladania až po koniec reprodukčného veku (prípadne do veku 40 rokov³⁾) v porovnaní s referenčnou kohortou. Celkový rozdiel konečnej plodnosti kohorty na konci reprodukčného obdobia (prípadne vo veku 40 rokov) v porovnaní s referenčnou kohortou predstavuje trvalý rozdiel v realizovanej plodnosti týchto generácií žien a súčasne znázorňuje aj nerealizovanú časť odložených pôrodov vo vyššom veku. S tým úzko súvisí index rekuperácie ako pomer medzi mierou rekuperácie a absolútnou hodnotou miery odkladania. Najčastejšie sa jeho úroveň pohybuje v rozmedzí 0–100 %. Hodnota 0 % znamená, že žiadny z odložených pôrodov sa vo vyššom veku ne-realizoval a 100 % naopak predstavuje úplnú náhradu odložených reprodukčných zámerov žien z danej kohorty. V ojedinelých prípadoch pri dynamickej a silnej rekuperácii môže index presiahnuť hranicu 100 % a vtedy hovoríme o „nadkompenzácii“ (over-compensation) (*Sobotka a kol.*, 2011). Pre komplexnú analýzu priebehu a dynamiky transformácie plodnosti odkladaním v generačnej perspektíve a jej prípadných následných dopadov na realizovanú plodnosť je potrebné pracovať nielen s úrovňou rekuperácie, odkladania a trvalého poklesu, ale je dôležité pracovať aj s hodnotu konečnej plodnosti referenčnej kohorty. Príčinou je situácia, keď miera odkladania a index rekuperácie môžu nadobúdať súčasne vysoké alebo nízke hodnoty, no celková zmena v úrovni konečnej plodnosti sledovanej kohorty bude zanedbateľná.

Okrem toho analýza transformácie generačnej plodnosti odkladaním z krajín, v ktorých tento proces už bol naštartovaný skôr ako v Českej republike a na Slovensku, prípadne už je završený, potvrdila, že veľmi dôležitou vysvetľujúcou premennou je poradie narodeného dieťaťa. Ide o logický predpoklad vzhľadom na vnútorný obsah sledovaných zmien. Fáza odkladania sa predovšetkým dotýka mladších žien a znamená posúvanie materského štartu do vyššieho veku. Tým je ovplyvnené predovšetkým časovanie rodenia prvých detí. Keďže však od tohto momentu sa odvíja aj vývoj ďalších reprodukčných zámerov, odkladanie prvých detí ovplyvňuje nielen vstup do materstva a rodičovstva, ale aj to, či sa žena stane matkou opakovane. Od úrovne odkladania a následnej rekuperácie potom bude závisieť, nielen to aká časť žien z danej kohorty sa vôbec stane matkou, ale aj to, či a prípadne kedy porodí druhé a ďalšie dieťa. Uvedenú skutočnosť sme zohľadnili aj v našej analýze.

Vstupné údaje predstavujú generačné vekovo-špecifické miery plodnosti podľa parity (druhý súbor udalostí), pričom sme pracovali s kategóriami 1., 2., 3.+ a spolu. Hlavný zdroj údajov tvorila medzinárodná databáza The Human Fertility Database (ďalej HFD) predĺžená o údaje zo štatistických úradov oboch krajín do roku 2013.

ZÁKLADNÝ POHĽAD NA ZMENY PLODNOSTI V GENERAČNEJ PERSPEKTÍVE

Úroveň konečnej plodnosti⁴⁾ mala na Slovensku medzi kohortami žien narodenými v rokoch 1940 až 1973 stabilne klesajúci trend. Priemerný počet detí, ktorý sa narodil jednej žene sa znížil z pôvodných 2,54 dieťaťa (generácia 1940) na hodnotu 1,79 dieťaťa (generácia 1973). Pod hranicou 2,1 dieťaťa na ženu sa nachádzajú všetky generácie žien narodené od roku 1964 a už generácie z konca 60. rokov majú menej ako dve deti. Pod touto hranicou sa vzhľadom na svoj vek (40 a viac rokov) a doposiaľ realizovanú plodnosť

2) Podrobnú metodiku výpočtu nájde čitateľ v štúdiu *Sobotka a kol.* (2011a).

3) Vek 40 rokov sa často používa ako horná hranica, keďže vo vyššom veku už intenzita plodnosti je veľmi nízka a zmeny v hodnotách ukazovateľov časovania a intenzity plodnosti sú len minimálne.

4) Hodnota konečnej plodnosti je konštruovaná z generačných mier plodnosti.

udržia určite aj ženy narodené na začiatku 70. rokov. Konečná plodnosť žien Českej republiky sa dlhodobo udržiavala na úrovni 2,0–2,1 dieťaťa (generácie 1940–1962) a až v generáciách z polovice 60. rokov došlo k poklesu pod hranicu dvoch detí na ženu. Klesajúci trend však môžeme registrovať stabilne už od kohort z polovice 50. rokov. Ženám narodeným na začiatku 70. rokov sa v Českej republike narodilo v priemere 1,8–1,9 dieťaťa. Rovnako ako na Slovensku aj v Českej republike je takmer isté, že tieto ženy budú na konci reprodukčného veku mať menej ako dve deti.

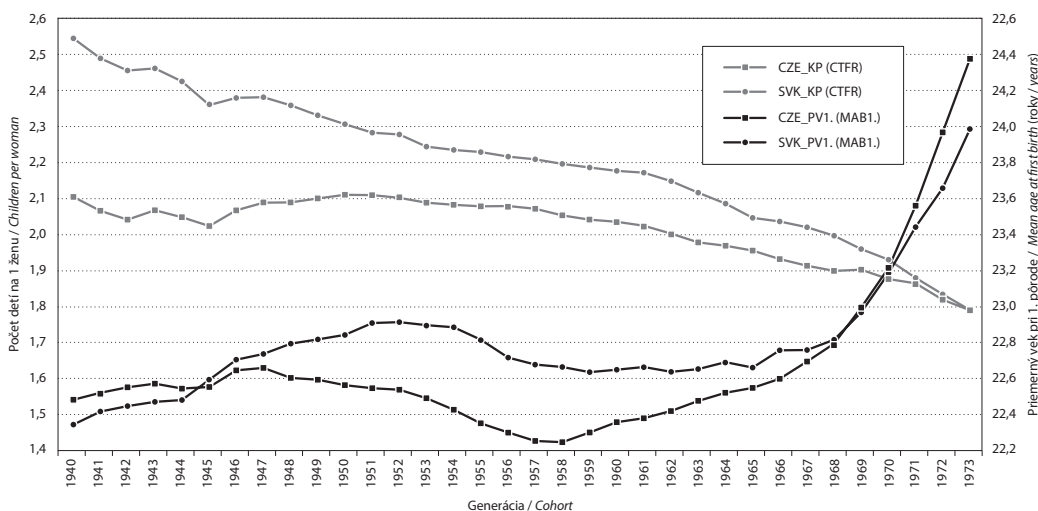
Do určitej miery rozdielny medzigeneračný vývoj konečnej plodnosti v Českej republike a na Slovensku spôsobil, že výrazne vyššia realizovaná plodnosť žien Slovenska (v generácii 1940 to bolo približne o 0,44 dieťaťa na ženu) je v mladších kohortách už minulosťou. Podľa dostupných informácií je priemerný počet narodených detí generácií žien zo začiatku 70. rokov už rovnaký.

Z pohľadu časovania kohortnej plodnosti je u oboch populácií zrejme pomerne výrazná stabilita u žien, ktoré svoje reprodukčné zámery v prevažnej miere realizovali počas minulého politického režimu. Aj keď v nasledujúcom grafe môžeme registrovať

určité fluktuácie, až do kohort z konca 60. rokov priemerný vek pri prvom pôrode neprekročil hranicu 23 rokov a pohyboval sa v úzkom intervale (22,2–23,0 rokov). Zaujímavosťou je, že od generácií žien narodených v polovici 40. rokov platilo, že ženy v Českej republike vstupovali do materstva a rodičovstva skôr ako tomu bolo na Slovensku. Najväčšie rozdiely v časovaní rodičovského debutu nachádzame v generáciách 1953–1958, kde priemerný vek pri prvom pôrode bol na Slovensku o viac ako 0,4 roku vyšší. Špecifické reprodukčné podmienky, ktoré vznikli počas minulého politického režimu sa tak z pohľadu časovania plodnosti prejavili vzhľadom na historické skúsenosti v oveľa väčšej miere v populácii Českej republiky. Na druhej strane u žien Českej republiky vidíme o niekoľko generácií skorší začiatok mierneho rastu hodnôt generačného priemerného veku pri prvom pôrode. Ten nastal po poklese na minimálnu úroveň v kohortách z konca 50. rokov. V podstate až do generácií z polovice 60. rokov však medziročne prírastky boli nízke. Až u žien narodených v druhej polovici 60. rokov a predovšetkým zo začiatku 70. rokov vidíme značnú dynamizáciu nárastu hodnôt priemerného veku pri

Graf 2: Konečná plodnosť a priemerný vek pri prvom pôrode v generáciách 1940–1973, ČR, SR

Total cohort fertility rate and mean age at first birth in cohorts 1940–1973, CZE, SVK

Vysvetlivky: KP – konečná plodnosť, PV1. – (generačný) priemerný vek pri prvom pôrode.

Notes: CTFR – completed cohort fertility rate; MAB1. – (cohort) mean age at first birth.

Zdroj údajov: HFD; ČSÚ; ŠÚ SR; výpočty autora.

Sources: HFD; Czech Statistical Office; Statistical Office of the Slovak Republic; author's calculations

prvom pôrode. Ten u kohort zo začiatku 70. rokov prekročil už hranicu 24 rokov. Vzhľadom na vývoj prierezových indikátorov časovania a celkový proces transformácie plodnosti je zrejme, že aj naďalej budeme svedkami ďalšieho rastu s každou mladšou kohortou. Na Slovensku po určitom miernom náraste až do generácií z prvej polovice 50. rokov (22,9 roku) vidíme veľmi mierny pokles a následnú stabilizáciu na hranici 22,7 roku (ženy narodené od polovice 50. do polovice 60. rokov). Aj tu však približne od kohort z druhej polovice 60. rokov identifikujeme výrazný nárast hodnôt priemerného veku pri prvom pôrode. Ten však nebol tak dynamický ako v prípade žien Českej republiky, a preto už od kohorty 1969 dosahuje v Českej republike o niečo vyššiu úroveň. Navyše je zrejme, že zatiaľ medzigeneračne dochádza k prehľbovaniu zaostávania Slovenska, a preto už v generácii 1973 sa ženy v Českej republike stávali matkami o takmer 0,4 roku neskôr ako tomu bolo na Slovensku.

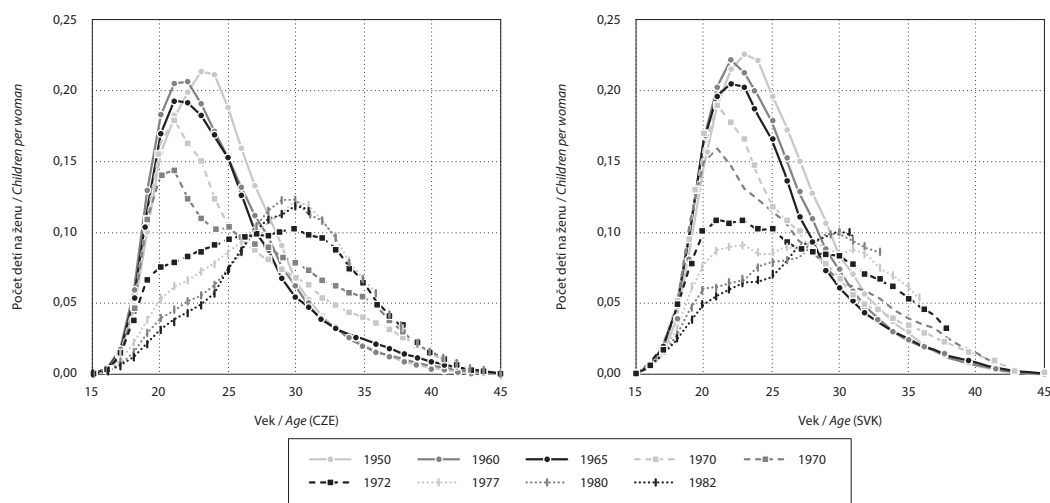
Typickým charakteristickým znakom plodnosti žien, ktoré celú, prípadne značnú časť zo svojho reprodukčného obdobia a najmä veku najvyššej plodnosti prežili počas minulého politického režimu, bolo nielen skoré časovanie začiatku reprodukčných dráh, ale aj ich výrazná koncentrácia do pomerne úzkeho

vekového intervalu. Platí to pritom pre obe skúmané populácie. V Českej republike i na Slovensku sa vrchol generačných mier plodnosti dlhodobo udržiaval medzi 20 až 25 rokom života s prudkým vzostupom v mladšom veku a naopak prudkým zostupom po dosiahnutí maximálnej úrovne. Krivky tak mali značne ľavostranne asymetrický tvar. V podstate od generácií z konca 40. rokov až do skupiny žien narodených v prvej polovici 60. rokov v Českej republike sa váha plodnosti vo veku 30 a viac rokov udržiavala stabilne pod hranicou 15 %. V oveľa užšom vekovom intervale 20–24 rokov sa však realizovalo od kohorty 1950 až do kohorty 1967 viac ako 45 % z celkovej generačnej plodnosti. Najväčšiu koncentráciu (viac ako 49 %) generačnej plodnosti do týchto vekových skupín nachádzame v Českej republike v generáciách žien z polovice 50. rokov (1954–1957). Ide o kohorty, ktoré výraznou mierou boli ovplyvnené komplexom propopulačných opatrení prijatých na sklonku 60. a v prvej polovici 70. rokov minulého storočia.

Na Slovensku vidíme obdobný trend výraznej medzigeneračnej akumulácie plodnosti do mladších vekových skupín na úkor starších. Tu však vzhľadom na neskorší začiatok demografickej revolúcie a stále častejší príklon k rodeniu detí tretích a ďalších poradí

Graf 3 a 4: Miere plodnosti žien Českej republiky a Slovenska vybraných generácií

Age-specific cohort fertility rates of Czech and Slovak women from selected cohorts

Zdroj údajov: HFD, ČSÚ, ŠÚ SR, výpočty autora.

Sources: HFD; Czech Statistical Office; Statistical Office of the Slovak Republic; author's calculations.

váha plodnosti vo veku 30 a viac rokov bola vyššia. Ešte v generáciách zo začiatku 40. rokov prekročovala hranicu 20 %. Najnižší podiel mala generačná plodnosť na Slovensku v tomto veku v generáciách z konca 50. a začiatku 60. rokov, keď predstavovala niečo viac ako 16 %. Príklon k mladším vekovým skupinám vrcholil na Slovensku u žien narodených od polovice 50. do druhej polovice 60. rokov, keď váha plodnosti vo veku 20–24 rokov prekročovala hranicu 45 %.

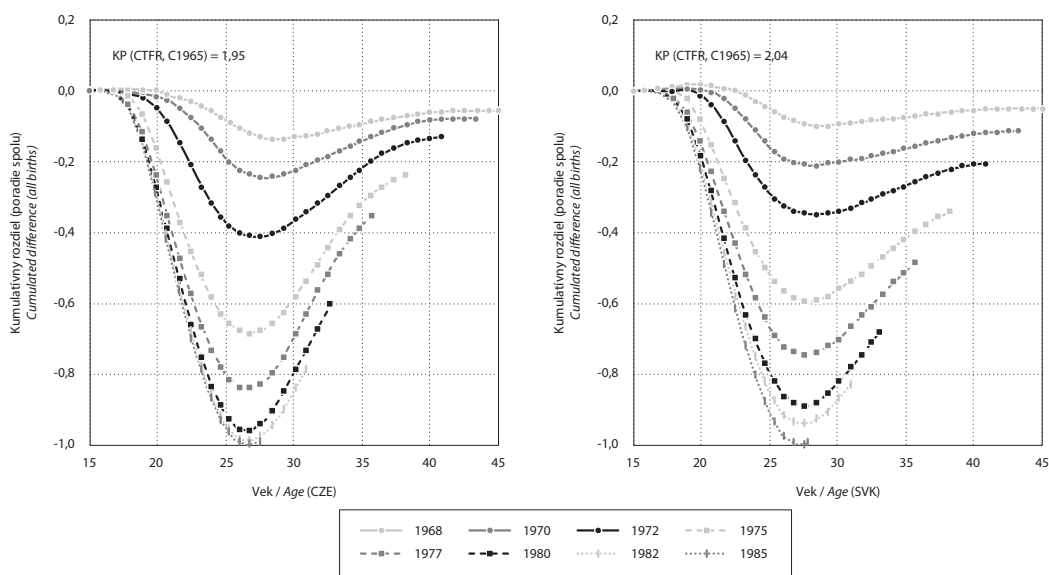
Približne od generácií z polovice 60. rokov sa však charakter priebehu generačných mier plodnosti v oboch populáciách začal pomerne dynamicky meniť. Tieto zmeny sa navyše medzigeneračne prehlbovali a postupne sa tak vytváral úplne iný režim plodnosti. K hlavným znakom v prvej fáze patril predovšetkým pokles plodnosti v mladších vekových skupinách. Okrem toho grafy 3 a 4 tiež potvrdzujú, že zmeny v charaktere a intenzite plodnosti v mladšom veku prebiehali dynamickejšie v Českej republike. Jednoznačne dynamickejšie prebieha v Českej republike aj medzigeneračný nárast plodnosti vo vyššom veku, ktorý je možné identifikovať na mierach plodnosti vo veku nad 30 rokov už v generáciách

z prvej polovice 70. rokov. Týka sa to nielen generácií z prvej polovice 70. rokov, ale najmä kohort z druhej polovice 70. a začiatku 80. rokov.

ODKLADANIE A REKUPERÁCIA PLODNOSTI V GENERAČNOM POHLEDE

Kumulatívne rozdiely v realizovanej plodnosti sa v Českej republike i na Slovensku v mladšom veku postupne medzigeneračne prehlbovali. Z porovnania nasledujúcich dvoch grafov 5 a 6 je zrejmé, že tento proces o niečo dynamickejšie prebiehal v Českej republike. Spoločným znakom však pre obe populácie bolo, že najvýraznejšie prehlbenie procesu odkladania nachádzame v generáciách z prvej polovice 70. rokov. Na Slovensku vo veku 27 rokov (vek maxima odkladania) realizovaná plodnosť žien narodených v roku 1975 bola oproti kohorte 1965 nižšia už o takmer 0,6 dieťaťa na ženu (generácia 1970 vo veku 28 rokov len $-0,20$ dieťaťa) a v Českej republike to dokonca bolo už o 0,65 dieťaťa (generácia 1970 len $-0,24$ dieťaťa). Na druhej strane v generáciách z prvej polovice 80. rokov vidíme,

Graf 5 a 6: Kumulatívne rozdiely konečnej plodnosti vybraných generácií s referenčnou kohortou 1965, ČR, SR
Cumulated differences in the cohort fertility rates of selected cohorts compared to the benchmark cohort of 1965, CZE, SVK

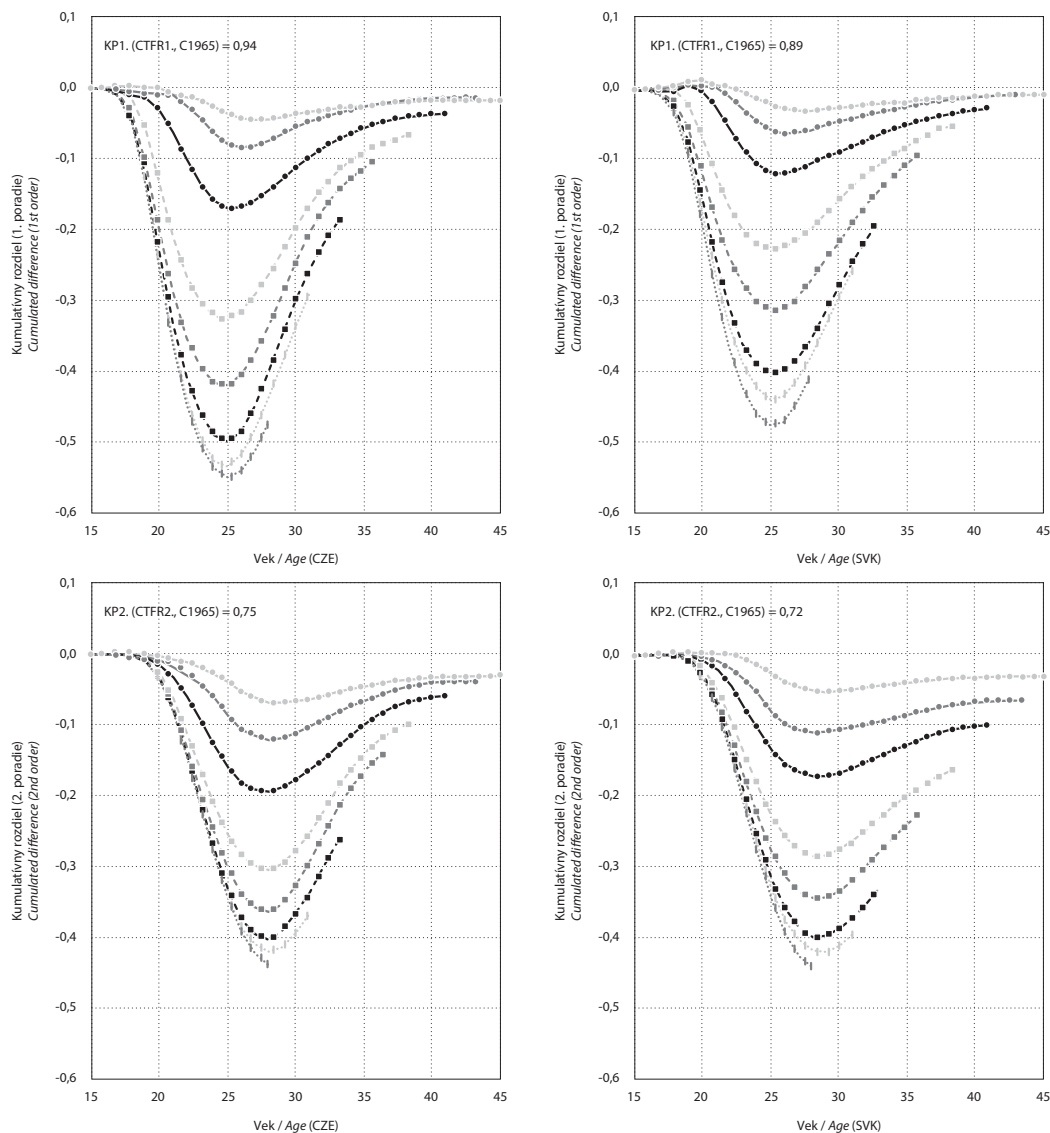
Zdroj údajov: HFD, ČSÚ, ŠÚ SR, výpočty autora.

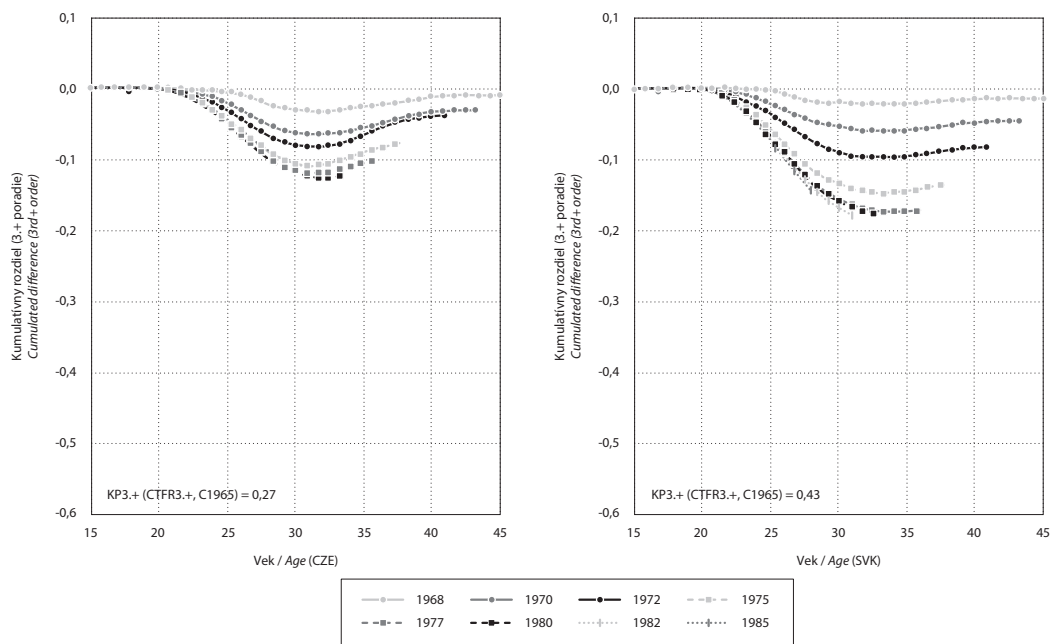
Sources: HFD; Czech Statistical Office; Statistical Office of the Slovak Republic; author's calculations.

že medzigeneračné prehlbovanie maxima odkladania sa výrazne spomalilo. Platí to pre obe populácie, no v Českej republike preda len o niečo skôr a mierne vyššou intenzitou. Zdá sa, že prvá fáza (odkladanie) procesu transformácie plodnosti sa z generačného pohľadu už postupne v Českej republike aj na Slovensku vykryštalizovala. V generáciách žien narodených

v polovici 80. rokov kumulatívne rozdiely generačnej plodnosti znamenajú, že tieto ženy vo veku do 27 rokov (vek maxima odkladania) zaostávajú za referenčnou generáciou 1965 o takmer jedno dieťa. To, či sa podarí týmto ženám „dohnať“ tieto odložené reprodukčné zámery ukáže až najbližšie desaťročie.

Graf 7–12: Kumulatívne rozdiely konečnej plodnosti vybraných generácií s referenčnou kohortou 1965, prvé pôrody, druhé pôrody, tretie a ďalšie pôrody, ČR, SR | Cumulated differences in the cohort fertility rates of selected cohorts compared to the benchmark cohort of 1965, first births, second births, third and higher-order births, CZE, SVK

Zdroj údajov: HFD, ČSÚ, ŠÚ SR, výpočty autora.

Sources: HFD; Czech Statistical Office; Statistical Office of the Slovak Republic; author's calculations.

Jednou z veľmi dôležitých vlastností transformácie plodnosti odkladaním je jej úzka spätosť s poradím dieťaťa. Vo všeobecnosti môžeme očakávať, že mladšom veku budú ženy narodené predovšetkým v 70. a 80. odkladať svoj materský debut. Preto miera odkladania detí prvého poradia by mala byť najvyššia. Posun vstupu do materstva a rodičovstva však ovplyvní aj časovanie a tiež intenzitu ďalších reprodukčných zámerov. V prípade pokračujúceho odkladania detí prvého poradia do stále vyššieho veku so sebou prináša tiež zväčšujúce sa riziko, že prípadné ďalšie deti sa nenarodia, resp. sa stihnú zrealizovať z rôznych dôvodov len určitá časť z pôvodných reprodukčných zámerov. Poznatky z niektorých krajín, ktoré týmto procesom transformácie plodnosti už prešli ukazujú, že kým masívne odkladanie detí prvého poradia je vo vyššom veku do značnej miery eliminované, veľká časť odložených detí druhého a predovšetkým tretieho a ďalšieho poradia nie je vo vyššom veku realizovaná (pozri napr. *Sobotka a kol., 2011ab*).

Porovnanie kumulatívnych rozdielov generačných mier podľa poradia (grafy 7–12) skutočne potvrdzuje, že v Českej republike i na Slovensku je úroveň odkladania a následnej rekuperácie úzko spojená s biologickým

poradím dieťaťa. U oboch populácií v generáciách z prvej polovice 80. rokov platilo, že najväčšie absolútne kumulatívne rozdiely v úrovni realizovanej plodnosti sme našli u detí prvého poradia. V Českej republike to vo veku 25 rokov (dno odkladania) bolo o približne 0,5 a viac prvého dieťaťa menej ako v referenčnej kohorte 1965. Na Slovensku sa miera odkladania v týchto generáciách pohybovala na úrovni 0,40–0,48 prvého dieťaťa na ženu. Približne o 0,42–0,44 druhého dieťaťa nižšia bola realizovaná plodnosť žien Českej republiky z prvej polovice 80. rokov vo veku 28 rokov. Na Slovensku miera odkladania v tom istom veku a u tých istých generácií predstavovala 0,39–0,43 druhého dieťaťa na ženu. Len v prípade detí tretieho a vyššieho poradia nachádzame u žien Slovenska vyššiu úroveň kumulatívnych rozdielov. Súvisí to aj s výrazne vyššou vstupnou úrovňou konečnej plodnosti tretích a ďalších detí v referenčnej kohorte z roku 1965. V starších generáciách (najmä narodených v 70. rokoch) je situácia komplikovanejšia. Hlbšia analýza úrovne odkladania totižto potvrdila, že v niektorých kohortách môžeme v Českej republike a najmä na Slovensku identifikovať špecifickú situáciu, keď miera odkladania rodania druhých detí

bola vyššia ako tomu bolo u prvých detí. Detailnejšie sa tejto problematike budeme venovať nižšie.

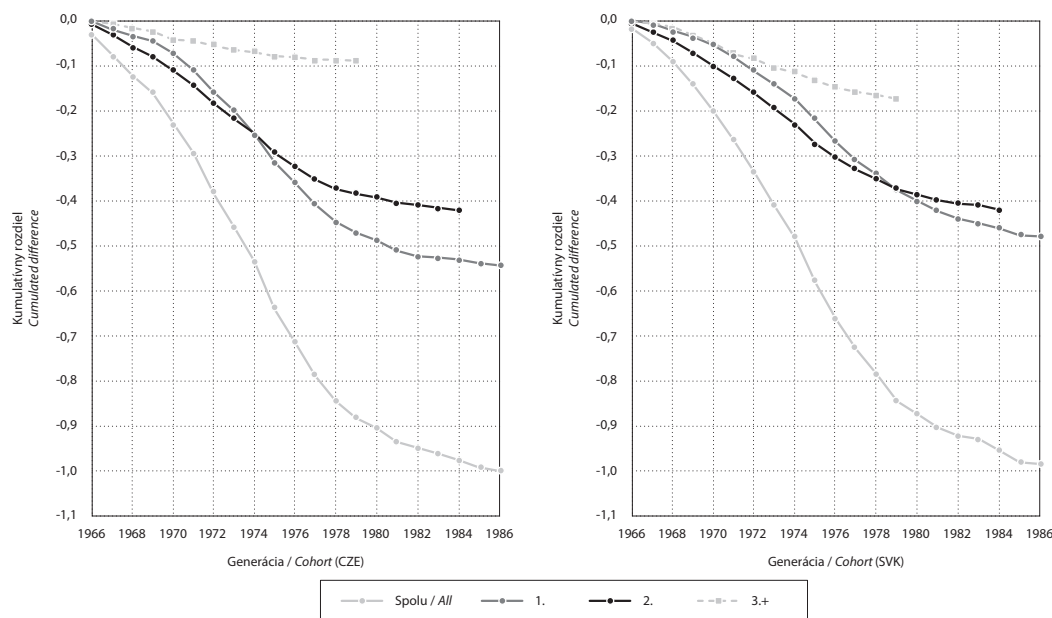
Vývoj kumulatívnych rozdielov generačných mier plodnosti podľa veku a poradia s referenčnou kohortou po dosiahnutí maximálnej úrovne odkladania poukazuje na dynamickejšie dobiehanie v prípade žien Českej republiky. Platí to predovšetkým pre deti druhého poradia, čo potvrdili nižšie aj hodnoty indexu rekuperácie.

Aj keď proces transformácie plodnosti odkladaním vo všeobecnosti predpokladá, že hlavné slovo bude mať odsúvanie rodenia prvých detí do vyššieho veku, v niektorých kohortách v Českej republike a najmä na Slovensku nachádzame špecifickú situáciu, kde miera odkladania bola u druhých detí vyššia. Asi najlepšie to môžeme vidieť na nasledujúcich dvoch grafoch 13 a 14. V generáciách z druhej polovice 60. a zo začiatku 70. rokov v Českej republike aj na Slovensku skutočne platilo, že úroveň odkladania druhých detí bola o niečo vyššia ako tomu bolo v prípade prvých detí. Táto skutočnosť platila v Českej republike len do generácie 1974, a preto už v kohorte z roku 1975

registrujeme miernu prevahu odkladania detí prvého poradia. Na Slovensku však až u žien narodených na začiatku 80. rokov vidíme, že s vyššou intenzitou sú odkladané vstupy do materstva a rodičovstva ako druhé deti. Celkovo najväčšie rozdiely medzi mierou odkladania prvých a druhých detí nachádzame u žien narodených v rokoch 1972–1975. Je len veľmi ťažké bez ďalšieho cieleného výskumu určiť prečo k tomuto paradoxu došlo. Môžeme sa len domnievať, že dôležitú úlohu pri tom zohralo v Českej republike a najmä v prípade Slovenska zhoršenie životných podmienok v 90. rokoch, na ktoré promptne reagovali skôr ženy, ktoré sa už stali raz matkami. Dlhšie pretrvávajúce nepriaznivejšie hospodárske situácie a tiež celkovo oveľa významnejšie negatívne dopady spojené s transformáciou hospodárstva a celej spoločnosti po roku 1989 na Slovensku pravdepodobne podmienili aj medzigeneračne dlhšiu prítomnosť sledovaného paradoxu v porovnaní s Českou republikou. Na druhej strane je tiež potrebné doplniť, že v generáciách z prvej polovice 70. rokov sa proces odkladania ešte len rozbiehal, čo v kombinácii s predpokladaným vplyvom

Graf 13 a 14: Kumulatívne rozdiely konečnej plodnosti podľa poradia pôrodu s referenčnou kohortou 1965, ČR, SR

Cumulated differences in the cohort fertility rates by birth order compared to the benchmark cohort of 1965, CZE, SVK)

Zdroj údajov: HFD, ČSÚ, ŠÚ SR, výpočty autora.

Sources: HFD; Czech Statistical Office; Statistical Office of the Slovak Republic; author's calculations.

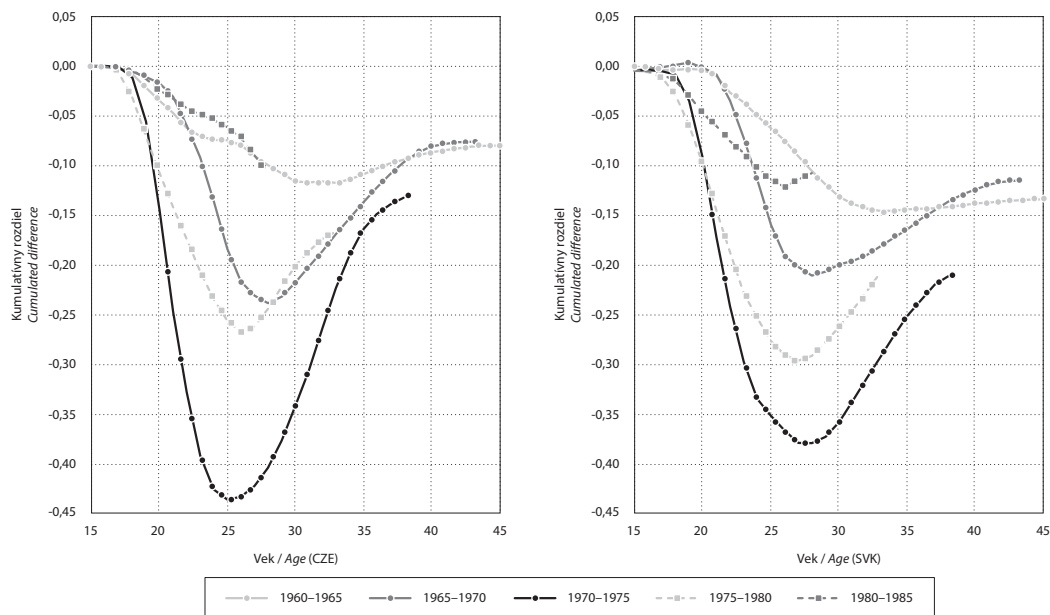
zhoršenia životných podmienok umožnilo vznik tejto špecifickej situácie.

Dynamiku procesu odkladania v medzigeneračnom pohľade môžeme najlepšie hodnotiť, ak nebudeme pracovať s pevnou referenčnou kohortou, ale využijeme pohyblivú referenčnú (napr. predchádzajúcu) generáciu. Je zrejmé a nasledujúce dva grafy 15 a 16 to potvrdzujú, že v Českej republike aj na Slovensku proces odkladania zaznamenal najväčšiu dynamiku medzi generáciami 1970 a 1975. Smerom k mladším kohortám dochádza k poklesu dynamiky, čo potvrdzuje predpoklad o postupnom završovaní prvej fázy transformácie generačnej plodnosti resp. predpoklad o stabilizácii modelu a rozsahu odkladania v mladšom veku. Okrem toho získané výsledky tiež potvrdili vyššiu dynamiku transformácie plodnosti odkladaním v Českej republike, čo by so sebou mohlo priniesť aj skoršiu stabilizáciu nového modelu (resp. modelov) reprodukčného správania.

Hodnota konečnej plodnosti generácií žien, v ktorých prebieha transformácia ich reprodukčného

správania závisí nielen od miery odkladania (hlbky dna), ale aj od intenzity s akou budú tieto odložené reprodukčné zámery vo vyššom veku dobiehané. Index rekuperácie v Českej republike aj na Slovensku signalizuje, že prevažná časť odložených prvých detí sa ženám z generácií zo začiatku 70. rokov vo vyššom veku narodila. Index rekuperácie sa v ich prípade pohyboval nad hranicou 75 %. Aj v mladších generáciách môžeme očakávať, že index rekuperácie neklesne výraznejšie pod túto hranicu, keďže už v skupine žien narodených v roku 1977 dosahoval viac ako 70 %. Oveľa problematickejšia situácia je v prípade ďalších detí, a to predovšetkým na Slovensku. Kým v Českej republike index rekuperácie druhých detí dosahoval od generácie 1969 až po skupinu žien narodenú v roku 1974 približne 70 %, na Slovensku z celkového objemu odložených druhých detí bolo vo vyššom veku realizovaných v týchto kohortách len 35–45 %. Ani v generáciách žien narodených v druhej polovici 70. rokov nemôžeme očakávať, že sa situáciu na Slovensku výraznejšie zlepši a rozdiel v úrovni dobiehania

Graf 15 a 16: Kumulatívne rozdiely konečnej plodnosti využitím pohyblivej orientačnej kohorty, generácie žien 1960–1985, ČR, SR | Cumulated differences cohort fertility rates using moving benchmark cohort, women born in 1960–1985, CZE, SVK

Zdroj údajov: HFD, ČSÚ, ŠÚ SR, výpočty autora.

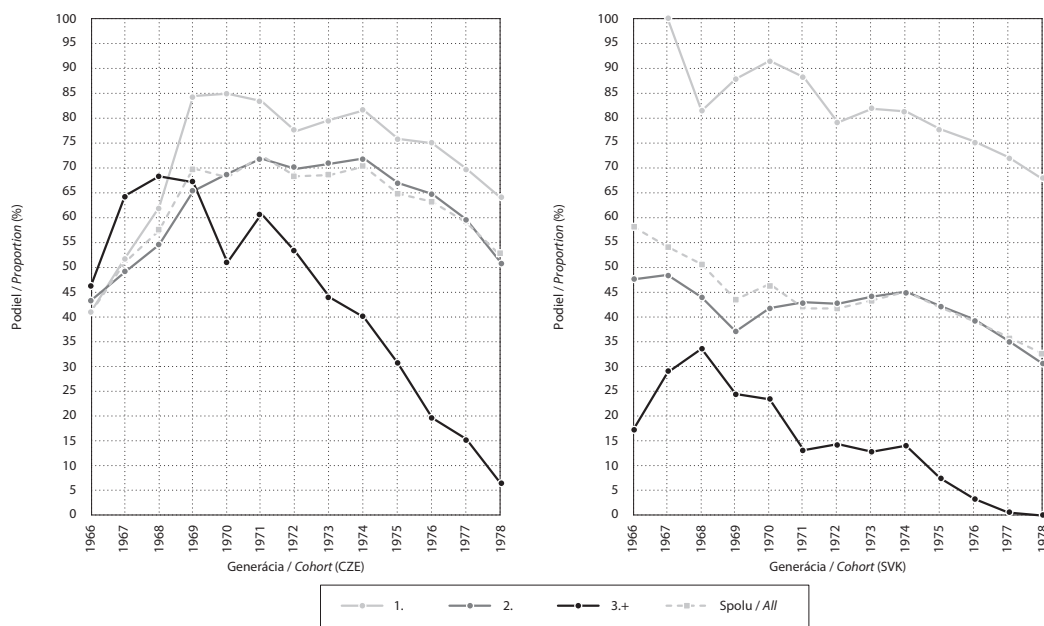
Sources: HFD; Czech Statistical Office; Statistical Office of the Slovak Republic; author's calculations.

druhých pôrodov sa medzi populáciami zníži. Kým v Českej republike v generácii 1978 index rekuperácie už presahoval 52 %, na Slovensku to nebolo ani 31 %. Zdá sa, že nepriaznivé hospodárske a spoločenské podmienky v 90. rokoch oveľa výraznejšie zasiahli reprodukčné zámery žien – matiek s jedným dieťaťom na Slovensku a to nielen z pohľadu odkladania, ale aj následného dobiehania. Rovnako vyššiu úroveň rekuperácie nachádzame v Českej republike aj u tretích a ďalších detí. V tomto prípade je však potrebné brať do úvahy aj hodnotu konečnej plodnosti referenčnej kohorty, ktorá na Slovensku bola výrazne vyššia. Celkovo tak môžeme povedať, že aj keď v oboch populáciách sa postupne presadil model, kde v najväčšej miere sú odkladané deti prvého poradia, pomerne vysoká úroveň rekuperácie vo vyššom veku značne zmierni tento deficit. Naopak rozhodujúcim pre realizovanú plodnosť bude ako sa podarí ženám stať sa matkou druhý prípadne tretikrát. Získané údaje poukazujú

na skutočnosť, že ženám v Českej republike sa zatiaľ táto úloha darí naplňať oveľa lepšie ako je tomu na Slovensku.

Úroveň odkladania a následná intenzita s akou boli tieto odložené deti vo vyššom veku dobiehané určujú do akej miery sa priemerný počet detí narodených jednej žene bude líšiť od referenčnej kohorty. Hodnota konečnej plodnosti v Českej republike aj na Slovensku má a bude mať medzigeneračne klesajúci trend. Vzhľadom na predchádzajúce zistenia nie je prekvapením, že tento pokles bude výraznejší na Slovensku. Napríklad v generácii 1973 sa úroveň konečnej plodnosti u žien Slovenska znížila o viac ako 0,25 dieťaťa na ženu, kým v Českej republike to bolo o necelých 0,17 dieťaťa na ženu. Vďaka tomu sa tak hodnota konečnej plodnosti žien Českej republiky a Slovenska po prvýkrát vyrovnala. Z pohľadu príspevkov v Českej republike príliš veľké rozdiely v deficitoch konečnej plodnosti jednotlivých poradií zatiaľ neregistrujeme. Vyplýva to nielen z úrovne odkladania,

Graf 17 a 18: Index rekuperácie plodnosti podľa poradia, generácie žien 1966–1978, ČR, SR
Recuperation index by birth order, women born in 1966–1978, CZE, SVK

Pozn.: Prerušovanou čiarou sú záznamené generácie žien vo veku 35–39 rokov.

Note: Dashed lines show the generations of women aged 35–39 years.

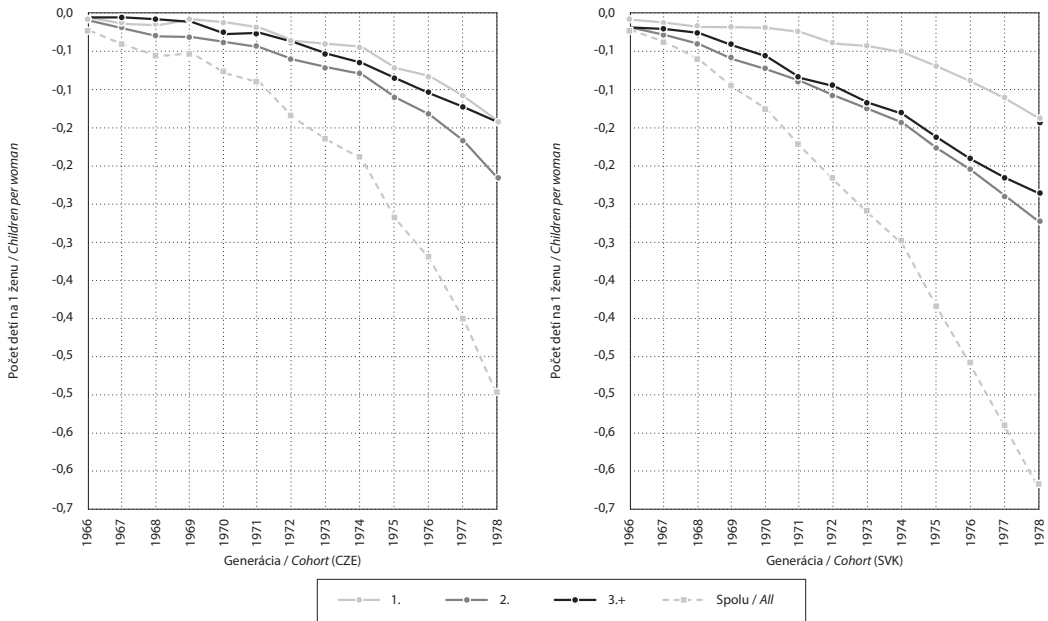
Zdroj údajov: HFD, ČSÚ, ŠÚ SR, výpočty autora.

Sources: HFD; Czech Statistical Office; Statistical Office of the Slovak Republic; author's calculations.

Graf 19 a 20: Trvalý pokles konečnej plodnosti podľa poradia, generácie žien 1966–1978, ČR, SR

Permanent decline in cohort fertility by birth order, women born in 1966–1978, CZE, SVK

Pozn.: Prerušovanou čiarou sú znázornené generácie žien vo veku 35–39 rokov.

Note: Dashed lines show the generations of women aged 35–39 years.

Zdroj údajov: HFD, ČSÚ, ŠÚ SR, výpočty autora.

Sources: HFD; Czech Statistical Office; Statistical Office of the Slovak Republic; author's calculations.

ale aj pomerne vysokej miery následnej rekuperácie. Na druhej strane u žien Slovenska jasne vidíme, že deficit detí druhého a tiež tretieho a ďalšieho poradia výrazne prekračuje hodnoty u prvých detí. V percentuálnom vyjadrení deficit druhých detí pokrýva viac ako 47 % z celkového rozdielu konečnej plodnosti a deti tretieho a ďalšieho poradia ďalších 38 %. Len necelých 14 % tak pripadá na prvé deti. O situácii v mladších generáciách z druhej polovice 70. rokov a zo začiatku 80. rokov je v súčasnosti ešte predčasné hovoriť. Získané výsledky však naznačujú, že ak nedôjde na Slovensku k zvýšeniu úrovne rekuperácie najmä druhých detí, tak naďalej budeme svedkami ďalšieho a v porovnaní s Českou republikou výraznejšieho poklesu konečnej plodnosti. To do akej miery a či vôbec sa naše predpoklady naplnia ukážu už najbližšie roky.

ZÁVER

Odkladanie reprodukcie do vyššieho veku predstavuje v populácii Českej i Slovenskej republiky jeden

z kľúčových javov transformácie reprodukčného správania a tiež celkových zmien v rámci formovania životných cyklov mladých mužov a žien. Je zrejme, že tieto zmeny sa postupne medzigeneračne šíria, pričom ich začiatok môžeme hľadať v kohortách z druhej polovice 60. rokov. Najvyššiu dynamiku však proces odkladania zaznamenal u žien narodených v 70. rokoch. Už v generáciách z prvej polovice 80. rokov môžeme u oboch populácií identifikovať stabilizáciu medzigeneračného prehlbovania odkladania, a to na úrovni približne jedného dieťaťa na ženu v porovnaní s referenčnou kohortou. Pre celkovú intenzitu a vývoj konečnej plodnosti bude mať a má pre Českú republiku a Slovensko veľký význam aj sila následnej rekuperácie. Výsledky poukazujú, že výsledná konečná plodnosť bude s najväčšou pravdepodobnosťou aj ďalej klesať a nie je možné predpokladať, že by sa výraznejšie priblížila k úrovni dvoch detí na ženu. Aj napriek celej škále rovnakých znakov sa ukazuje, že medzi Českou republikou a Slovenskom v rámci transformácie plodnosti odkladaním nájdeme

niektoré veľmi zaujímavé odlišnosti. Predovšetkým je to vyššia dynamika zmien v Českej republike a to nielen v prípade odkladania, ale aj následnej rekuperácie. Týka sa to predovšetkým detí druhých a ďalších poradií, kde Slovensko výrazne zaostáva. Aj preto je hodnota konečnej plodnosti už v generáciách zo začiatku 70. rokov rovnaká ako v Českej republike. Ak však nedôjde k zlepšeniu situácie z pohľadu rekuperácie druhých detí, tak budeme svedkami ďalšieho výraznejšieho poklesu a priemerný počet detí na jed-

nu ženu by tak historicky mohol byť na Slovensku nižší. Súčasný výsledky nás oprávňujú považovať tento predpoklad za veľmi pravdepodobný. Okrem intenzity plodnosti sa však uvedené zmeny podpisujú aj pod transformáciu štruktúry žien podľa parity, kde vzhľadom na nízku úroveň rekuperácie hrozí Slovensku častejší príklon k jednodetnému modelu rodiny. Až najbližšie roky však ukážu do akej miery sú naše predpoklady najmä u žien narodených na konci 70. a v prvej polovici 80. rokov reálne.

Literatura

- Frejka, T. – Calot G. 2001. Cohort reproductive patterns in low fertility countries. *Population and Development Review*, 27 (1), s. 103–132.
- Frejka, T. – Sardon J.-P. 2004. Childbearing trends and prospects in low fertility countries: A cohort analysis. *European Studies of Population*, 13. Dordrecht, Kluwer Academic Publishers.
- Frejka, T. – Sardon J.-P. 2007. Cohort birth order, parity progression ratio and parity distribution trends in developed countries. *Demographic Research*, 16, s. 315–374.
- Lesthaeghe, R. 2001. *Postponement and recuperation: Recent fertility trends and forecasts in six Western European countries*. Paper presented at the IUSSP Seminar "International perspectives on low fertility: Trends, theories and policies." Tokyo, 21–23 March 2001.
- Potančoková, M. 2008. *Plodnosť žien na Slovensku v období rokov 1950–2007 v generačnom pohľade*. Bratislava, INFOSTAT.
- Potančoková, M. – Vaňo, B. – Pilinská, V. – Jurčová, D. 2008. Slovakia: Fertility between tradition and modernity. In: Frejka, T., Hoem, I., Sobotka, T., Toulemon, L. (eds.) *Childbearing trends and policies in Europe. Demographic research 19, Special collection 7*, s. 973–1018.
- Potančoková, M. 2011. Zmena reprodukčného správania populácie Slovenska po roku 1989: trendy, príčiny a dôsledky. In: Píscová, M. *Desaťročia premien slovenskej spoločnosti*. Bratislava: VEDA, s. 142–159.
- Rychtaříková, J. 2007. Porodnosť v České republice: současný stav a nedávné trendy. In: *Populační vývoj České republiky 2001–2006*. Praha: Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy, s. 79–94.
- Rychtaříková, J. 2008. Porodnost. In: *Populační vývoj České republiky 2007*. Praha: Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy, s. 41–50.
- Rychtaříková, J. 2010. Pokles porodnosti – hlavní faktor demografické změny. In: Burcin, B., Fialová, L., Rychtaříková, J. (a kol.). *Demografická situace České republiky*. Praha: SLON, s. 47–64.
- Sobotka, T. 2004. *Postponement of Childbearing and Low Fertility in Europe*. Amsterdam: Dutch University Press.
- Sobotka, T. – Zeman, K. – Lesthaeghe, R. – Frejka, T. 2011a. Postponement and recuperation in cohort fertility: New analytical and projection methods and their application. *European Demographic Research Papers*, 2, 2011. Vienna: Vienna Institute of Demography. 86 pp.
- Sobotka, T. – Zeman, K. – Lesthaeghe, R. – Frejka, T. – Neels, K. 2011b. Postponement and Recuperation in Cohort Fertility: Austria, Germany and Switzerland in a European Context. *Comparative Population Studies – Zeitschrift für Bevölkerungswissenschaft*, Vol 36, No 2–3, s. 417–452.

BRANISLAV ŠPROCHA

Absolvoval magisterské a doktorandské štúdium (2011) na Prírodovedeckej fakulte Univerzity Karlovej v Prahe v odbore demografia a demogeografia. Od roku 2007 je vedecko-výskumným pracovníkom Inštitútu informatiky a štatistiky vo Výskumnom demografickom centre v Bratislave a od roku 2009 vedeckým pracovníkom Prognostického ústavu Slovenskej akadémie vied. V oblasti demografie sa špecializuje na problematiku sobášnosti, rozvodovosti, populačného vývoja, transformácie reprodukčného správania po roku 1989 a jeho dopadov na spoločnosť. Okrem toho sa venuje tiež analýze vybraných populačných štruktúr, reprodukčného správania rómskeho obyvateľstva na Slovensku a problematike populačného prognózovania.

SUMMARY

The main aim of this study is to analyse changes in the cohort fertility trends in the Czech Republic and Slovakia in the past two decades. The author focused on the postponement and recuperation process using the benchmark model. Postponement refers to the cumulative fertility decline at younger ages, where a decrease in fertility is observed compared to the selected older benchmark cohort. By contrast, recuperation signifies fertility increases at all older ages when fertility has increased.

It is apparent that the process of postponing fertility into one's late twenties or early thirties in the Czech and Slovak Republic began to be much more obvious among the cohorts born in the first half of the 1970s. These changes were more dynamic in the Czech Republic. It is apparent in both populations that the inter-cohort deepening of fertility postponement began to decrease significantly among the cohorts born in the early 1980s. The extent of postponement and the subsequent recuperation differs widely by birth order. This is particularly true for Slovakia. The author's

analysis showed for both populations relatively strong recuperation in first birth rates. The extent of recuperation was significantly higher among second births in the Czech Republic. It seems that in Slovakia the decline in second and especially in third and higher-order births will be permanent in the young cohort. In a cohort perspective, fertility postponement is most prevalent in the case of first-order births, but total cohort fertility will eventually be saturated by the level of recuperation among second and higher-order births. The transition in cohort fertility among women born in the 1970s and 1980s indicates that their completed fertility will be considerably lower than two children per woman. The significantly lower level of recuperation of second births in Slovakia means that the cohort fertility of women born in the first half of the 1970s is historically on the same level as in the Czech Republic. If there is no increase in catch-up second births, the total cohort fertility of women born in the second half of the 1970s will be even lower.

SLOVENSKÁ ŠTATISTIKA A DEMOGRAFIA

24. ROČNÍK, 3/2014

I. ČLÁNKY

Ludmila Benkovičová / Zuzana Štukovská | Budúce sčítanie musí byť celospoločenskou záležitosťou (Rozhovor)

Zuzana Podmanická | Skončil sa projekt Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2011

Ivana Juhaščíková – Pavol Škápik | Census Hub – nový európsky systém spracovania a prezentovania výsledkov Sčítania obyvateľov, domov a bytov 2011

Boris Frankovič | Ochrana dôverných štatistických údajov v Sčítaní obyvateľov, domov a bytov 2011

Miroslav Tížik | Kvalita merania náboženskej prínaležitosti na Slovensku

Oľga Gáfríková | Je sčítanie pre samosprávu motivujúce? Poznatky a skúsenosti z participácie samosprávy na SODB 2011 v bratislavskej mestskej časti Rusovce

Branislav Šprocha | Niektoré možnosti využitia výsledkov sodb 2011 v štátnej správe, samospráve a súkromnej sfére podľa územných úrovní

Boris Vaňo | Sčítanie obyvateľov na Slovensku – súčasnosť a perspektívy

Ludmila Ivancíková | Vo svete sa začala príprava cenzov okolo roku 2020. Čomu sa na Slovensku nevyhne

Vydáva Štatistický úrad Slovenskej republiky (vychádza 4x do roka), distribuuje a objednávky prijíma ŠÚ SR, informačný servis, Miletičova 3, 824 67 Bratislava 26, Slovenská republika, cena výtisku 5 €, cena ročného predplatného 20 €.

VÁŽENÍ ČTENÁŘI,

v letošním roce slaví Česká demografická společnost padesáté narozeniny. Toto výročí je významné nejen pro obor demografie v české vědě, ale i pro časopis Demografie. Členové Československé a České demografické společnosti vždy patřili k nejpilnějším autorům odborných článků a přehledů publikovaných v našem časopisu. Naši čtenáři byli rovněž pravidelně informováni o konaných výročních konferencích, publikacích ediční řady Acta demographica, o diskusních večerech ČDS a dalších akcích.

Společnost oficiálně vznikla dnem 22. dubna 1964, kdy se konalo Ustavující valné shromáždění. Společnost existovala – stejně jako další tehdejší vědecké společnosti – v rámci Československé akademie věd. V roce 1993 došlo ke vzniku samostatné České republiky a přejmenování na Českou demografickou společnost. Současnou právní formou společnosti je občanské sdružení zapsané v příslušném registru Ministerstva vnitra České republiky. Podrobnější informace o vzniku a činnosti ČSDS a nástupnické ČDS, pořádaných akcích, činnosti poboček a odborných skupin a složení hlavního výboru lze nalézt například v pramenech citovaných na konci tohoto příspěvku.

Bohužel žije již jen málo z oněch nadšenců – zakládajících členů, kteří se o vznik ČDS nejvíce zasloužili. O osobní vzpomínky na okolnosti založení společnosti a počátky její činnosti jsme požádali čtyři z nich: PhDr. Pavlu Horskou, CSc., Ing. Milana Kučera, prof. Ing. Zdeňka Pavlíka, DrSc. a PhDr. Alenu Šubrtovou, CSc. Položili jsme jim několik otázek a doufáme, že jejich vzpomínky vás, čtenáře Demografie, zaujmou.

Redakce

Jak jste se dostal/a ke studiu demografie?

P. Horská: O vznik skupiny historiků se zájmem o historickou demografii se v 60. letech zajímal Václav Husa, jeden z profesorů po únoru 1948 jmenovaných na Filozofické fakultě UK. Husa však v roce 1965 zemřel a jeho chráněnci na FF UK tím pozbyli oporu. S historickou demografií to dopadlo podobně. Do Hlavního výboru ČSDS původně nominovaná vědecká pracovnice Ludmila Kárníková, která v té době dokončila knihu Dějiny obyvatelstva Českých zemí, zahynula při autonehodě v srpnu 1963 a Historický ústav Akademie musel hledat náhradu, protože jeho ředitel Josef Macek se chtěl prací na Demografické společnosti také se svými zaměstnanci zúčastnit. Tak došlo na mne. Sama jsem se vyjednávání mezi Akademií, fakultami a statistickým úřadem neúčastnila a dokonce jsem málokoho z připravovaného Hlavního výboru znala.

M. Kučera: Ke studiu demografie jsem byl získán dr. Fajfrem po jeho přednáškách v rámci studia ekonomické statistiky, u něho jsem obhájil diplomku (tehdy byly prvním rokem) a jeho zásluhou (zaručil se za mne) jsem nastoupil do SÚS přes odpor kádrováka. Stal jsem se tak prvním demografem v SÚS, který uměl "něco" vypočítat.

Z. Pavlík: Moji cestu k demografii provázela řada náhod, které jsou sice čistě osobní, zároveň však pro tehdejší společenskou situaci charakteristické. Na gymnáziu jsem se zajímal o filosofii a zároveň o psychologii. V roce 1950 jsem maturoval a chtěl pokračovat dále ve studiu na univerzitě, zvolil jsem jako první obor práva a jako druhý obor jsem uvedl psychologii. Nebyl jsem však přijat z kádrových důvodů (nedokázal jsem svůj kladný poměr k lidově demokratickému zřízení, jak stálo na rozmožném odůvodnění). Nastoupil jsem jako kreslič do tehdy vznikajícího národního podniku Dřevostroj a brzy byl přerazen do oddělení plánování a statistiky. Tentýž rok mne podnik doporučil ke studiu statistiky a byl jsem přijat na fakultu speciálních nauk ČVUT ke studiu geodézie (druhý obor na této fakultě); po přijetí jsem v rámci fakulty přešel na obor pojistné matematiky, kam mne podnik původně doporučil. Téhož roku byla fakulta zrušena a po dvou reorganizacích jsem se ve 3. ročníku ocitl na fakultě statistiky nově zřízené Vysoké školy ekonomické (1953). V rámci ekonomické statistiky jsem se zde dozvěděl o existenci demografické statistiky a fakultu jsem ukončil v dubnu 1956. Jaroslav Suchý, který již pracoval na katedře antropologie

Přírodovědecké fakulty UK, doporučil, abych se (když studuji statistiku) věnoval demografii a navštívil prof. Jaromíra Korčáka, který můj zájem o demografii uvítal. Jeho rady významně ovlivnily můj další profesní vývoj, neboť statistiku jsem považoval za formální obor a to mne zcela neuspokojovalo (zajímal jsem se především o obsahovou stránku společenských jevů a procesů). Po skončení vysokoškolského studia bylo k mému zájmu o demografii přihlédnuto a dostal jsem umístěnku do zdravotnictví. Nastoupil jsem do statistického oddělení Ústavu hygieny a po roce a půl přešel do Ekonomického ústavu ČSAV, kde jsem se mohl demografií plně věnovat. Od roku 1963 jsem externě učil statistiku na katedře ekonomické a regionální geografie PřF UK, kam jsem v roce 1964 přešel a poté převzal také výuku demografie, statistiky a ekonomické statistiky od prof. Korčáka. V roce 1990 byla na této fakultě zřízena katedra demografie a geodemografie.

A. Šubrtová: K demografii jsem se dostala zcela náhodně, když profesor Václav Husa potřeboval pro sympozium v Liège o úmrtnosti nějakou zajímavost z archivních pramenů. Poskytla jsem mu tenkrát statistiky Jana Meliče o kojenecké úmrtnosti v Praze ze Starckova Archivu für Geburtshülfe a odezva, jakou měl tento počin výjimečného lékaře-porodníka z 18. století mezi shromážděnými, ho přivedla na myšlenku, že by se tomu měl někdo věnovat soustavněji. Další životní peripetie po ukončení externí aspirantury v Ústavu pro dějiny lékařství UK mně umožnily zabývat se někdy i demografií jen díky benevolenci mých nadřízených, protože jako historička a později archivářka Národního muzea jsem měla jiné úřední povinnosti. Mezi ně naštěstí patřilo pořádání písemných pozůstalostí různých osobností politického a kulturního života, inventarizovaných v Archivu Národního muzea. Zasluhou Zdeňka Pavlíka se mezi nimi octly i fondy několika demografů, především Antonína Boháče, Františka Fajfry a Jaromíra Korčáka.

Jak vznikla myšlenka založit Českou demografickou společnost? Které osobnosti se o to nejvíce zasloužily?

M. Kučera: Nápad založit ČDS se zrodil v hlavě F. Fajfry v období politického uvolnění po r. 1956,

s podporou někoho vlivného z Akademie věd a za asistence Z. Pavlíka (byl také v AV). Hnacím motorem vzniku ČDS byl V. Srb. Cílem činnosti ČDS bylo seznamovat se s populačním vývojem v ČSSR a to i v rámci evropského kontextu, poznávat nové výstižnější metody hodnocení – dr. Fajfr přivázel z pracovních jednání vedoucích statistických úřadů studijní materiály. A také umožnil setkávání odborníků různých oborů kolem demografie na přednáškách a v diskuzích po nich, kolektivních i osobních (existoval tiskový dohled, ústně bylo snazší mluvit otevřeně než psát).

Z. Pavlík: Po roce 1950 se ukázaly jako nesprávné ideologicky podložené hypotézy, že za kapitalismu se úroveň porodnosti snižuje a úroveň úmrtnosti zvyšuje, kdežto za socialismu je tomu naopak. V té době začala úroveň porodnosti klesat a přes klesající intenzitu úmrtnosti se její hrubá míra v důsledku změn ve věkové struktuře zvyšovala. František Fajfr využil této skutečnosti k tomu, aby posiloval postavení demografie, což se mu v mnoha případech po značné námaze a s jistou neústupností a trpělivostí podařilo. Pro rozvíjení jakéhokoliv oboru jsou nutné tři věci: existence samostatného pracoviště, publikační možnosti a organizace pracovníků oboru k výměně názorů. Pokus o zřízení Demografického ústavu podaný tehdejší Československé akademii věd se mu nepodařilo prosadit; pouze bylo doporučeno, aby se Ekonomický ústav ČSAV zabýval také demografií. Návrh podával společně se slovenským demografem Jánem Svetoněm a zopakovali tak návrh, který po válce podal Antonín Boháč. Místo toho v roce 1957 vláda zřídila Státní populační komisi, jejímž byl F. Fajfr až do roku 1963 předsedou. Od roku 1952 se snažil prosadit publikaci revue pro výzkum populačního vývoje, což se mu po pěti letech podařilo. První číslo vyšlo v roce 1959 a F. Fajfr se stal vedoucím redaktorem, kterým zůstal až do své smrti. Konečně od roku 1962 probíhala příprava k založení demografické společnosti, která byla ve výsledku úspěšná. Již na II. Valné hromadě v roce 1967 bylo zvoleno 5 čestných členů ČSDS, významných světových vědců, kteří se zasloužili o demografii. V abecedním pořadí to byli Felix Burkhardt (Universita Karla Marxe v Lipsku), David V. Glass (London School of Economics), Edward Rosset (Univerzita v Lodži), Alfred Sauvy (Collège

de France, Paříž) a Stanislav Gustavovič Strumilin (Akademie věd, Moskva). Také na dalších valných hromadách byli voleni čestní členové z různých zemí světa při vědomí, že demografie jako vědecká disciplína je pouze jedna a nelze ji dělit podle ideologických hledisek, která jsou vydávána za vědecká.

A. Šubrtová: Ve fondu F. Fajfry, přístupném badatelům v Archivu Národního muzea, nalezneme vše, co se vztahuje k Fajfrově práci v Demografické společnosti včetně korespondence s těmi, kteří se kromě něj o její založení zasloužili. Materiálu jsem využila k monografii o F. Fajfrově ke stému výročí jeho narození, kterou jsme spolu se Zdeňkem Pavlíkem sepsali a kterou vydala Česká demografická společnost a ČSÚ v roce 1993. S přípravami k založení společnosti začal F. Fajfr na podzim roku 1962 a mělo to být zájmové dobrovolné sdružení pracovníků starší i mladší generace, které by nejen soustředilo zájemce o demografii, ale které by si postupně vybuodovalo takovou autoritu, aby bylo schopné ovlivňovat a usměrňovat populační politiku státu. V jeho představě to neměla být uzavřená společnost intelektuálů, kteří se navzájem budou informovat, případně uveřejní výsledky svých výzkumů v časopise Demografie, který začal vycházet od roku 1959 a jejímž hlavním redaktorem byl až do roku 1961 (pak členem redakční rady). V článku „Předmět demografie“ (Demografie 5, 1963, s. 275) o ní napsal: „*Musí vystupovat také jako společnost odborná a intervenující v populačních nesnázích a nejasnostech našeho státu.*“

Co bylo cílem činnosti ČSDS?

P. Horská: Podle mého názoru suplovala ČSDS často vědecko-organizační aktivity demografického ústavu, který u nás dosud není. Zejména v dobách nepříznivých vědeckým zahraničním cestám mohla Společnost pořádat mezinárodní konference a účastnit se jich.

Z. Pavlík: Na ustavujícím valném shromáždění ČSDS měl přednášku Jaromír Korčák na téma demografie a geografie. František Fajfr naznačil cíle společnosti a kriticky zhodnotil situaci demografie, které zde pro jejich závažnost cituji: „Proč vznikla Československá demografická společnost, vysvětlují dva hlavní důvody: nutnost vyrovnat

se s teoretickým problémem populačního vývoje vůbec a úsilí vyrovnat se s populačně praktickým problémem reprodukce obyvatelstva v Československu. Československá státní statistika demografická si udržela dobrou úroveň, kterou získala Boháčovou reformou v r. 1925, i po II. světové válce, ale ztrácela předstih tím, že ostatní státy rychle rozšiřovaly programy svých demografických statistik. Zhoršila se však situace naší demografie jako vědy a teorie populačního vývoje. Stalo se tak pod vlivem stalinismu, který jednak znemožnil uveřejňování statistických dat a tím i studií demografických a zároveň i ztížil přístupnost odborné literatury demografické (zejména zahraniční), jednak dogmaticky uplatňoval některé představy o populačním vývoji, v tom i dosti sporné, a nepřál rozvoji studií sociálně-psychologických, sociologických, genetických, matematicko-statistických aj. Kritické poznávání populační situace se tak dostalo do slepé uličky, zatím co se v ostatním světě rozvíjelo hledání nových metod a teorií nejen v demografické statistice, ale i ve vlastní demografii.“ (Zprávy Československé demografické společnosti č. 1/1964).

A. Šubrtová: Dalším cílem činnosti mělo být udržení kontaktu se světem, minimálně v evropském měřítku. Jistě maximalistické, uvážíme-li politické poměry u nás v šedesátých letech minulého století, ale snad neuškodí připomenout si tyto požadavky i dnes.

Jaké hlavní aktivity ČSDS zaštiťuje? Jak její činnost ovlivnila rozvoj demografie v ČR?

P. Horská: V ČSDS při ČSAV se scházeli vědečtí pracovníci různých oborů a získávali informace nejen o kontextu a minulosti české demografie, nýbrž i různé informace ze zahraničí o současném náhledu na populační otázky doby, o nichž se tehdy často neměli příležitost dozvědět jinde. Já například nikdy neslyšela o stalinské demografické politice 30. let, sovětské potratové legislativě, a jen málo jsem znala boje okolo antikoncepční pilulky. O tom se tenkrát ani v českých odborných demografických revuích nepsalo. Skupina historické demografie měla a dosud má Historický sborník HD, kde se lze již od roku 1967 seznámit se zahraničními školami i autory. Vcelku se mi zdá, že mé styky s ČSDS byly v mém životě užitečnou aktivitou.

M. Kučera: Činnost ČDS výrazně ovlivnila rozvoj demografie po stránce analytické, metodologické i podporou výuky na Přírodovědecké fakultě UK a na Vysoké škole ekonomické, s kontakty mezi staršími a mladšími včetně studentů, a vypořádat se ve své době i s "marxistickou" demografií. Při přednáškách se rozvíjela historická demografie, současná situace bez skrývání problémů (vysoká úroveň úmrtnosti, nízká a klesající úroveň reprodukce) a také výsledky prognóz. Zvláště je nutné připomenout diskuzi o koncepci censových domácností. Významné byly celodenní konference na určité téma vždy s řadou referátů.

Za těch 50 let došlo k výrazné generační obměně, ze zakladatelů byl dlouho aktivní dr. V. Srb (vedoucí oddělení či odboru statistického úřadu a funkčně nejvyšší garant zpracování dat) a dlouholetým předsedou společnosti byl prof. Z. Pavlík. V rámci ČDS bylo umožněno účastnit se mezinárodních konferencí a navázat přeshraniční kontakty a přátelství. Vedlo to k velmi opožděnému návratu tehdejší ČSDS mezi ostatní evropské demografické instituce včetně vysokých škol. Generace současných mladých demografů je vzdělanější (někteří jejich dřívější "učitelé" se mnohé učili až za katedrou), jsou jazykově připravenější, mohou více studovat ve světě a často tam i trvale pracovat. Myslím si však, že málo z nich zná činnost a literaturu z předpočítačového období (extrém: co není v počítači, jako by nebylo.)

Z. Pavlík: Domnívám se, že Společnost, která v letošním roce prožívá své významné výročí, splnila a plní úkoly, které jí její zakladatelé dali do vínku. Předně umožňuje setkávání demografů a diskuzi vědeckých otázek na diskuzních večerech, které se bez přerušování konají pravidelně každý měsíc. Tyto diskuzní večery začaly ještě před oficiálním založením Společnosti v roce 1963. Pravidelně jednou ročně je pak pořádána konference, zpravidla k určitému tématu nebo alespoň strukturovaná do tematických sekcí. Zejména významných bylo několik konferencí mezinárodních, z nichž připomeňme alespoň Liblice (1965, 1976), Smolenice (1974, 1983), Nedvědice (1984) a Praha (1989). Zejména mezinárodní konference přispěly k reprezentaci české a slovenské demografie i posílení jejího mezinárodního významu. Konferenční

příspěvky byly publikovány v řadě Acta demographica. Založení této řady byl další významný počín Společnosti. Kromě konferenčních materiálů v ní vyšly některé významné publikace, např. Dějiny populačního myšlení v českých zemích, Reprodukce kulturně odlišných skupin obyvatelstva jižní Moravy v novověku na příkladu křesťanů a židů nebo Mnohojazyčný demografický slovník, který kodifikoval českou demografickou terminologii. Od roku 1964 vydávala Společnost o své činnosti Zprávy, které měly nejprve cyklostylovanou podobu; v současné době je to internetový Zpravodaj.

Nějaká osobní vzpomínka...

P. Horská: Nepokládám se za „zakladatele“ Demografické společnosti, nicméně ji považuji za velmi důležitý krok v mezinárodních stycích demografů a spolupráci s Unii pro mezinárodní studium populace. V létě 1965 uspořádala nově založená Demografická společnost konferenci v zámku Akademie v Liblicích. Na této konferenci jsem poznala maďarského profesora Kovacsicse z Eötvösovy university v Budapešti, který projevil velký zájem o spolupráci se všemi středoevropskými demografickými společnostmi, zejména o středoevropskou historickou demografii. Pozval mne na jejich speciální historickodemografickou konferenci, která se tehdy brzo měla konat v Budapešti. Tam jsem poznala francouzského demografa Louise Henryho, a tak vznikla česká skupina, protože Henry, významný profesor INEDu v Paříži, si přál rozšířit svoji spolupráci na Střední Evropu.

Je to tím důležitější, že mnohé mezinárodní akce demografů byly akcemi nejen vědeckými, nýbrž i kulturními. Jako na zvláštní zážitek vzpomínám dosud na demografický kongres v roce 1985 ve Florencii. Všichni účastníci kongresu byli např. přijati městem Florencie v paláci Pitti v noci pod hvězdným nebem a pohoštění na jeho nádvoří. A nejen to. O půlnoci se otevřely sbírky slavné galerie paláce Pitti a hosté mohli do rána prohlížet vzácné exponáty.

M. Kučera: Zakladatele a dlouholetého vedoucího veškerého demografického dění u nás, dr. A. Boháče, jsem už nepoznal. Velmi dobře jsem se však mohl účastnit aktivit dr. F. Fajfry a dr. V. Srba, kteří na Boháče navazovali, vytvořili novou koncepci

včetně sčítání a prosazovali ji ve státní statistice i v ČDS. Hlavně těmto dvěma patří nikdy nezapomenutelná zásluha za rozvoj a vysokou úroveň české demografie (zajímavost: oba byli posledními právníky mezi představiteli, ani jeden nedovedl "počítat", ale vytvářeli prostor pro první generaci demografických statistiků).

Z. Pavlík: Položil jsem si otázku, zda bych mohl uvést několik jmen, která se nejvíce zapsala do historie Společnosti a tím i demografie u nás v posledních 50 letech. Omezím se na čtyři jména; žádný ze jmenovaných už bohužel není mezi námi. Je to František Fajfr, který má největší zásluhu o založení Společnosti i o její vědecké směřování; druhým je Jaromír Korčák, který má velkou zásluhu o udržení kontinuity výuky demografie na vysoké škole; ta umožnila výchovu studentů demografie i současné rozšíření výuky demografie, kdy počty studentů tohoto oboru jsou desítky a demografie se vyučuje na mnoha vysokých školách v Česku i na Slovensku;

třetím je Vladimír Roubíček, který učil demografickou statistiku na fakultě statistiky VŠE, kde zřídil laboratoř demografie a byl dlouhou dobu vědeckým tajemníkem Společnosti a čtvrtým Leopold Šauer, který svým velkorysým finančním darem umožnil zřízení Šauerovy ceny určené k oceňování demografických příspěvků studentů a mladých demografů. Poslední větou bych rád popřál České demografické společnosti mnoho úspěchů do příštích 50 let.

A. Šubrtová: Mně dovoluňte malé osobní vyznání: neznám tak moc lidí, ochotných věnovat spoustu nehonoraného času a energie organizaci, kterou založili, jaké jsem poznala mezi demografy. Měla jsem pocit, že se cítí být odpovědny za ni jako své dítě, které, jak známo, nestačí jen přivést na svět, ale trpělivě se o ně starat řadu let, aby z něj něco kloudného vyrostlo. Podařilo se jim to a přeji jim do dalších časů hodně sil a radosti z práce.

Literatura:

- 10 let ČSDS 1964–1974. 1975. Praha: Československá demografická společnost při ČSAV.
- 20 let ČSDS při ČSAV. 1985. Praha: Československá demografická společnost při ČSAV.
- Zpravodaj ČDS. Od roku 2006 dostupný z:
<<http://www.natur.cuni.cz/geografie/demografie-a-geodemografie/ceska-demograficka-spolecnost/zpravodaj>>.

POZVÁNKA NA DISKUZNÍ VEČERY ČESKÉ DEMOGRAFICKÉ SPOLEČNOSTI

15. října 2014 **Analýza pracovní neschopnosti a prezentismu v České republice (Mgr. Jana Krutská, PĚF UK)**

19. listopadu 2014 **Dlouhodobá péče o seniory v České republice a evropských zemích v kontextu demografického stárnutí (Bc. Hana Nerušilová, PĚF UK)**

10. prosince 2014 **Demografická avantgarda: Židé v Čechách mezi osvícenstvím a Šoa (RNDr. Jana Vobecká, Ph.D., Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.)**

Diskusní večery České demografické společnosti, které se konají **v posluchárně Z1 Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy, Albertov 6, Praha 2, 2. patro (lze použít výtah) v 16.30 hodin.**

Změna programu vyhrazena.

ČESKÁ A SLOVENSKÁ MENŠINA VE VÝSLEDKÁCH SČÍTÁNÍ 2011

Štěpánka Morávková – Lenka Šigutová

Menšiny Čechů a Slováků žijících na území druhého státu lze vymezit různým způsobem. Základními a zároveň nejdůležitějšími charakteristikami jsou národnost a státní občanství. Doplňující charakteristikou je mateřský jazyk. Uvedené atributy se přitom z větší části prolínají. Osoby s občanstvím konkrétního státu volí nejčastěji i nejčetnější národnost ve své zemi a stejně tak shoda národnosti a mateřského jazyka je velmi vysoká. Neplatí to však stoprocentně, menšinu tak nelze kvantifikovat přesně pomocí více charakteristik současně. Zatímco hledisko státního občanství je objektivní, protože jde o právní vztah občana k státu, úředně evidovaný, národnost nebo mateřský jazyk jsou deklarované veličiny a mají v sobě jistý subjektivní prvek.

Datovým zdrojem pro srovnání české a slovenské menšiny byly výsledky sčítání lidu, zejména pak sčítání z roku 2011, která se uskutečnila v České republice k 26. březnu a ve Slovenské republice k 21. květnu 2011. Srovnatelný soubor dat bylo možné vytvořit díky

ochotě Odboru statistiky obyvatelstva Štatistického úradu SR, který poskytl podrobná data za Slovenskou republiku nad rámec oficiálně zveřejněných výstupů.

K dobré srovnatelnosti údajů přispěl mimo jiné fakt, že se obě sčítání konala na základě mezinárodních doporučení a především závazné evropské legislativy. Metodické vymezení základních ukazatelů bylo v obou republikách většinou shodné, existovaly však i rozdíly. Hlavním rozdílem byl koncept bydlícího obyvatelstva (obvykle vers. trvale bydlící). Dále byly odlišnosti zejména v možnostech vícečetných odpovědí a v dobrovolnosti uvedení národnosti (a víry) v České republice.

Jako bydlící obyvatelstvo bylo v ČR zpracováno **obvykle bydlící** obyvatelstvo podle odvozené adresy obvyklého pobytu. Na Slovensku byly sice údaje o obvyklém pobytu také zpracovány (na základě odpovědi na otázku na sčítacím formuláři), veškeré dostupné publikované výsledky jsou ale za **trvale bydlící** obyvatelstvo podle úředně evidované adresy trvalého pobytu. Odlišný koncept bydlícího obyvatelstva prakticky znamená, že jedna osoba mohla být zahrnuta do počtu obyvatel v obou státech (osoba s trvalým pobytem na Slovensku žijící dlouhodobě v ČR je trvale bydlící v SR a obvykle bydlící v ČR). Ve výjimečných případech by při

Porovnání metodiky vybraných charakteristik sčítání 2011 v ČR a v SR

Comparing methodologies of selected topics in Czech and Slovak census 2011

UKAZATEL	KOMENTÁŘ
Státní občanství	shoda
Národnost	shoda definic, národnost se uváděla dle vlastního rozhodnutí; v ČR možnost uvést i dvojí národnost nebo nechat bez odpovědi (údaj byl dobrovolný). Pro vymezení národnostní menšiny jsou v datech českého sčítání používány údaje jen za jedinou národnost
Dokončený věk osoby	shoda
Rodinný stav	v SR bez registrovaného partnerství
Mateřský jazyk	shoda definic, v ČR možnost uvedení více mateřských jazyků, v SR jediný
Místo narození	shoda
Nejvyšší ukončené vzdělání	shoda
Ekonomická aktivita	shoda základní definice, rozdíly ve struktuře a ve věkové hranici Rozdílná věková hranice pro ekonomicky aktivní (15 let v ČR, 16 let v SR), 15letí jsou v českém cenzu zahrnuti dle uvedení své ekonomické aktivity, zatímco ve slovenském cenzu jsou vždy mezi neaktivními
"Postavení v zaměstnání; Zaměstnání; Odvětví ekonomické činnosti"	shoda

konkrétní kombinaci charakteristik mohla být jedna osoba zahrnuta současně do menšiny v ČR i v SR (např. občan SR s českou národností a trvalým pobytem na Slovensku obvykle bydlící v ČR: v Česku by byl součástí menšiny osob se slovenským občanstvím, na Slovensku by byl součástí české národnostní menšiny).

Vzhledem k obtížné interpretaci souvislostí dvojí národnosti a dvojího občanství a jejich vzájemných kombinací, jsou pro porovnání používána data pouze za jedinou volbu, tedy údaje nezahrnují osoby s dvojí národností, dvojím občanstvím ani s dvojím mateřským jazykem.

Dlouhodobý vývoj

Češi a Slováci žili více než 70 let ve společném státu, kde tvořili majoritní skupinu obyvatel. Jejich váha na počtu obyvatel i územní rozmístění se v průběhu let měnily jak vlivem historických okolností, tak v důsledku vnitřního hospodářského i sociálního vývoje republiky. Statistika toto soužití a jeho změny mapovala, a to i prostřednictvím sčítání lidu.

Nejdelší časová řada je o **národnosti**, která byla zjišťována v každém cenzu, v některých sčítáních i spolu s jazykem. Metodické vymezení národnosti se postupně měnilo – od těsné vazby národnosti a mateřského

jazyka (sčítání 1930) až po liberální deklaraci (všechna sčítání od roku 1970).

V absolutním i relativním vyjádření se počty i podíly české i slovenské národnostní menšiny vyvíjely rozdílně v různých obdobích. Tempa růstu měla různou intenzitu až do sčítání v roce 1950. Poté se vývojové tendence sblížily.

Slovenská národnostní menšina na území současné České republiky zaznamenala v dlouhodobém pohledu dvě výrazné změny – prudký nárůst počtu po roce 1945 a významný pokles po rozpadu federativního státu. V předválečném období se zvyšovaly počty Slováků v Čechách a na Moravě především v imigračních oblastech – ve velkých městech a lokálně v průmyslových a hornických oblastech. První poválečné sčítání v roce 1950 kvantifikovalo slovenskou národnostní menšinu ve srovnání s předválečným sčítáním téměř šestinásobně vyšší. Důvodem tohoto výrazného zvýšení byl zejména odsun německého obyvatelstva a navazující zprvu spontánní osídlování pohraničí, následně pak i organizované doosídlovací akce. Nejpočetnější byla slovenská menšina v roce 1980.

Česká národnostní menšina na území současného Slovenska dosahovala v absolutním vyjádření významně vyšších hodnot v předválečném období. Po vzniku

Tab. 1: Obyvatelstvo podle národnosti podle výsledků sčítání lidu 1921–2011

Population by ethnicity, census results 1921–2011

Rok sčítání / Year	Počet obyvatel ČR celkem ¹⁾ / Population – Czech Rep. ¹⁾	z toho národnost slovenská of which Slovak ethnicity		Počet obyvatel SR celkem ¹⁾ / Population – Slovak Rep. ¹⁾	z toho národnost česká ²⁾ of which Czech ethnicity ²⁾	
		abs.	%		abs.	%
1921 ³⁾	10 005 734	15 732	0,2	3 000 870	72 635	2,4
1930	10 674 386	44 451	0,4	3 329 793	121 696	3,7
1950	8 896 133	258 025	2,9	3 442 317	40 365	1,2
1961	9 571 531	275 997	2,9	4 174 046	45 721	1,1
1970	9 807 697	320 998	3,3	4 537 290	47 402	1,0
1980	10 291 927	359 370	3,5	4 991 168	57 197	1,1
1991	10 302 215	314 877	3,1	5 274 335	59 326	1,1
2001	10 230 060	193 190	1,9	5 379 455	44 620	0,8
2011	10 436 560	147 152	1,4	5 397 036	33 668	0,6

Pozn.: 1) V letech 1921–1950 přítomné obyvatelstvo, v letech 1961–2001 trvale bydlící obyvatelstvo (v roce 2001 v ČR včetně cizinců s dlouhodobým pobytem), v roce 2011 v ČR obvykle bydlící, v SR trvale bydlící obyvatelstvo. Údaje ze sčítání 1921–1980 převzaty ze zdroje: Historická statistická ročenka ČSSR. Praha, FSÚ, 1985.

2) V letech 1991, 2011 vč. národnosti moravské a slezské, v roce 2001 pouze česká národnost.

3) Na území k datu sčítání.

Notes: 1) 1921–1950 present population, 1961–2001 permanent residents (2001 – foreign citizens with long-term residence included, in Czech Republic), 2011 in Czech Republic usually residents, in Slovak Republic permanent residents. Census data 1921–1980 taken from sources: Historical Statistical Yearbook of Czechoslovakia. Praha: FSO, 1985.

2) In 1991 and 2011 Moravian and Silesian ethnicity included, in 2001 only Czech ethnicity.

3) On the territory of the census date.

samostatného československého státu obsazovali na Slovensku Češi často kvalifikované úřednické profese v odvětvích veřejné služby a nahrazovali maďarské úředníky, kteří Slovensko opustili. Zhruba pětina osob české národnosti přitom připadla na vojáky. Zvýšení mezi sčítáními 1921 a 1930 bylo způsobeno především migrací ekonomicky neaktivních osob. V první vlně po vzniku republiky z výše uvedených pracovních důvodů na Slovensko přesídlili Češi bez rodin a teprve po konsolidaci poměrů se za nimi přistěhovali ostatní členové rodin, což zachytilo právě sčítání 1930. V roce 1930 tvořili Češi dvě pětiny všech zaměstnanců slovenské veřejné správy. Během války většina Čechů Slovensko opustila.

Údaje o **státním občanství** dvou republik mají kratší historii, byly zjišťovány poprvé při sčítání 1970 (pouze v členění: ČSR, SSR, popř. cizí stát a jaký) a reagovaly tak na nové uspořádání státu podle zákona č. 143/1968 Sb., o československé federaci. Fakticky bylo ale toto členění do značné míry formální, proto ani sčítání údaj o státním občanství ČR nebo SR ve výstupech z let 1970, 1980 a 1991 detailně nezpracovávalo v žádných souvislostech. Významným se tento údaj stal až po vzniku samostatných republik.

Údaje ze sčítání 1991 popisují výchozí stav před rozpadem federace. Z hodnot roku 2001 je zřejmé, že intenzita poklesu počtu osob s občanstvím ČR resp. SR byla po vzniku nových států téměř stejná. Počet osob s občanstvím SR bydlících trvale v České republice se snížil na 14,5 % stavu z roku 1991, počet osob s občanstvím ČR trvale bydlících ve Slovenské republice v roce 2001 činil 13 % stavu roku 1991.

V relativním vyjádření tedy zhruba stejný podíl občanů přesídlil do státu, jehož občanství získali v období existence federativního uspořádání a které si zvolili i k 1. 1. 1993.

Desetiletí 2001–2011 zaznamenalo v historii obou států dvě významné události, vstup do Evropské unie v roce 2004 a připojení České republiky i Slovenské republiky v roce 2007 do schengenského prostoru, což umožnilo mimo jiné volný pohyb osob na území signatářských států. Obě tyto události ovlivnily pozitivně migraci osob a měly, resp. mohly mít i vliv na početní růst menšin podle státního občanství. Přestože výchozí podmínky byly identické z hlediska možnosti i z hlediska časového (termíny vstupu do EU i do schengenského prostoru byly v obou státech shodné), další vývoj byl odlišný.

Skupina občanů ČR žijících trvale na Slovensku zůstala v roce 2011 zhruba stejná jako v roce 2001, zvýšení bylo minimální – o pouhých 59 osob, což představovalo růst o necelé procento. Naopak počet občanů SR žijících obvykle v České republice byl v roce 2011 více než trojnásobný proti počtu trvale bydlících z roku 2001. Na tomto výrazném růstu se částečně podílela i změna metodiky konceptu bydlících obyvatel (2001 trvale bydlící, 2011 obvykle bydlící). Zhruba pětina občanů SR neměla totiž v roce 2011 na území České republiky trvalý pobyt. Při přepočtu podle metodiky 2001 – pouze za trvale bydlící osoby – by nárůst občanů SR žijících v České republice byl mezi roky 2001 a 2011 o něco nižší, přesto by byl ale výrazný oproti stagnaci počtu občanů ČR na Slovensku¹⁾.

Tab. 2: Obyvatelstvo podle státního občanství podle výsledků sčítání lidu 1991–2011

Population by citizenship, census results 1921–2011

Rok sčítání / Year	Počet obyvatel ČR celkem ¹⁾ / Population – Czech Rep. ¹⁾	z toho státní občanství SR of which citizenship of Slovak Rep.		Počet obyvatel SR celkem ¹⁾ / Population – Slovak Rep. ¹⁾	z toho státní občanství ČR of which citizenship of Czech Rep.	
		abs.	%		abs.	%
1991	10 302 215	166 363	1,6	5 274 335	52 947	1,0
2001	10 230 060	24 201	0,2	5 379 455	6 866	0,1
2011	10 436 560	82 251	0,8	5 397 036	6 925	0,1

Pozn.: 1) ČR 1991–2001: obyvatelstvo trvale bydlící; 2011: obyvatelstvo obvykle bydlící.

Notes: 1) Czech Republic 1991–2001: permanent residents; 2011: usually residents.

1) Podle přepočtu na základě metodiky 2001 (bydlící osoby s trvalým nebo evidovaným dlouhodobým pobytem), činil by v roce 2011 počet občanů Slovenské republiky žijících v ČR 63,3 tisíc. Tento počet by byl proti roku 2001 vyšší 2,6krát.

Podíl menšiny dle občanství na počtu obyvatel republiky nebyl ani v jedné z republik významný. Významné postavení ale měli občané ČR a SR v rámci kategorie cizinců v obou státech. Např. v České republice byla menšina občanů Slovenska v roce 2001 nejpočetnější a tvořila pětinu všech cizinců trvale bydlících na území České republiky. V roce 2011 byli Slováci až druhou nejpočetnější skupinou (po Ukrajině), zaznamenali ale mezi sčítáními 2001 a 2011 výrazný početní růst. Jejich podíl na počtu cizinců se stále držel na pětině. Cizinci celkem přitom byli zastoupeni v počtu obyvatel České republiky 4 % (v roce 2001 jen 1,2 %). Na Slovensku tvořili cizinci v roce 2011 pouhé půl procento z počtu trvale bydlících obyvatel; proti roku 2001 jde o snížení o 1,4 procentního bodu. Občané ČR přitom tvořili více než čtvrtinu všech cizinců na Slovensku.

Kvantifikace slovenské a české menšiny v datech sčítání 2011

V obou republikách v roce 2011 platilo, že nejnižší hodnoty vykazovaly menšiny podle státního občanství – tedy fakticky kategorie cizinců. Jejich váha nebyla ani v jedné republice významná. Občané Slovenska tvořili sice pětinu všech cizinců obvykle bydlících v České republice a byli druhou nejpočetnější skupinou po Ukrajincích, v celkovém

počtu obyvatel ale představovali pouze 0,8 %. Občané České republiky byli nejpočetnější skupinou cizinců na Slovensku (každý čtvrtý cizinec trvale bydlící ve Slovenské republice byl občanem ČR), přesto ale jejich podíl na počtu obyvatel činil pouze 0,1 %.

Národností menšiny byly několikanásobně početnější. Česká i Slovenská republika vykazovaly přitom rozdílnou míru národnostní homogenity. V České republice byly ale výsledky nepříznivě ovlivněny extrémně vysokým počtem neuvedených odpovědí (čtvrtina respondentů národnost neuvedla). Kromě toho ve srovnatelných datech za ČR nejsou zahrnuty osoby, které uvedly dvojí národnost, protože jejich začlenění by nebylo jednoznačné. Např. zhruba 21 tis. osob uvedlo dvojí národnost, kde jedna byla národnost slovenská; z tohoto počtu 17 666 osob uvedlo kombinaci národností „česká a slovenská“. Vztaheno k počtu osob se zjištěnou národností byla národnost slovenská (kromě deklarace národnosti moravské s 6,7 %) druhá nejčetnější a blížila se 2 %. Na Slovensku byla početně nejvýznamnější národností menšina maďarská s 9,1 % a hranici 2 % překročila národnost romská. Česká národnostní menšina byla absolutně i relativně srovnatelná s národností rusínskou (0,6 resp. 0,7 % z počtu osob, které svou národnost uvedly).

Tab. 3: Slovenská menšina v ČR podle výsledků sčítání k 26. 3. 2011

Slovak minority in The Czech Republic, census results, 26. 3. 2011

		Počet obyvatel ČR celkem Population – Czech Rep.	z toho / of which			
			státní občanství SR / citizenship of Slovak Rep.	národnost slovenská Slovak ethnicity	mateřský jazyk slovenský mother language – slovak	místo narození SR / place of birth – Slovak Rep.
Počet obyvatel / Population	abs.	10 436 560	82 251	147 152	154 465	289 573
	rel.	100,0	0,8	1,4	1,5	2,8

Tab. 4: Česká menšina v SR podle výsledků sčítání k 21. 5. 2011

Czech minority in The Slovak Republic, census results, 21. 5. 2011

		Počet obyvatel SR celkem Population – Slovak Rep.	z toho / of which			
			státní občanství ČR / citizenship of Czech Rep.	národnost česká ¹⁾ / Czech ethnicity ¹⁾	mateřský jazyk český / mother language – czech	místo narození ČR / place of birth – Czech Rep.
Počet obyvatel / Population	abs.	5 397 036	6 925	33 668	35 216	87 599
	rel.	100,0	0,1	0,6	0,7	1,6

Pozn.: 1) VČ. národnosti moravské a slezské.

Notes: 1) Moravian and Silesian ethnicity included.

Z ostatních charakteristik menšin nejvyšší hodnoty byly logicky v údajích o místě narození, který vypovídá o míře imigrace. V České republice byl zhruba dvojnásobný počet osob narozených na Slovensku než počet osob, které deklarovaly slovenskou národnost. Ve Slovenské republice byl počet osob narozených v ČR dokonce 2,6krát vyšší než počet osob s českou národností.

Vztaženo k údajům o mateřském jazyku u Čechů i u Slováků shodně platilo, že počty i podíly (na celkové populaci) národnostní menšiny a menšiny podle mateřského jazyka se hodnotami sobě blížily. Z větší části stejná skupina osob deklarovala národnost ve shodě s mateřským jazykem. Výrazný rozdíl byl ale u podílu osob, které v rozporu s mateřským jazykem deklarovaly většinou národnost země, ve které žijí. Pouhá 3 % osob žijících v České republice, které uvedly slovenský mateřský jazyk, se přihlásilo k české národnosti; ve Slovenské republice z počtu osob s českým mateřským jazykem zvolila slovenskou národnost téměř pětina z nich.

Slovenské sčítání zjišťovalo kromě mateřského jazyka také jazyk nejčastěji používaný na veřejnosti a v domácnosti. Pouze cca polovina osob s českým mateřským jazykem používala češtinu i v rodině nebo na veřejnosti. Zatímco údaje o národnosti a mateřském jazyku menšin jsou svými hodnotami srovnatelné a dokumentují míru identifikace osob se zemí původu, hodnoty nejčastěji používaného jazyka ilustrují přizpůsobivost osob s českými kořeny prostředí, ve kterém trvale žijí.

Regionální rozmístění

Územní rozložení slovenské menšiny v České republice v případě státního občanství odpovídá účelu aktuálního pobytu osob, v případě národnosti reflektuje i historický vývoj imigrace. V rozmístění osob se slovenským státním občanstvím je patrná koncentrace do velkých měst (centra pracovních příležitostí resp. sídla vysokých škol). V Praze, Brně a Plzni obvykle bydlela k datu sčítání téměř polovina z celkového počtu obyvatel se slovenským státním občanstvím. Nejvíce slovenských občanů žilo v Praze a to téměř 22,6 tisíc (1,8 % z počtu obyvatel hlavního města). Rozmístění slovenské národnostní menšiny bylo rozmanitější. Kromě velkých měst bylo početnější zastoupení i v dříve průmyslově silných obcích Ostravska, Karvinska, Frýdecko-Místecká a severozá-

padních Čech (Sokolov, Chomutov, Cheb, Karlovy Vary). Mírně nadprůměrné byly také počty v příhraničních okresech se Slovenskem na jižní Moravě.

České menšiny ve Slovenské republice jak podle státního občanství, tak podle národnosti vykazovaly velmi podobné územní rozložení s vyšší koncentrací ve velkých městech a v západní polovině Slovenska, s největší intenzitou u hranic s Českou republikou. Nejpočetnější menšina s českým státním občanstvím byla v okrese Žilina, v okresech Bratislavy, v příhraničních okresech Skalica a Čadca a v okresech jednotlivých krajských měst. Vzhledem k malé početnosti české menšiny nepředstavuje ani v jednom okrese tato menšina významnější podíl na celkovém počtu obyvatel. Nejvyšší relativní hodnotu dosahuje v okrese Skalica, a to 5,2 osoby s českou státní příslušností na 1 000 obyvatel.

Z české národnostní menšiny připadlo 18,5 % na okresy Bratislavy, dalších 23 % žilo v okresech zbývajících krajských měst. Podíl osob s českou národností ve vztahu k celkovému počtu obyvatel okresu se pohybuje mezi minimem 1,8 (okres Námestovo na severu Žilinského kraje) a maximem 18,5 % (shodně okresy Skalica a Bratislava I).

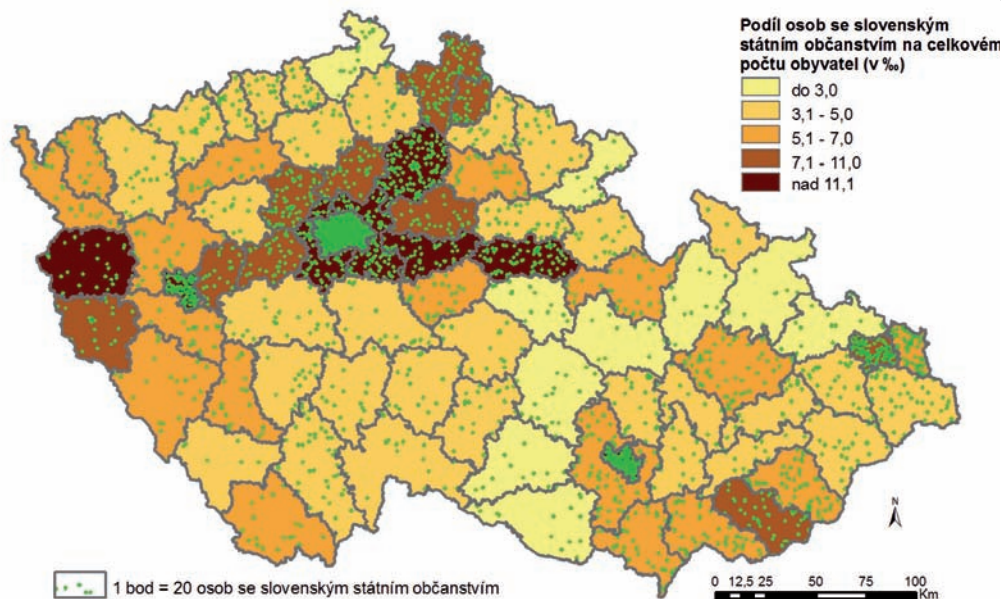
Hlavní charakteristiky menšin podle výsledků sčítání 2011 a jejich srovnání

Většina základních charakteristik menšin byla ovlivněna specifiky jejich věkové struktury. V obou republikách se národnostní menšiny blížily věkovým složením hodnotám celkové populace státu, ve kterém žijí. Platilo přitom, že národnostní menšiny jsou „starší“. Na území státu žijí zpravidla několik desetiletí, přičemž nové generace se v menší míře ztotožňují s národností svých rodičů. Naopak starší generace udržují častěji svou národnostní identitu a rovněž častěji ji deklarují.

Věkové složení menšin podle státního občanství má oproti národnostním menšinám jednoznačně vyšší zastoupení osob v produktivním věku. Zcela extrémní bylo věkové složení občanů Slovenské republiky obvykle žijících v ČR s průměrným věkem 33,1 let a indexem stáří 31. Tato věková struktura tak jednoznačně potvrzuje skutečnost, že imigrace občanů Slovenska má zejména pracovní nebo studijní důvody, což se druhotně promítlo i do dalších charakteristik.

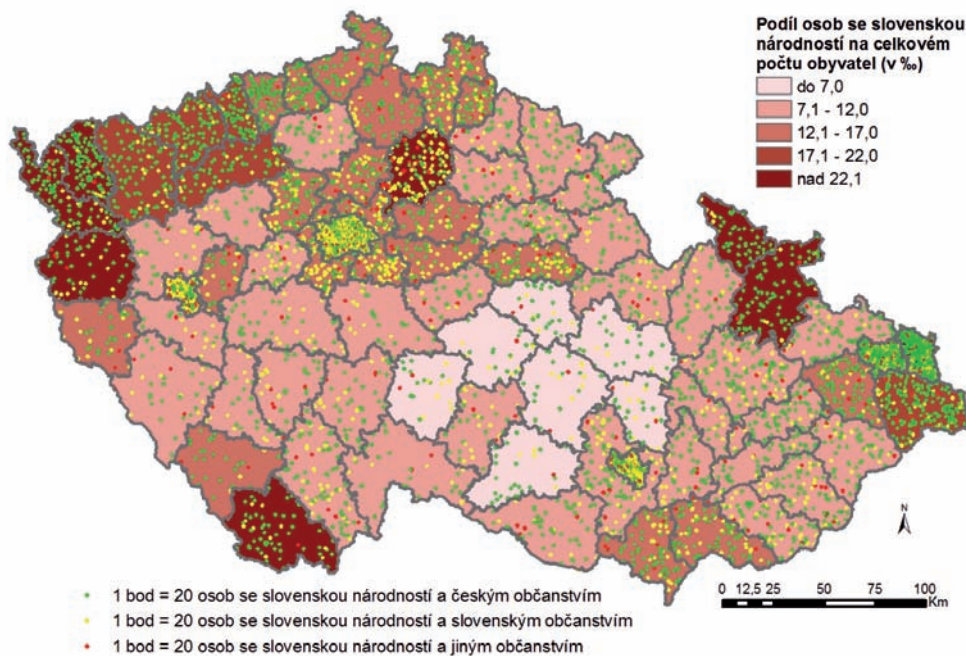
Graf 1: Osoby se slovenským státním občanstvím v okresech České republiky k 26. 3. 2011

Slovak citizen in the Czech Republic, census results, 26. 3. 2011

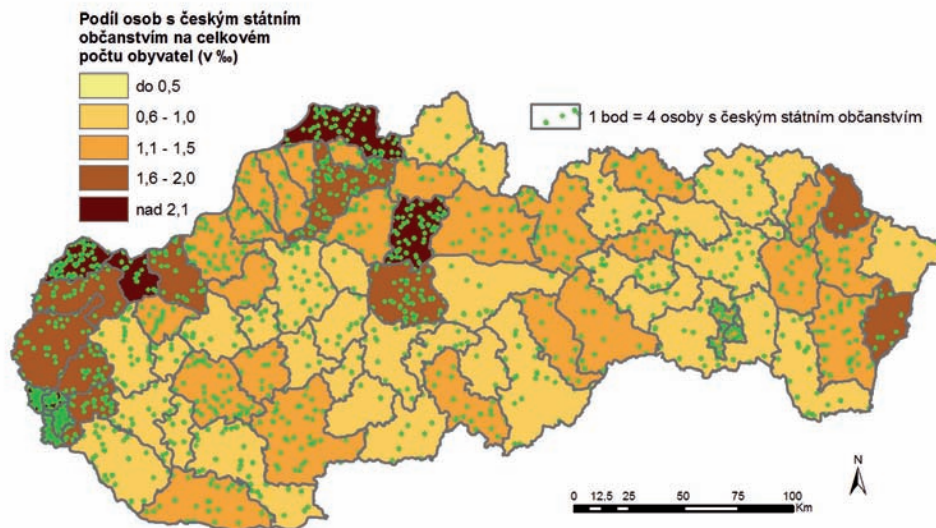
Graf 2: Osoby se slovenskou národností v okresech České republiky k 26. 3. 2011

Slovak ethnicity in the Czech Republic, census results, 26. 3. 2011

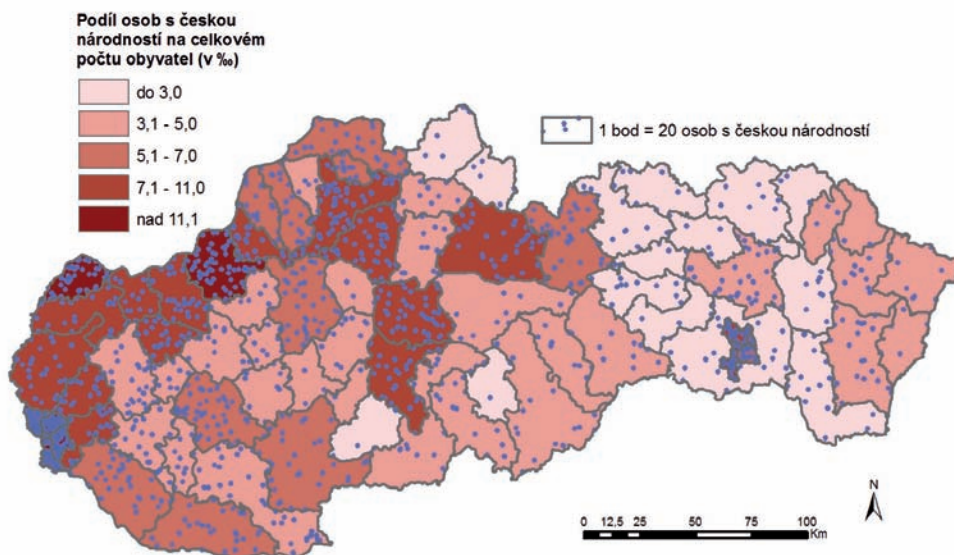
Graf 3: Osoby s českým státním občanstvím v okresech Slovenské republiky k 21. 5. 2011

Czech citizen in the Slovak Republic, census results, 21. 5. 2011

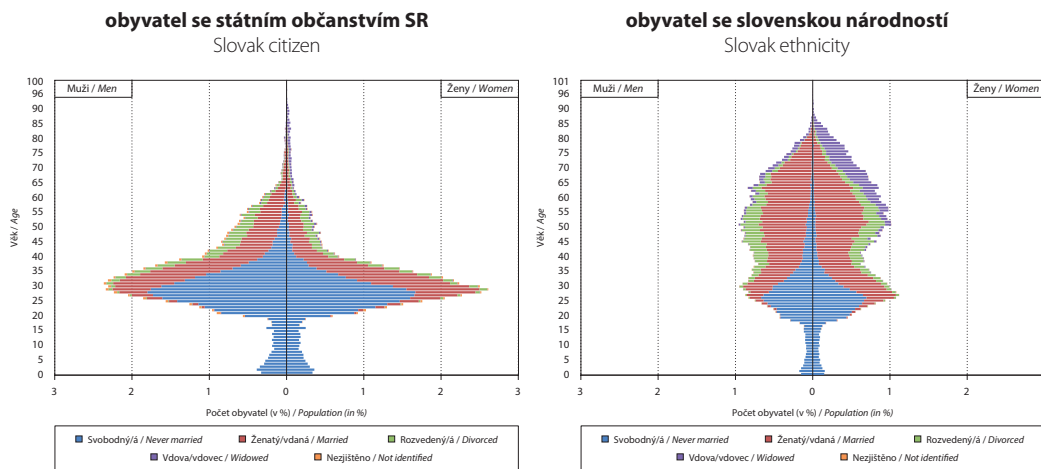

Graf 4: Osoby s českou národností v okresech Slovenské republiky k 21. 5. 2011

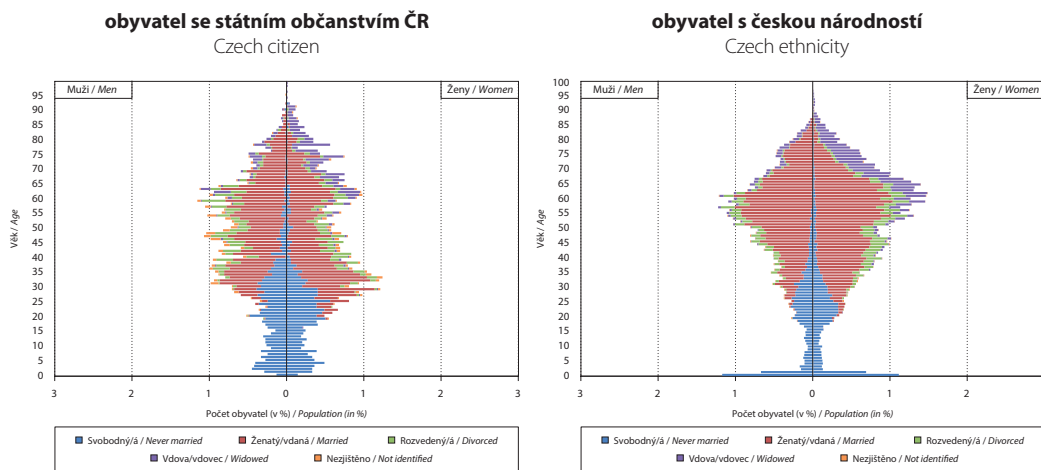
Czech ethnicity in the Slovak Republic, census results, 21. 5. 2011

Graf 5, 6: Věková struktura v ČR k 26. 3. 2011 (v %)
Population by age in the Czech Republic, census results, 26. 3. 2011

Graf 7, 8: Věková struktura v SR k 21. 5. 2011 (v %)
Population by age in the Slovak Republic, census results, 21. 5. 2011

Osoby se slovenskou národností lze v závislosti na věku diferencovat podle státního občanství. Se vzrůstajícím věkem klesá počet osob se slovenským státním občanstvím. Zatímco osoby v mladších věkových skupinách (do 35 let) hlásící se ke slovenské národnosti mají i slovenské státní občanství, tak ve věku nad 50 let již u těchto osob jednoznačně dominuje české státní občanství.

Z hlediska věkového složení byla populace občanů České republiky žijících trvale na Slovensku s celkovou

slovenskou populací poměrně srovnatelná. Rozdílly byly v nejmladší a nejstarší složce, kde byly poměry jednotlivých skupin více méně obráceny. Zatímco ve slovenské populaci stále ještě převyšovala dětská složka nad poproduktivní, u osob s českým státním občanstvím to bylo naopak. S tím také souvisí o 7 let vyšší průměrný věk Čechů, než je celorepublikový průměr Slovenska a výrazně vyšší hodnota indexu stáří, především u žen. Obdobně byla na Slovensku

starší i česká národnostní menšina. Průměrný věk přesáhl hodnotu 51 let; zastoupení poproduktivní složky bylo ve srovnání s celou populací SR více než dvojnásobné.

Ze vzájemného srovnání věkového složení menšin Čechů a Slováků vyplynulo, že zásadní rozdíly jsou zejména v proporcích produktivní a poproduktivní složky. Občané SR mají minimální zastoupení osob v poproduktivním věku a značnou převahu produktivní složky. Ve skupině občanů ČR tak výrazná disproporce ve věkové struktuře není, naopak nadprůměrně vysoký je podíl osob v poproduktivním věku. Zatímco tedy skupinu občanů SR tvoří většinou osoby, které přišly do České republiky za prací nebo studovat, skupina občanů ČR není homogenní. Část osob žije sice rovněž na Slovensku z důvodů pracovních, ale nezanedbatelnou část (téměř pětinu) tvoří i osoby v poproduktivním věku, tedy osoby, které na Slovensko přišly v minulosti, ponechaly si své občanství, trvale se zde usadily a zůstaly zde, i když se v příslušném věku přesunuly z ekonomicky aktivních mezi neaktivní.

Věková struktura menšin byla určující i pro všechny další socio-demografické charakteristiky. Menšiny, které se věkovým složením blíží celkové populaci země, ve které žijí, mají i obdobné proporce mužů a žen a odpovídající složení podle rodinného stavu. Výjimkou byla menšina se státním občanstvím Slovenské republiky, ve které kromě vysokého podílu osob v produktivním věku také výrazně převažovali muži, což je další doklad pracovních důvodů pobytu.

Vzdělanostní struktura (s vyloučením vlivu nezjištěného vzdělání) menšin – jak podle občanství, tak podle národnosti – vykazuje nadprůměrné podíly

vysokoškoláků a s výjimkou slovenské národnostní menšiny podprůměrný podíl nejnižšího základního nebo neukončeného vzdělání vztaheno k populaci země, ve které menšiny žijí. Jednoznačně nejpříznivější vzdělanostní složení měly osoby se slovenským státním občanstvím, což dokládá, že kvalifikované a vzdělané osoby nacházejí snadněji pracovní uplatnění i v jiném státu.

Podle ekonomického statusu osob se výrazněji odlišovaly slovenské menšiny (jak podle národnosti, tak podle občanství), které vykazaly vyšší podíly ekonomicky aktivních osob, zejména pak zaměstnaných a to jak při porovnání s celorepublikovými hodnotami, tak při porovnání s menšinami českými. Podíl zaměstnaných vztaheno k počtu osob se zjištěnou ekonomickou aktivitou u slovenské národnostní menšiny překročil polovinu jejich počtu, u skupiny osob se slovenským občanstvím byl dokonce vyšší než dvě třetiny. Čeští občané byli zaměstnaní z necelých 45 %, osoby s českou národností pak jen ze 42 %.

V souhrnu lze konstatovat, že se menšiny podle občanství i podle národnosti svým složením a charakteristikami odlišují. Důvodem byl především rozdílný vývoj v období po rozpadu federativního státu. Zásadní vliv na rozdíly mají menšiny podle státního občanství. Ačkoliv jsou početně menší, ovlivňují i národnostní menšiny, protože jsou z velké části jejich součástí. Právě menšiny podle občanství vykazují v obou republikách ve většině hodnocených charakteristik největší odlišnosti. Detailnější informace jsou k dispozici v analýze Slovenská menšina v ČR a česká menšina v SR vydané Českým statistickým úřadem v červnu 2014.

20 LET SAMOSTATNOSTI Z POHLEDU DEMOGRAFIE ČR, SR, ČSR¹⁾

Terezie Štyglerová

Při příležitosti uplynutí dvaceti let od rozpadu Československa a vzniku dvou samostatných republik – České a Slovenské, vydalo letos v květnu Výskumné demografické centrum Infostat (Inštitút informatiky a štatistiky) elektronickou publikaci nazvanou **20 let samostatnosti z pohledu demografie ČR, SR, ČSR**, kterou vypracoval pod vedením editorů *Jitky Langhamrové* a *Borise Vaňu* společný autorský kolektiv z Katedry demografie Fakulty informatiky a statistiky Vysoké školy ekonomické v Praze (*Tomáš Fiala, Jana Langhamrová, Jitka Langhamrová*) a Výskumného demografického centra Infostat (*Danuša Jurčová, Ján Mészáros, Viera Pilinská, Branislav Šprocha, Boris Vaňo*). Jde o analytickou publikaci, která hodnotí populační vývoj v České a Slovenské republice v období let 1993–2012. Je napsaná v češtině a ve slovenštině, vyšla pouze v elektronické podobě a je dostupná z webových stránek obou pracovišť.²⁾

Publikace je strukturovaná do kapitol podle jednotlivých demografických procesů jako jiné standardní analýzy populačního vývoje z „československého“ prostoru, s tím, že kapitoly zabývající se počtem obyvatel a jeho přírůstkem a věkovou strukturou jsou zařazeny na konec. V každé kapitole je nejdříve popsán vývoj v České republice, poté ve Slovenské, následuje třetí subkapitola nazývaná „Československo“, která je zaměřena na hodnocení demografických podobností a rozdílů obou zemí po rozdělení společného státu. Prezentovány jsou také teoretické hodnoty demografických ukazatelů pro celé Československo v případě zachování společného státu (tyto údaje vznikly jen jako spojení dat za ČR a SR, takže jsou autory již

v anotaci označeny správně jako přibližné). Ambicí publikace není podrobná analýza populačního vývoje, publikace má být určena široké veřejnosti. Cílem je na základě základních demografických ukazatelů ukázat, jak se v posledních dvaceti letech měnilo demografické chování populace obou zemí. Hned na úvod je třeba říct, že tento záměr autorů je splněn – analýza stručným a srozumitelným jazykem vysvětluje i laikům změny v reprodukčním chování obyvatelstva a podkládá je vhodně zvolenými ukazateli. Čtenář tak není zahlcen množstvím indikátorů, ale jen těmi, které z pohledu demografické analýzy co nejpřesněji vystihují intenzitu souhrnných trendů, popř. hodnotí pouze nejdůležitější struktury jednotlivých procesů (z hlediska věku/doby trvání) a jejich změny, které jsou projevem změn v celkové intenzitě a trendu. Každá subkapitola obsahuje tabulku s hodnotami vybraných ukazatelů v letech 1992, 1993, 1994, 1995, 2000, 2005, 2010, 2011 a 2012 a grafy, kde jsou zvolené celkové ukazatele prezentovány v celé časové řadě. V grafech vyjadřující změny ve struktuře byly pro jejich znázornění vybrány roky 1993, 2002 a 2012. Až na drobné výjimky si texty pro ČR a SR drží stejnou strukturu sdělovaných informací (včetně grafických objektů), výjimkou je obohacení analýzy vývoje na Slovensku o opakovanou sňatečnost, příčiny rozvratu manželství, mezipородní intervaly, předmanželské koncepce či potraty podle rodinného stavu ženy a počtu živě narozených dětí ženě. Publikace je založena na analýze populačního vývoje z dat běžné demografické statistiky, s daty zjištěnými při sčítání lidu uvažováno nebylo.

Úvod publikace je jen velmi stručný a nepřináší vlastně žádné demografické informace (představuje samotnou publikaci a její autory). Hned po tomto úvodu následuje první tematická kapitola. Částečně tak postrádám vstupní ucelený vhled do výchozí situace

1) Langhamrová, J. – Vaňo, B. (eds.). 2014. *20 let samostatnosti z pohledu demografie ČR, SR, ČSR / 20 rokov samostatnosti z pohľadu demografie ČR, SR, ČSR*. Bratislava: INFOSTAT. 92 s.

2) http://kdem.vse.cz/publikace/cr_sr.pdf, http://www.infostat.sk/vdc/pdf/cr_sr.pdf.

v roce 1992 a popis vzájemných rozdílů. Něco z toho se dozvídáme až v závěru či u některých demografických procesů. Souhrnně není čtenáři předložen také stručný popis sběru demografických údajů v obou zemích, včetně metodických rozdílů, které se po rozdělení společného státu udály. Ty jsou lehce zmiňovány u jednotlivých kapitol, a tak např. až v kapitole k migraci je informace, že celá demografická statistika Slovenska je založena na událostech obyvatel s trvalým pobytem, zatímco v ČR jsou od roku 2001 uvažovány i události cizinců s registrovaným přechodným či dlouhodobým pobytem (včetně s vízy nad 90 dnů). V části věnované sňatečnosti se dozvídáme, že její shodný vývoj (pokles) probíhal v obou samostatných republikách do roku 2006, poté v ČR snižování pokračovalo, zatímco v SR úroveň sňatečnosti stagnuje a výsledkem je větší vzájemný rozdíl než byl na počátku sledovaného období. Hodnocení vývoje je založeno převážně na ukazatelích tabulek sňatečnosti svobodných, jde tedy o prvosňatečnost ve věku do 50 let. Široká (tudíž i laická) veřejnost, které má být publikace určena, tak může postrádat vysvětlení důvodu omezení na věk 50 let. Kapitola „Rozvodovost“ přináší zjištění, že vývoj úhrnné rozvodovosti byl v dosavadním období samostatnosti obou republik podobný (růst a v posledních letech stagnace), i když počáteční rozdíl z roku 1992 se do roku 2012 zmenšil. Ne příliš konkrétně se ale dozvídáme o změnách v rozvodové legislativě v roce 1998 v ČR a 2005 v SR. I úroveň plodnosti měla v uplynulých dvaceti letech v ČR i SR podobný trend vývoje, rozdíl byl v zásadě pouze v tom, že období jejího oživení začalo v Česku o něco dříve a bylo výraznější. V posledních čtyřech letech úroveň plodnosti v obou zemích již stagnuje, a to na úrovni 1,4–1,5 dítěte na jednu ženu. Vyšší plodnost žen žijících na Slovensku se tak stala minulostí, úroveň v obou zemích je nyní podobná. Zmíněna je zřejmě nezanedbatelná změna v metodice zpracování statistiky narozených na Slovensku, kdy od roku 2012 nejsou v datech již zahrnuty děti narozené v zahraničí matkám s trvalým pobytem na Slovensku. Tato informace bohužel není doplněna o důvod této změny, o jaké počty se jedná a jaký je vliv na úhrnnou plodnost v roce 2012 (z kapitoly k úmrtnosti, kde je proveden přepočítání kojenecké úmrtnosti i se zahrnutím živě narozených dětí v zahraničí, lze soudit, že tento údaj k dispozici je). V případě

potratovosti je konstatováno, že pokud jde o indukovanou potratovost, tak vývoj byl opět v obou zemích obdobný a její výše zůstala vyjma krátkého přechodného období v první polovině 90. let v Česku mírně vyšší. Vývoj samovolné potratovosti se od druhé poloviny 90. let ale odlišuje, kdy v ČR rostla, a v závěru hodnoceného období stagnovala, zatímco na Slovensku klesala až do konce století. Rovněž proces snižování úrovně úmrtnosti probíhal jak v Česku, tak i na Slovensku, v ČR byl pokles ale o něco intenzivnější. Naděje dožití při narození žen i mužů je od roku 1994 vyšší v Česku, zatímco v letech 1992–1993 měly vyšší naděje dožití slovenské ženy. Hodnocena je i naděje dožití ve věku 65 let, a i v jejím případě platilo, že vývoj byl v posledních 20 letech příznivější v ČR. Došlo tak k tomu, že naděje dožití v tomto věku je v ČR pro obě pohlaví od roku 1994 vyšší, kdežto na počátku sledovaného období byla na tom lépe Slovenská republika. Pro zasvěcenější čtenáře může v tomto ohledu vyvstat otázka, zda na výsledné ukazatele úmrtnostních tabulek obou zemí nemůže mít vliv případná změna metodiky v jejich výpočtu. Toto téma však není diskutováno (ani např. v poznámce pod čarou), čtenář se tak explicitně nedozvídá to, že obě země si při sestavování úmrtnostních tabulek ponechaly metodu vyrovnávání pravděpodobnostního rozdělení úmrtí pomocí Gompertz-Makehemovi formule, tudíž se mohl projevit jen vliv drobných dílčích metodických rozdílů (pokusnou aplikací dat za SR do výpočtového sheetu používaného ČSÚ pro rok 2012 se ukázaly rozdíly v naději dožití v řádu pouhých několika málo setin). Nižší míru vykazuje ČR tradičně u kojenecké a novorozenecké úmrtnosti. Úmrtností podle příčin smrti se publikace nezabývá. Metodické rozdíly však vykazuje statistika zahraniční migrace obou zemí, která zůstala ve Slovenské republice založena pouze na změnách trvalého pobytu občanů SR a cizinců, zatímco v ČR je od roku 2001 rozšířena o pobyty cizinců s přechodným či dlouhodobým pobytem (včetně pobytu na víza nad 90 dnů), tudíž možnosti srovnání jsou poměrně omezeny. V závěrečných dvou kapitolách věnovaných počtu obyvatel a jeho přírůstkům a věkové struktuře je opět konstatováno, že zejména sblížení úrovně plodnosti v obou zemích vedlo k přiblížení se velikosti přirozeného přírůstku a že proces stárnutí probíhal v obou zemích, i když na Slovensku o něco intenzivněji. Věková struktura je v zásadě

hodnocena pomocí standardně používaných základních věkových skupin, kdy skupina osob „produktivního“ věku je ještě rozdělena věkovou hranicí 50 let na dvě. Nejstaršímu obyvatelstvu (80/85+) není věnována speciální pozornost.

Publikace 20 let samostatnosti z pohledu demografie ČR, SR, ČSR poskytuje základní, avšak zásadní demografické informace pro širokou veřejnost. Považuji ji za přínosnou i pro zástupce odborné obce, kteří jsou ve své činnosti zaměřeni úzce na situa-

ci ve své domovské zemi, a to zejména vzhledem k tomu, že publikace pokrývá poměrně dlouhé období a je přidáno i vzájemné srovnání. Nápad vytvoření společné publikace pro ČR a SR velmi oceňuji, texty jsou navíc zpracovány předními odborníky na poli demografie z Česka a Slovenska, čímž je jednak zaručena kvalita poskytovaných informací a jednak nejlepší znalost „prostředí“ obou zemí. Za cenu menšího zvýšení rozsahu by bylo možné některé, z mého pohledu potřebné, informace ještě doplnit.

Pozvánka na konferenci

Katedra demografie Fakulty informatiky a statistiky Vysoké školy ekonomické v Praze si Vás dovoluje pozvat na mezinárodní vědeckou konferenci RELIK 2014

REPRODUKCE LIDSKÉHO KAPITÁLU (VZÁJEMNÉ VAZBY A SOUVISLOSTI)

Konference se bude konat **24. a 25. listopadu 2014** v prostorách Vysoké školy ekonomické v Praze.

RELIK 2014 je vědecká konference zabývající se tématem reprodukce lidského kapitálu z pohledu demografie, ekonomie sociální a hospodářské politiky a dalších příbuzných oblastí.

Účastníci se mohou registrovat do 26. září 2014 přes registrační formulář, který je dostupný na stránkách konference relik.vse.cz/signup.

Důležité termíny:

Registrace a zaslání abstraktu: **26. 09. 2014**

Schválení tématu na základě abstraktu a vyrozumění o přijetí: **30. 09. 2014**

Zaslání plné verze příspěvku: **20. 10. 2014**

Oznámení o výsledku recenzního řízení: **31. 10. 2014**

Konečná verze příspěvku: **07. 11. 2014**

Začátek konference (registrace): **24. 11. 2014**

Adresa:

Katedra demografie, Fakulta informatiky a statistiky, Vysoká škola ekonomická v Praze,
Nám. W. Churchilla 4, 130 67 Praha 3, Česká republika

Kontakt:

Cséfalvaiová Kornélia - xcsek00@vse.cz, Langhamrová Jana - xljanj18@vse.cz,
Zachariášová Dana - zachar@vse.cz

V případě, že nás budete kontaktovat e-mailem, zasílejte Vaše dotazy a požadavky na všechny výše uvedené emailové adresy.

XLIV. konference České demografické společnosti

Letošní konference ČDS, konající se ve dnech 21. a 22. května 2014, se po několika letech vrátila na půdu Akademie věd ČR v Praze. Tématem 44. ročníku konference bylo **Sčítání a my**. Dvoudenní konference byla rozdělena do několika bloků: **Sčítání a my: budoucnost, současnost, historie...**; **Sčítání a my: plodnost, úmrtnost, vzdělání**; **Sčítání a my: rodiny a domácnosti** a poslední blok nesl název **Sčítání a my: další možnosti výzkumu**. Úvodního slova a přivítání účastníků konference se ujala předsedkyně ČDS *Jitka Rychtaříková* a následně *Zdeněk Pavlík* ve svém projevu připomenul padesátileté výročí vzniku ČDS.

S prvním příspěvkem **Jaké bude příští sčítání?** vystoupil *Josef Škrabal* (ČSÚ). Účastníkům konference představil čtyři možné scénáře budoucího sčítání lidu v roce 2021 (1. bude provedeno pouze s využitím existujících administrativních údajů, 2. bude provedeno stejně jako v roce 2011, ale ještě s větším využitím elektronických formulářů, 3. kombinovaná varianta s využitím administrativních zdrojů, ale ještě navíc doplněna výběrovým šetřením, 4. bude provedeno výhradně z administrativních údajů). U první varianty by bylo problémem neposkytnutí požadovaných dat EU, ale výhodou by byly minimální náklady. Přesto je tato varianta spíše krizová. Druhá varianta by měla minimální nároky na legislativní změny, ale je poměrně zatěžující pro respondenty. Třetí varianta by byla problematická například kvůli neexistujícímu registru bytů a nutným rozsáhlým změnám v legislativě, výhodou by naopak byla úspora rozpočtových prostředků. Čtvrtá varianta by byla nejnáročnější na legislativní změny, ale náklady by byly nižší a provedení by bylo možné v kratším čase. J. Škrabal také zmínil některé problémy, které byly při sčítání lidu v roce 2011 zaznamenány (zejména s některými dodavateli nebo zpoždění prací kvůli napadení soutěže generálního dodavatele IT), ale připomněl i pozitiva minulého sčítání (vysoký podíl elektronicky

vyplněných formulářů, automatizace, dobrá ochrana dat, využití administrativních zdrojů dat, ...).

Boris Vaňo (INFOSTAT, VDC) a *Branislav Bleha* (PrF UK v Bratislave) byli autory druhého příspěvku s názvem **Perspektivy sčítania obyvateľov na Slovensku**, ve kterém upozornili, že sčítání lidu je stále významným zdrojem dat, ale naráží na problém s vysokými náklady a s velkým zatěžováním respondentů. Také na Slovensku jsou možné čtyři varianty pro další sčítání. 1. úplně dotazníkové šetření (klasické sčítání lidu), 2. sčítání na základě dat z registrů, 3. sčítání formou výběrového šetření a 4. kombinace výše uvedených variant. Závěrem uvedli, že transformace tradičního sčítání lidu je nevyhnutelná a měla by se více informovat veřejnost.

S příspěvkem **Sčítanie má budúcnosť len ako vec verejná** vystoupili pracovníci Štatistického úradu SR (*Pavol Škápik*, *Ivana Juhaščíková* a *Zuzana Štukovská*). V úvodu svého příspěvku posluchačům přiblížili, jak proběhlo minulé sčítání na Slovensku, jaké byly jeho klady (komunikace s obyvateli, podpora odborné veřejnosti), ale i zápory (nepříznivá společensko-politická situace, výběr sčítacích komisařů byl ponechán na obcích) a následně prezentovali základní výsledky.

Historii sčítání se ve svém příspěvku s názvem **Sčítanie z roku 1857 – medzistupeň medzi feudálnymi konškrpciami a modernými sčítanými** věnovala *Miri- am Mikušová* (Štátny archív v Bratislave). Účastníci konference se mohli seznámit se starými sčítacími listy, se způsobem přípravy, organizací a průběhem sčítání v roce 1857. Sčítací list z roku 1857 obsahoval jméno a příjmení, datum narození, náboženství, vztah k hlavě rodiny (postavení v domácnosti), rodinný stav, zaměstnání a přítomnost v době sčítání ve městě sčítání. Součástí tohoto sčítání byl také například soupis chovaných hospodářských zvířat.

Do historie vrátil posluchače také příspěvek **Mimoriadne sčítanie ľudu na Slovensku v roku**

1919, ve kterém je *Pavol Tišliar* (FF UK v Bratislave) seznámil s cílem, způsobem a výsledky tohoto sčítání. Mezi hlavní cíle patřilo například, kvůli vzniku Československa, zabezpečení a uznání hranic Slovenska nebo podpora mírové delegace v Paříži a organizování nové státní a veřejné správy na Slovensku. Mezi zjišťované údaje patřily základní identifikační údaje (jméno, pohlaví, věk, rodinný stav, ...), vztah k hlavě domácnosti, národnost, náboženství, vzdělání a vojenská služba. Naopak se nezjišťovala ekonomická aktivita. Toto sčítání se ale potýkalo s řadou problémů, docházelo k prodlužování termínů, byl nedostatek sčítacích komisařů, veřejnost byla málo informovaná a sčítání se konalo v nevhodnou dobu. Výsledky byly publikovány až po více než dvou letech, na podzim roku 1921, navíc byla publikována pouze malá část údajů a mírová delegace nakonec využila upravené údaje ze sčítání v roce 1910.

S posledním příspěvkem prvního bloku (**Historický atlas obyvatelstva Českých zemí**) vystoupil *Martin Ouředníček* (PřF UK v Praze). Cílem tohoto projektu je zpřístupnit historická a prostorová data ze sčítání lidu pro využití v prostředí geografických informačních systémů. Do databáze se postupně doplňují údaje z průběžných statistik a ze sčítání lidu od roku 1921 do toho posledního v roce 2011, a to až do úrovně okresů, v Praze do úrovně katastrálních území. Výsledkem bude kartografické zpracování vývoje, struktury a rozmístění demografických, kulturních, ekonomických a sociálních znaků obyvatelstva. Vydání atlasu je plánováno na rok 2015 a bude obsahovat až 140 stran map. Webové stránky projektu jsou www.historickygis.cz.

S prvním příspěvkem dalšího bloku vystoupila *Jitka Rychtařiková* (PřF UK v Praze). Ve svém příspěvku s názvem **Diferenční plodnost generací žen 1925–1985: retrospektivní analýza** se zaměřila na trendy generační plodnosti podle vzdělání z dat sčítání 2011, na podíly bezdětných žen, na diferenciaci plodnosti dvou babyboomových generací a na strukturu domácností se závislými dětmi. Mezi základní výsledky analýzy patří skutečnost, že nejvíce děti v průměru porodily ženy generace 1950 a že trend průměrného počtu dětí na jednu ženu byl relativně stabilizovaný na hladině dvou dětí až do generace 1960. Dalším ze závěrů je, že podíl bezdětných žen

překročil 10 %, počínaje generací 1973 a bezdětnost, případně málodětnost, je zaznamenávána především u vysokoškolsky vzdělaných žen.

Výsledky analýzy dat z posledního sčítání prezentoval *Roman Kurkin* (ČSÚ, PřF UK v Praze) ve svém příspěvku **Kohortní plodnost ve výsledcích SLDB 2011**. Na úvod upozornil, že data z posledního sčítání byla oproti předchozím sčítáním za obvyklý pobyt, nicméně rozdíly v kohortní plodnosti jsou zanedbatelné. V příspěvku se autor nejvíce zaměřil na sociodemografické a územní odlišnosti. Z výsledků vyplynulo, že kohortní plodnost nejvíce diferencují rodinný stav a nejvyšší ukončené vzdělání. Pokud se nepodaří dobře nastavit rodinnou politiku pro skloubení pracovního a rodinného života, může vyšší podíl žen s vyššími stupni vzdělání vést i nadále k dalšímu poklesu kohortní plodnosti.

Branislav Šprocha (INFOSAT, VDC) a *Pavol Tišliar* (FF UK v Bratislave) se ve svém příspěvku **Plodnosť žien na Slovensku vo výsledkoch SODB a prognóza jej budúceho vývoja** na základě dat ze sčítání v roce 1991, 2001 a 2011 zaměřili na hlavní změny v procesu plodnosti. Mezi změny patří například odkládání plodnosti do vyššího věku. Autoři zároveň přiblížili možné rozdíly mezi vybranými skupinami žen a na závěr prezentovali předpokládaný vývoj plodnosti žen na Slovensku, který předpokládá, že se bude snižovat podíl žen, které mají dvě a více dětí, naopak bude přibývat žen s jedním nebo s žádným dítětem.

Poslední příspěvek bloku zaměřeným na plodnost, úmrtnost a vzdělání (**Úmrtnost v České republice podle rodinného stavu**) prezentovala *Markéta Pechholdová* (FIS VŠE v Praze, INED Paris). Všechny dosavadní studie potvrdily, že sezdání jedinci žijí déle než nesezdání, otázkou ale zůstává, zda je to z důvodu výběru zdravějších jedinců do manželství nebo z ochranné funkce manželství. Autorka se ve své analýze pokusila zjistit vliv změn rodinného chování v ČR na úmrtnost dle rodinného stavu s využitím dat ze sčítání a z běžné evidence od roku 1961. Největší rozdíl v naději dožití byl zaznamenán v roce 2010 mezi ženatými/vdanými a svobodnými – 9,6 let u mužů a 7,7 let u žen.

První příspěvek druhého dne nesl název **Plodnost žen podle ukončeného vzdělání ve světle výsledků čtyř sčítání lidu (1980, 1991, 2001, 2011)**

a jeho autorem byl *Kryštof Zeman* (Wittgenstein Centre for Demography and Global Human Capital). Z dat sčítání autor získal informace o ukončené plodnosti podle roku narození a vzdělání žen. Změna byla pomocí dekompozice rozdělena na vliv změn v úrovni plodnosti podle vzdělání a podle změn ve vzdělanostní struktuře. Z výsledků vyplynulo, že ukončená kohortní plodnost klesala pouze u žen s nejnižším vzděláním, u ostatních kategorií naopak rostla. Celkový pokles plodnosti je tak dán změnami ve vzdělanostní struktuře, zejména poklesem podílu žen se základním vzděláním (ty mají nejvyšší plodnost). K postupnému poklesu plodnosti ale docházelo u všech vzdělanostních skupin žen a zároveň z výsledků vyplynulo odkládání plodnosti do vyššího věku, a to především u žen se středním a univerzitním vzděláním.

S druhým příspěvkem tohoto bloku (**Domácnosti v SLDB 2011**) vystoupila *Pavína Habartová* (PřF UK v Praze, ČSÚ) a posluchačům přiblížila metodiku zpracování dat ze SLDB 2011 za domácnosti, hlavní diference, nové přístupy s ohledem na odlišný způsob sběru a zpracování dat i mezinárodní doporučení a v neposlední řadě prezentovala základní výstupy. Jednou z novinek při SLDB 2011 byl zánik tzv. cenzové domácnosti a osoby byly zařazovány do společně hospodařících domácností. Základní podmínkou pro vytvoření domácnosti bylo stejné místo obvyklého pobytu a deklarace společného hospodaření a rodinných vztahů. Na základě srovnání s předchozími cenzy vyplynulo, že postupně dochází k nárůstu podílu neúplných rodin na úkor rodin úplných a zároveň se zvyšuje podíl domácností jednotlivců.

Olga Sivková, Klára Hulíková, Tesárková (obě PřF UK v Praze) a *Pavína Habartová* (PřF UK v Praze, ČSÚ) ve svém příspěvku s názvem **Vliv stárnutí na strukturu hospodařících domácností v ČR s výhledem do roku 2040** při modelování budoucího vývoje vycházely z dat sčítání a z Projekce obyvatelstva ČR do roku 2100. Na data byla aplikována metoda koeficientů hlav domácnosti, podle které byly spočteny tři varianty (nízká, střední a vysoká). Podle střední varianty se bude plynule zvyšovat počet domácností jednotlivců, stejně tak se bude zvyšovat počet úplných dvoučlenných rodin. Celkově se bude počet rodin zvyšovat právě především

v důsledku nárůstu domácnosti jednotlivců, velikost úplných rodin bude menší a dojde ke stagnaci nebo ke snižování počtu neúplných rodin.

Další příspěvek nesoucí název **Rodina na Slovensku (podľa výsledkov cenzu 2011)** přednesla *Zuzana Podmanická* (ŠÚ SR). Ve své prezentaci přiblížila metodiku sčítání na Slovensku v souvislosti s tvorbou domácností a zpracováním údajů o domácnostech. Autorka analyzovala výsledky o domácnostech a rodinách a porovnála je s daty z předchozího sčítání. Tato komparace jí umožnila sdělit posluchačům základní vývojové trendy rodinného chování v intercenzálním období. Z výsledků je patrné, že došlo k mírnému poklesu celkového počtu cenzových domácností, z nichž je přibližně 70 % domácností rodinných. Stejně jako v České republice, i na Slovensku klesá podíl úplných rodin na úkor rodin neúplných, ale podíl domácností jednotlivců je stabilní. U neúplných rodin docházelo ke zvyšování počtu i podílu rodin, kde je osamělý otec a děti. Při zohlednění regionálního aspektu z výsledků vyplynulo, že prarodinnější je sever a severovýchod Slovenska. Součástí příspěvku byl i přehled metodických změn, které bude potřeba zajistit.

Ondřej Nývlt (VŠE v Praze, ČSÚ) a *Šárka Šustová* (PřF UK v Praze, ČSÚ) se ve svém příspěvku s názvem **Rodinná soužití s dětmi v ČR** zaměřili na skladbu hospodařících domácností v ČR a pro svou analýzu vycházeli z dat výběrových šetření (Výběrové šetření pracovních sil VŠPS od roku 1993 a Životní podmínky (EU-SILC) od roku 2005) a z dat sčítání lidu 2011. V úvodu prezentace zmínili výhody a nevýhody jednotlivých zdrojů dat a účastníky konference seznámili s rozdílnými daty, které u jednotlivých typů šetření vychází. Cílem jejich analýzy také bylo představit současný stav a vývoj mimomanželské plodnosti a kohabitací a ověřit, resp. vyvrátit hypotézu, že kohabitace se v dlouhodobém horizontu stávají alternativní formou rodinného soužití. Z výsledků například vyplynulo, že podíl nesezdaných soužití je vyšší v rodinách s malým dítětem, s rostoucím věkem dítěte se jejich podíl snižuje nebo že podíl nesezdaných soužití je vyšší u osob s nižším vzděláním.

S posledním příspěvkem tohoto bloku (**Faktická manželství a sčítání lidu, domů a bytů**) vystoupila *Hana Morávková* (PřF UK v Praze, ČSÚ)

a *Olga Sivková* (PřF UK v Praze). Jejich příspěvek se zaměřil na faktická manželství ve sčítání lidu a na jejich metodiku. Na těchto datech představily základní struktury podle věku, rodinného stavu, vzdělání a ekonomické aktivity. Na základě výsledků zjistily, že trend, v tom, kdo tento typ svazků uzavírá, se obrátil a podle dat sčítání 2011 převažují mladší věkové kategorie s rodinným stavem svobodný/á (tzv. manželství na zkoušku) například oproti výsledkům sčítání 1970, kdy převažovaly osoby rozvedené nebo ovdovělé. V rámci svého příspěvku se autorky také věnovaly otázce subjektivně vnímaného zdraví faktických manželství s využitím dat EU-SILC 2009–2011, přičemž se vliv sezdanosti páru na subjektivně vnímaném zdraví nepotvrdil.

Poslední blok konference se svým příspěvkem **Místo obvyklého pobytu v SLDB 2011** zahájili *Lenka Šigutová* a *Robert Šanda* (oba ČSÚ). V úvodu upozornili, že změna územní identifikace osoby, kdy se poprvé výsledky zpracovávaly podle místa obvyklého pobytu (nikoli podle trvalého pobytu), byla nejvýznamnější změnou při sčítání 2011. Nahrazení trvalého pobytu pobytem obvyklým bylo dáno především Nařízením Evropského parlamentu a Rady. Ke změně metodiky vedla tvůrce Nařízení hlavně stále se zvyšující mobilita občanů EU. Nicméně v české legislativě se termín obvyklý pobyt nepoužívá. Z výsledků, kdy srovnali počty osob v jednotlivých krajích s trvalým a obvyklým pobytem vyplynulo, že v Praze je počet obyvatel obvykle bydlících vyšší než trvale bydlících, naopak v kraji Karlovarském je více osob s trvalým pobytem než obvykle bydlících. V závěru prezentace posluchačům představili přehledné kartogramy, ve kterých bylo zakresleno rozmístění obyvatelstva obvykle bydlícího na určitém území podle jejich trvalého pobytu.

Příspěvek **Výsledky SLDB 2011 v síti gridů** *Štěpána Moravce* (ČSÚ) a *Jaroslava Krause* (PřF UK v Praze, ČSÚ) posluchače seznámil s inovativním alternativním způsobem vizualizace, která získává na významu v souvislosti s rostoucími požadavky uživatelů na detailní, přesnější a prostorově i časově dobře srovnatelná data. Konkrétně se autoři věnovali způsobu prezentace dat v síti čtverců neboli gridech (1 km²), který oficiálně podporuje i Eurostat

v rámci grantového projektu GEOSTAT a na výsledcích sčítání 2011 ji úspěšně otestoval Český statistický úřad. Mezi výhody tohoto způsobu patří identický a pravidelný tvar buněk (gridů) a lepší srovnatelnost, oproti tomu problém nastává s ochranou důvěrných dat. V současné době jsou tímto způsobem spočítány pouze počty obvykle bydlících obyvatel, ale do budoucna se plánuje produkce počtu obvykle bydlících obyvatel v členění podle pohlaví a hlavních věkových skupin.

Lukáš Nevěděl a *Hana Vítová* (FRRMS, MENDELU v Brně) ve svém příspěvku **Populační vývoj v obcích dobrovolného svazku Tišnovsko v letech 2001–2011** analyzovali a vyhodnocovali demografické ukazatele (porodnost, úmrtnost, potratovost, sňatečnost, rozvodovost, přirozený přírůstek a migraci). Mezi základní výsledky patřil nárůst středního stavu obyvatel, který byl především zapříčiněn migračním přírůstkem. Ve sledovaném období došlo také ke zvýšení porodnosti a rozvodovosti. Naopak u úmrtnosti, potratovosti a sňatečnosti byl zaznamenán mírný pokles. Stejně jako v celé České republice dochází k demografickému stárnutí, což dokazuje růst indexu stáří.

Posledním příspěvkem celé konference byla **Prostorová analýza výjezdů Hasičského záchranného sboru v Jihomoravském kraji** (*Jan Vachuda* (GÚ MU v Brně), *Jan Popelinský* (GÚ MU v Brně) a *Ondřej Veselý* (MENDELU v Brně)), ve které autoři zpracovali 3 500 výjezdů Hasičského záchranného sboru Jihomoravského kraje za 24 týdnů (pomocí aplikace StreetAlert). Autoři ve svém příspěvku analyzují například časovou charakteristiku událostí, typy událostí a hledají specifické příčiny významně vyšších měř koncentrace. Ve své prezentaci představili posluchačům několik kartogramů. Analýza ukázala, že nejvíce událostí na obyvatele bylo zachyceno ve větších městech (5–12 000 obyvatel) a nejvíce událostí se děje na počátku pracovního týdne, v odpolední špičce.

Součástí konference byla také posterová sekce. Příspěvky i postery z konference jsou dostupné z webové adresy <https://sites.google.com/site/cdskonference2014/program-konference>.

Seminář OECD o životní pohodě

Ve dnech 23. a 24. června proběhl v konferenčním centru OECD v Paříži workshop s názvem **European Workshop on Subjective Well-Being: Measurement and Policy Use**. Jak název workshopu napovídá, ústředním tématem byl tzv. well-being. Tento termín není snadné jednoslovně přeložit do češtiny a shoda na překladu nepanuje ani u odborné veřejnosti, která se výzkumem well-beingu zabývá. Nejčastěji se termín well-being do češtiny překládá jako osobní pohoda, pocit životní pohody, životního blaha, blahobyt apod. Jindy se termín do češtiny nepřekládá a používá se původní anglický termín.

Zjišťování well-beingu v Evropské unii

OECD se tématu well-beingu intenzivně věnuje již řadu let, a proto se seminář uskutečnil právě na jejich půdě. Počátek novodobé historie výzkumu v oblasti well-beingu lze najít v iniciativě **Beyond GDP**, jejímž cílem bylo sestavit sadu indikátorů, které by měly stejně dobrou vypovídací schopnost jako HDP, ale oproti němu by zohledňovaly i sociální a environmentální aspekty života. Tyto indikátory by měly být schopny postihnout svět v jednadvacátém století včetně klimatických změn, chudoby, zdraví a kvality života. V roce 2007 se uskutečnila počáteční konference této iniciativy, a to za podpory Evropského parlamentu, Evropské komise, OECD, World Wide Fund for Nature a Římského klubu. Diskutovalo se na ní o vhodných indikátorech k měření rozvoje jednotlivých států. V roce 2009 byl v návaznosti na tuto konferenci a její výsledky představen podrobný plán s názvem **GDP and beyond: Measuring progress in a changing World**, který navrhoval pět klíčových kroků k přesnějšímu měření vývoje jednotlivých zemí, a to: 1. doplnit HDP dalšími relevantními indikátory z environmentální a sociální oblasti, 2. zlepšit dostupnost indikátorů, aby bylo možno na jejich základě vytvářet státní politiky, 3. doplnit indikátory nerovnosti a příjmového rozdělení, 4. vytvořit tzv. scoreboard indikátorů udržitelného rozvoje a 5. rozšířit národní účty o environmentální a sociální dimenzi.

V roce 2011 představilo OECD tzv. **Better Life Initiative**, v jejímž rámci se snaží zodpovědět otázky typu: *Které země prospívají lépe a v kterých oblastech? Ve kterých oblastech by jednotlivé státy měly vyvinout nějakou iniciativu, aby došlo ke zlepšení?* apod. Iniciativa má dvě hlavní části, a to **Better Life Index** a **How's Life? Better Life Index** je kompozitní indikátor, který zahrnuje několik dílčích indikátorů z 11 různých oblastí života¹⁾. Uživatelé webové aplikace mohou jednotlivým indikátorům přiřadit váhy podle svého úsudku. **How's Life?** je analytická publikace, která shrnuje jednak výsledky indikátorů v jednotlivých oblastech well-beingu, a jednak názory uživatelů z uvedené webové aplikace. V roce 2013 vyšlo druhé vydání této publikace.

Trocha historie

Ačkoli se na evropské úrovni začala problematice well-beingu ve větší míře věnovat pozornost až v posledních letech, subjektivním pocitem pohody se výzkum zabýval odedávna. K předchůdcům dnešních vědecko-výzkumných pracovníků, kteří se zabývají výzkumem well-beingu, patří utilitaristé, neboť se zabývali emočními prožitky a fyzickým potěšením, které jedinci prožívali. Od počátku 20. století se začaly objevovat první empirické studie, a to zejména v oblasti psychologie. Po druhé světové válce začaly vznikat rozsáhlé výzkumy o štěstí a spokojenosti obyvatelstva. Mezi prvními, kteří rozvinuli zjišťování subjektivních otázek na velkém počtu respondentů, byl *George Gallup* a jeho kolegové. Zpočátku se jednalo spíše o jednotlivé otázky zaměřené na celkovou spokojenost se životem, postupně se rozvíjely multidimenzionální přístupy. Výzkum subjektivního well-beingu se rozvinul zejména v době postmaterialismu, kdy se lidé začali zajímat o kvalitu života nejen z hlediska ekonomického. K rozkvětu výzkumu na toto téma přispěl také rozvoj individualismu.

Program workshopu

Workshop byl tematicky rozdělen do čtyř částí. V první, úvodní sekci se řečníci věnovali obhajobě sběru

1) bydlení (podmínky, výdaje), příjem (a majetek), práce (příjmy, nezaměstnanost), komunita, vzdělání, životní prostředí, vláda, zdraví, spokojenost se životem, bezpečnost a skloubení soukromého a pracovního života

subjektivních názorů a zdůraznění potřeby data na téma osobní pohoda sbírat. Druhá část byla metodická a věnovala se především metodickým problémům, které s sebou sběr subjektivních údajů nese. Ve třetí části zástupci národních statistických úřadů i mezinárodních institucí sdíleli s ostatními účastníky workshopu své zkušenosti se sběrem, zpracováním a diseminací údajů na téma well-being. Ve čtvrté části se příspěvky věnovaly relevantnosti výsledků v oblasti subjektivního well-beingu pro tvorbu politických opatření a hodnocení jejich dopadů. Využití těchto výsledků bylo prezentováno na několika praktických příkladech.

V úvodu byla zdůrazněna potřeba měření dopadů vládních zásahů na životy obyvatel, a to nejen z hlediska ekonomické situace státu (HDP), jak tomu bylo dříve, ale také sociálních či environmentálních ukazatelů a v neposlední řadě rovněž z hlediska subjektivního pocitu spokojenosti se životem a jeho jednotlivými oblastmi, s aspiracemi obyvatel, s jejich životními cíli a s tím, kam jejich život směřuje. Objektívni údaje by měly být doplněny těmito subjektivními názory a pocity, které by vládám pomohly lépe pochopit dopady vnějších vlivů na jejich obyvatelstvo a přizpůsobit tomu opatření státních politik. Tato potřeba zazněla z úst ředitelky statistické sekce OECD *Martine Durand*, která dále uvedla, že je nezbytné k vytváření lepších politik pro lepší životy lidí (**Better Policies for Better Lives**) znát i jejich subjektivní náhled na něj.

I Eduardo Barredo, ředitel sociálních statistik v Eurostatu, vyjádřil potřebu měření reakcí lidí na vnější podněty, a to především v krizových obdobích. Ocenil vývoj evropské statistiky směrem ke zjišťování subjektivních otázek, k čemuž se statistici zpočátku stavěli velmi zdrženlivě. Nicméně i v této oblasti došlo k významnému pokroku a subjektivní otázky se staly důležitou součástí evropských statistických zjišťování a doplňují tak objektivní informace.

Metodická sekce upozornila na určitá úskalí, která s sebou zjišťování subjektivních názorů, pocitů atd. nese, neboť existuje mnoho faktorů, které mají vliv na úroveň subjektivního well-beingu. Největší pozornost byla věnována škálám, s jejichž využitím vyjadřují respondenti své názory. Záleží na tom, jak je škála dlouhá, zda má sudý nebo lichý počet možností, zda začíná od nuly, jedničky či jde do záporu, zda je škála číselná nebo verbální apod. Zacházení se škálami odpovědí je důležité rovněž z hlediska prezentace dat veřejnosti.

Jak škálu rozdělit do menších škatulek? Jaká hodnota je ještě považována za pozitivní a jaká už za negativní? Na tyto otázky neexistuje univerzální odpověď, platná pro všechny země. Vliv má rovněž znění otázek, jejich pořadí či přítomnost dalších osob u osobního rozhovoru s tazatelem, kdy například pracující ženy mají tendenci odpovídat na otázku ohledně spokojenosti s jejich zaměstnáním pozitivněji v přítomnosti dětí a naopak hodnotit spokojenost s prací hůře v přítomnosti partnera. Řešil se rovněž vliv rozdílných forem zjišťování (osobně s tazatelem, telefonicky).

Většina zemí získala své první zkušenosti se sběrem subjektivních dat v roce 2013, kdy byl k šetření EU-SILC připojen modul na téma well-being. Některé národní statistické úřady však zařazují otázky na spokojenost se životem a/nebo s jeho jednotlivými oblastmi do sociálních šetření pravidelně, např. Lucembursko nebo Francie. V Rakousku, Slovinsku a Maďarsku zase existují projekty spjaté s iniciativou *Beyond GDP*, jejichž úkolem je zjišťovat úroveň a vývoj země nejen na základě ekonomických indikátorů. V rámci těchto projektů byly implementovány i otázky subjektivního charakteru.

Anna D'Addio z OECD ukázala výsledky studie dopadů změn v rodinných politikách v Německu a Velké Británii na celkovou spokojenost se životem. Výsledky mimo jiné ukázaly, že největší vliv na spokojenost obyvatelstva v Německu mělo prodloužení rodičovské dovolené na tři roky v roce 1992, což se neshoduje s výsledky jiných studií, které naopak ukázaly, že prodloužování délek rodičovské dovolené nemá pozitivní dopad na úroveň subjektivního well-beingu.

O dopadech restriktivních opatření v oblasti kouření pohovořil *Alois Stutzer* z univerzity v Basileji. Je všeobecně známo, že kouření škodí zdraví, na druhou stranu ekonomové se staví proti jakýmkoli restriktivním opatřením. *Jaký je ale vliv na spokojenost obyvatel? Jaké skupiny jsou z hlediska subjektivního well-beingu dotčeny těmito opatřeními? Chceme-li omezit prevalenci kouření v populaci, na jaké skupiny obyvatel musí být opatření zaměřena?* Odpovědi na tyto otázky pomohly zodpovědět výsledky šetření Eurobarometr.

Velmi diskutovaným tématem v rámci této sekce byly determinanty osobní pohody. Zástupce Světové zdravotnické organizace poukázal na velmi těsnou souvislost zdravotního stavu a subjektivního well-beingu, který vyplývá již ze samotné definice zdraví z roku 1948, kterou tvoří pojmy životní pohoda a pocit dobrého

zdraví. Dobrý zdravotní stav je považován za jeden z nejdůležitějších determinantů životní pohody, přičemž novější studie ukazují, že se jedná o obousměrný vztah. Mezi další významné prediktory well-beingu patří osobnost, vzdělání a socioekonomický status, zatímco demografické charakteristiky jako např. pohlaví a věk nejsou tak silné. Vazby mezi úrovní subjektivního well-beingu

a různými determinanty v různých zemích jsou velmi heterogenní, tyto odlišnosti mezi jednotlivými státy představují úskalí zejména pro mezinárodní srovnání fenoménu subjektivního well-beingu a pro tvorbu politik, které tím pádem nemohou mít univerzální charakter.

Šárka Šustová

Evropská populační konference

European population conference je jednou z největších akcí odborné vědecké společnosti the European Association for Population Studies (EAPS), která v současnosti čítá na 1 344 členů z 66 zemí světa. Od 25. do 28. června 2014 proběhl v Budapešti již 12. ročník této konference, který se po několika letech opět vrátil do země bývalého socialistického bloku. V průběhu těchto dní bylo představeno přibližně 550 příspěvků a 250 posterů na téma **Transitions: opportunities and threats**.

Kromě EAPS byly dalšími spoluorganizátory konference Hungarian Demographic Research Institute (HDRI), Corvinus University of Budapest, kde se celá akce konala, a Hungarian Central Statistical Office. Konference se uskutečnila i díky podpoře Institut national d'études démographiques (INED) a National Council for Sustainable Development, Hungary (NTTF).

Konferenci zahájila v atriu hostitelské univerzity prezidentka maďarského statistického úřadu, *Gabriela Vukovich*, která zároveň předsedala i celé úvodní sekci. Úvítací projev pak přednesl prezident EAPS *Francesco C. Billary*. První z odborných příspěvků zabývajících se revizí konceptu demografického přechodu s využitím dat pro Nizozemí a Španělsko představil *David S. Reher* (Universidad Complutense de Madrid). Nové přístupy v oblasti biodemografie přinesla *Melinda Mills* (University of Oxford), která poukázka na možnosti využití výzkumu genetického materiálu dvojčat pro studium dlouhověkosti. *France Meslé* z INEDu se pak zaměřila na dekompozici rozdílů v naději dožití podle příčin úmrtí v post-komunistických zemích, přičemž zmapovala nejen současný stav, ale i dlouhodobé trendy ve vývo-

ji úmrtnosti. V posledním příspěvku úvodní sekce *Zsolt Spéder*, ředitel HDRI, zabýval změnami v úrovni plodnosti v post-komunistických zemích v kontextu kulturních hodnot.

V rámci programu konference proběhlo 117 sekcí řazených do 14 tematických bloků, z nichž nejčetnější problematikou byly „Rodiny a domácnosti“, kterým se věnovalo celkově 16 sekcí. Mezi další početná témata patřila „Plodnost“, „Sexuální a reprodukční zdraví“ nebo „Mezinárodní migrace a populace migrantů“. Paralelně probíhalo 12 sekcí, kde na každou sekci s pěti příspěvky bylo vymezeno 1,5 hodiny. Mezi přednáškovými bloky proběhly 3 posterové sekce s průměrným počtem 83 posterů na sekci. Mimo tyto hlavní body konference proběhlo také 12 postranních setkání představitelů významných výzkumných institucí nebo univerzit, kteří využili konferenci k pracovním jednáním. Nechyběly ani doprovodné akce, jako např. interaktivní výstava s názvem **How to get to 100 – and enjoy it**, která byla na přelomu května a června i v Karolinu Univerzity Karlovy, a prezentace 13 institucí spojených s demografickým výzkumem.

Čestná přednáška 12. konference EAPS patřila *Paulu Demény*, výzkumníkovi neziskové organizace the Population Council a členu maďarské akademie věd, který je i editorem časopisu *Population and Development Review*. S jeho osobou je mimo jiné spojen i koncept „Demény Voting“ z roku 1986, který představuje myšlenku, aby rodiče měli možnost volit více hlasy i za své děti. Jeho přednáška s názvem **Mohou země zvýšit svou úroveň plodnosti?** kromě autobiografických informací

obsahovala i konstatování, že země mohou zvýšit svoji úroveň plodnosti, ale musí být pro to politická vůle.

V rámci 13. a 14. setkání EAPS byl na valném shromáždění představen rozpočet EAPS. Největší položkou rozpočtu byly dle uvedeného náklady na konferenci (EPC), které tvořily $\frac{3}{4}$ prostředků. Jen pro ilustraci, náklady jedenáctého ročníku konference ve Stockholmu 2012 odpovídaly 62 605 €. Další významnou součástí výdajů společnosti jsou publikační náklady vydavatelství Springer v hodnotě 9 014 € za rok, což někteří členové považovali za neúměrně vysoké. Své nejnovější statistiky představil i *European Journal of Population*, ze kterých vyplynula příznivá tendence zkracovat dobu vyjádření k zaslanému článku. V současné době se jedná v průměru o 50 dní. Tento časopis („Impact factor“ pro rok 2013 měl hodnotu 1,573) patří spolu s Evropskou školou demografie pro doktorandy (EDSD) a iniciativou *Population Europe* mezi další aktivity EAPS. Zajímavým bodem valného shromáždění bylo odhalení místa pro 13. ročník konference EAPS. V roce 2016 by tuto konferenci měla hostit Univerzita Jahnese Gutenberga v Mohuči, kde centrální přednášková aula s kapacitou 900 míst, odpovídá stávajícím požadavkům početně rozrůstající se EAPS.

Česko mělo na konferenci hojně zastoupení, neboť se jí účastnili představitelé všech českých vysokých škol a výzkumných institucí spojených s demografií nebo populačními studií. I když seznam není nutně zcela vyčerpávající, konference se účastnila např. *Petra Dupalová*, *Ludmila Fialová*, *Klára Hulíková*, *Tesárková*, *Dan Kašpar*, *Ladislav Kažmír*, *Jiřina Kocourková*, *Tomáš Kučera*, *Barbora Kuprová*, *Hana Morávková*, *Zdeněk Pavlík*, *Helena Polesná*, *Jitka Rychtaříková*, *Olga Sivková*, všichni z Karlovy Univerzity, z VŠE to byli například *Kornélia Cséfalvaiová*, *Jana Langhamrová*, *Jitka Langhamrová*, *Petr Mazouch*, *Markéta Pechholdová*, dále *Jana Vobecká* ze Sociologického ústavu AV ČR, *Anna Šťastná* z Výzkumného ústavu práce a sociálních věcí, *Klára Čapková*, *Martin Kreidl*, *Martin Lakomý* a *Beatrice Chromková* Manea z Masarykovy univerzity, *Mariola Pytlíková* z Technické univerzity v Ostravě a *Martina Štípková* ze Západočeské univerzity. Konference se účastnili i čeští kolegové působící na zahraničních institucích jako např. *Tomáš Sobotka* z Vienna Institute of Demography nebo *Kryštof Zeman* z Wittgenstein Centre.

Závěrečná ceremonie probíhala v maďarském parlamentu, v honosné budově na levém břehu Dunaje, dokončené v roce 1904. Úvodní slovo měl současný předseda parlamentu *László Kövér*, který ve svém projevu uznal důležitost výsledků demografického výzkumu pro politické rozhodování a vyslovil podporu myšlenky skloubení vysokoškolského studia s rodinným životem. Dále v rámci slavnostního zakončení konference byly uděleny tři ceny. Cenu s názvem *The EAPS Award for Population Studies* získala *Annette Baudisch* vedoucí skupiny *Modelování vývoje stárnutí* v Max Planck Institutu pro demografický vývoj. Druhou cenu *The Dirk J. Van de Kaa Award for Social Demography* získal *Arnstein Aassve* působící na katedře analýzy politiky a veřejné správy na univerzitě Bocconi v Miláně. Třetí cenu *The Trailblazer Award for Demographic Analysis* obdržel *Frans Willekens* hlavní koordinátor skupiny se zaměřením na mezinárodní migraci v Max Planck Institutu. Dále byl ohodnocen *Haodong Qi* z Univerzity v Lundu za nejlepší příspěvek konference s názvem **Retirement behavior of the Swedish notch babies: evidence from the jobs episodes in the survey of health, ageing and retirement in Europe** cenou Gunther Bayer Adward 2014. Tři nejlepší postery byly:

P1 – Profile of disability in elderly Equadorien people. *Eva Maria Mera Intriago*, Univerzita Automa de Barcelona.

P2 – The spatial tempoal patterns of fertility transition in Belgium (1886–1935). *Rafael Costa*, Université Catholique de Louvain.

P3 – A spatial analysis of recent fertility patterns in Spain. *Allessandra Carioli*, University of Groningen, NIDI.

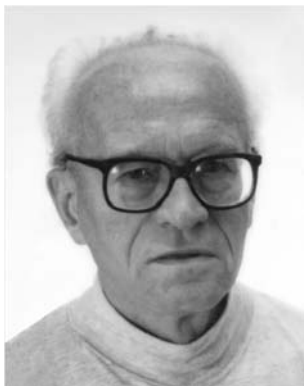
Prezident EAPS *Francesco C. Billary* označil tuto konferenci za jednu z nejlepších EPC konferencí a jako vysokou latku pro německý tým připravující další ročník, který se uskuteční od 31. srpna do 4. září 2016. Po organizační stránce se jednalo o výborně zajištěnou konferenci po celou dobu konání. Příjemnou atmosféru vytvořily také unikátní prostory Korviniovi Univerzity. Do dalších let přejme této konferenci neméně úspěšné ročníky, přičemž České republice přejeme, ať se najdou dostatečné prostředky na rozšíření datové základny, bez které se čeští demografové jen obtížně udrží v evropské špičce.

Hana Morávková, Olga Sivková

Životní výročí Milana Kučery

Dne 2. července 2014 se dožil krásného věku 85 let jeden z předních českých demografů Ing. Milan Kučera. Na stránkách časopisu *Demografie* bylo již dříve vzpomenuo jeho podílu na rozvoji naší vědy (naposledy v roce 2009, v čísle 3, kdy byla přiložena také bibliografie jeho studií). A tak jen stručně připomínáme, že od roku 1952, kdy ukončil svá studia statistiky na ČVUT, pracoval Milan Kučera trvale na poli demografie, a to v rámci státní statistické služby nebo vědeckovýzkumných ústavů a svou profesní dráhu ukončil jako pedagog na vysoké škole. Přitom ho pracovní povinnosti i osobní zájmy zavedly v podstatě do všech oblastí demografie, od sběru dat o obyvatelstvu, přes demografickou analýzu až k syntetickým studiím a posléze k problematice populační respektive rodinné politiky vůbec. Milan Kučera je autorem či spoluautorem 107 odborných textů, z nichž většinu publikoval na stránkách časopisu *Demografie*. První tištěná studie je z roku 1952 a týká se poválečné natalitní vlny v českých zemích, poslední z roku 2009 je právě ke komplexní rodinné politice.

Česká demografická obec vděčí Milanu Kučerovi za mnohé; byl mimo jiné autorem prvních tabulek sňatečnosti, účastnil se přípravy specificky československé koncepce klasifikace rodin a domácností (tzv. censových domácností), významně přispěl ke zdatu sčítání lidu a dalších šetření o obyvatelstvu

prováděných na území České republiky v letech 1961–1991, spolupodílel se na tvorbě prognóz rodin a domácností; po celý svůj život velmi aktivně zasahoval do debat o populační politice, je spoluautorem (s V. Srbem a L. Růžičkou) učebnice *Demografie* (vyšla v roce 1971) a také autorem zatím poslední souhrnné syntézy vývoje obyvatelstva České republiky v letech 1918–1991 (vyšla v roce 1994). Spolu s prof. Zdeňkem Pavlíkem editoval v letech 1994–2002 řadu každoročních rozborů vývoje obyvatelstva našeho státu, která vydávala katedra demografie a geodemografie PřF UK pod názvem „Populační vývoj České republiky v roce ...“.

Ing. Milan Kučera byl v letech 1967–2010 členem redakční rady časopisu *Demografie*, pravidelně se účastnil i odborných diskusí v rámci České demografické společnosti, a to jak při diskusních večerech, tak na jejich výročních nebo mezinárodních konferencích. Teprve v posledních letech mu zhoršující se zdravotní problémy osobní účast na setkáních znemožňují, přesto zůstává v kontaktu se svými někdejšími spolupracovníky a žáky a dění v demografické obci dále živě sleduje.

Přejeme Milanu Kučerovi jménem členů České demografické společnosti do dalších let především zdraví a spokojený rodinný život.

Ludmila Fialová

145 LET OD KONÁNÍ PRVÉHO MODERNÍHO SČÍTÁNÍ LIDU NA ÚZEMÍ ČESKÉ REPUBLIKY (1869)

Jiřina Růžková

Sčítání lidu 1869 se uskutečnilo na základě říšského zákona z 29. března 1869 o sčítání lidu č. 67 ř. z., který stanovil, že bude provedeno v roce 1870 se zpětným přepočtem k 31. 12. 1869 (článek I. zákona) a všechna další sčítání pak vždy v desetileté periodicitě, a to podle stavu o půlnoci z 31. prosince na 1. ledna roku končícího nulou (článek III. zákona). Toto ustanovení zákona o termínu sčítání zůstalo v platnosti dalších čtyřicet let až do sčítání v roce 1910, tj. posledního sčítání za existence Rakouska-Uherska.

Sčítáním lidu 1869 začíná nová etapa populačních cenů na našem území. Základem sčítání se stalo přítomné obyvatelstvo, zapisované v místě, kde bylo přítomno v rozhodném okamžiku sčítání tj. k 31. prosinci.

V období, ve kterém se toto sčítání konalo, se již téměř plně promítají převratné důsledky revolučních událostí roku 1848, vč. územně správní reorganizace země a zavedení systému státní správy namísto správy vrchnostenské i organizace samosprávy, která se ustálila počátkem 60. let 19. století. Z pohledu změn v budoucím vývoji rozmístění obyvatel mělo nepochybně význam i zrušení roboty a vyvázání se z poddanství, ale zvláště pak nebyvalý ekonomický rozvoj. Počet obyvatel se ve druhé polovině 19. století trvale zvyšoval, ale zároveň jsou pro toto období charakteristické migrační úbytky. Jejich rozsah byl v průběhu tohoto období rozdílný s výrazným zvýšením v 70. letech, tj. v období světové hospodářské krize,

Vzhledem ke zcela nové situaci bylo nezbytné dosavadní soupisy obyvatel (tereziánské konskripce, konané od roku 1754) zásadně změnit. Přes význam,

který ve své době měly, jejich cíle, způsob provádění a obsah již nemohl postačovat potřebám a požadavkům státní správy. Konskripce prováděly souběžně vrchnostenské a vojenské úřady (vojenské úřady od roku 1770 nahradily duchovenstvo). Zjišťováno bylo pouze civilní přítomné a nepřítomné domácí obyvatelstvo (osoby příslušné do dané obce). **Základním cílem konskripce bylo zjištění branné schopnosti obyvatel.** K tomuto účelu byla zjišťována podrobná data o populaci mužské. Názorným příkladem je v tomto směru např. třídění podle věku pouze za skupinu mužů „*ku předání k ručnicím jsou již způsobilí*“ a skupinu „*ku předání k ručnicím časem nadějní*“¹⁾. Bezmála stoletá souvislá řada konskripce byla ukončena v roce 1851.

Na rozdíl od minulosti (tereziánských konskripce) k hlavním cílům sčítání od druhé poloviny 19. století patřilo především

- **zjištění stávajícího počtu přítomného obyvatelstva**
- **a zachycení významných strukturálních změn,** které ve vývoji společnosti probíhaly.

První reakcí na novou situaci ve společnosti bylo sčítání lidu, uskutečněné na celém území k jednomu dni – **k 31. říjnu 1857** podle císařského nařízení ze dne 23. března 1857 č. 67 ř. z. Odlišnost tohoto sčítání od předchozích konskripce, a to jak ve způsobu provedení, tak svým obsahem, je zcela nepochybná. Proto je toto sčítání také označováno jako **významný předěl mezi minulostí a sčítáními lidu v dnešním pojetí**. Do sčítání bylo již zahrnuto veškeré obyvatelstvo. Na jeho realizaci se již nepodílely vojenské úřady, ale prováděly ho úřady politické (obecní představenstva a úřady politických okresů).

Sčítání lidu 1857 tedy již akceptuje některé požadavky novodobých sčítání, avšak **za prvé moderní sčítání lidu na našem území** je právem považováno až sčítání lidu uskutečněné **k 31. 12. 1869**.

1) Sčítání lidu, domů a bytů 2011 – Pramenné dílo. 2013. Praha: Český statistický úřad.

Z hlavních charakteristik a odlišností sčítání 1869 lze jmenovat zejména tyto:

- **Poprvé sčítání přítomného obyvatelstva.** Jde o zcela **nový a zásadní prvek** odlišující sčítání 1869 od předchozích. Sčítání z roku 1857 jako relikv minulosti ještě zjišťovalo obyvatele domácí (podle domovské příslušnosti), a to přítomné i nepřítomné.
- **Poprvé** byly zpracovány **informace o věkovém složení všech obyvatel podle ročníku narození.**
- Navíc **podle věku** byli **shodně tříděni muži a ženy.** Při sčítání v roce 1857, i když se zjišťovalo datum narození, výrazně podrobněji byly podle věku zpracovány údaje za muže, což byl také ještě pozůstatek minulých soupisů, konskripcí, kde prvořadým zájmem bylo zjišťování mužské populace, jako nositelů branné povinnosti. Muži byli rozděleni do 16 věkových skupin (z toho ve věku 14–21 let podle ročníku narození) a ženy pouze do 7 věkových skupin. Sčítání 1869 tyto rozdíl mezi muži a ženami odstranilo.
- **Podrobnější zjišťování ekonomických charakteristik** (hospodářské odvětví, povolání)
- **Pevné stanovení desetileté periodicity sčítání** a stanovení stejného rozhodného okamžiku pro všechna další sčítání
- Odraz mezinárodních zkušeností a mezinárodních statistických kongresů.

PROVEDENÍ A METODA SČÍTÁNÍ 1869

Sčítání lidu 1869 patřilo do kompetence ministerstva vnitra a jeho provedení řídily okresní úřady. Obecní úřady zodpovídaly za provedení sčítání na úrovni jednotlivých obcí a také jmenovaly sčítací komisaře. Zodpovídaly také za důkladnou územní přípravu, která je rovněž jedním z důležitých rysů tohoto sčítání. Úsilím, aby žádný obydlý objekt nebyl opomenut, a **úplnost sčítání** tak byla zaručena, jsou provázena i všechna další rakouská sčítání a prioritou zůstává dodnes.

Byla kombinována metoda sebesčítání, kdy sčítací tiskopis vyplňovaly jednotlivé „bytové strany“ (avšak s kontrolou obecního úřadu) a metoda dotazovací, kdy údaje zaznamenávali sčítací komisaři. Rozhodnutí o metodě sčítání v jednotlivých obcích, tj. zda sebesčítání nebo dotazování bylo v kompetenci poli-

tického hejtmanství. Sečtení aktivního vojska bylo v roce 1869 ponecháno vojenským úřadům a výsledky pak byly přičteny k souhrnům za jednotlivé země.

Říšským zákonem byly rovněž stanoveny sankce za vyhýbání se sčítání nebo poskytnutí nepravdivých údajů či nesplnění dalších povinností. Kompetentní úřad byl oprávněn buď uložit peněžitou sankci ve výši 1 až 20 zlatých, jejíž výtěžek připadl fondu pro chudé dané obce, anebo vězení nepřekračující délku čtyř dnů.

OBSAH SČÍTÁNÍ 1869

Sčítacím formulářem byl „*Arch popisní k sečtení lidu a nejdůležitějších zvířat pro užitek chovaných, dle toho, kolik obojího bylo dne 31. prosince 1869*“, na kterém byly v přesně stanoveném pořadí uváděny údaje za všechny osoby z příslušné bytové domácnosti (bytové strany). Identifikace místa sčítání byla uvedena v záhlaví „Archu popisního“ a obsahovala tyto údaje: země, okres, obec místní, osada, číslo domu. Záhlaví formuláře rovněž obsahovalo údaj o počtu nájemníků vč. držitele domu. Podle převládající etnické skladby obyvatelstva se sčítací archy připravovaly v různých jazykových mutacích.

Pozoruhodné jsou podrobné vysvětlivky a poučení k vyplnění jednotlivých rubrik, uvedené přímo u jednotlivých otázek na tomto formuláři (podrobněji viz dále).

1. Sčítání osob – přehled zjišťovaných údajů:

- Identifikace místa
- Počet nájemníků vč. držitele domu
- Jméno: jméno rodinné (příjmení), jméno křestní, predikát a řád šlechtický
- Pohlaví
- Rok narození
- Náboženství
- Rodinný stav
- Povolání nebo zaměstnání s rozdělením na dvě základní skupiny („Úřad, živnost, řemesla“ a „Postavení v práci nebo ve službě“)
- Místo narození
- Příslušnost k obci (v obci a cizí)
- Pobyt: přítomný, na čas přítomný, na čas nepřítomný, trvale nepřítomný
- Připomenutí (osleplý nebo hluchoněmý, příslušnost k vojsku aktivnímu, místo pobytu nepřítomné osoby)

2. Sčítání hospodářského zvířectva a úlů:

- Koně: hřebci, kobyly, valaši, hříbata až do dokonání třetího roku
- Muly a mezkové
- Osli
- Dobytek hovězí: býci, krávy, volí, telata až do dokonání třetího roku, bývolí
- Kozy
- Dobytek vepřový
- Úly

Při sčítání v roce 1869 byl poprvé na našem území proveden i **soupis bytů**, avšak byl omezen pouze na Prahu a Brno. Soupisy bytů se staly součástí i všech dalších sčítání a postupně se také zvyšoval počet měst, resp. aglomerací kde byl prováděn (v roce 1910 jich bylo již 37). Všeobecný úplný soupis bytů se při sčítání lidu uskutečnil až o 80 let později, v roce 1950.

Obsah sčítání byl v dalších obdobích více či méně rozšiřován a měněn podle potřeb té či oné doby, ale vždy při zachování některých základních údajů, především demografických. Za zmínku stojí, že již při následném sčítání v roce 1880 byla zjišťována gramotnost – jako předchůdce zjišťování nejvyššího dokončeného vzdělání (to bylo zjišťováno poprvé až při sčítání v roce 1950), nebo závažná otázka na obcovací řeč, tedy údaj, který ve své době sloužil k problematickému a ne zcela přesnému poznání etnického složení obyvatel.

Sčítání lidu od druhé poloviny 19. století začala poskytovat mnohá data o obyvatelstvu jako pracovní síle, což bylo logickým odrazem nebyvalého ekonomického rozvoje v tomto období. Již dříve započatý proces označovaný jako průmyslová revoluce se zintenzivnil a promítal se do nejrůznějších oblastí hospodářství. Kromě již rozšířeného textilního průmyslu situovaného především v pohraničních oblastech, se začínají výrazně rozvíjet další průmyslové odvětví, strojírenství, těžký průmysl, těžba uhlí, postupně také výstavba nových komunikací, zvláště železničních tratí. Zaznamenat je možno rychlý růst i průmyslu potravinářského (zvláště cukrovarnického) a dalších. Zanedbatelné nebylo ani zřizování nových podniků na družstevní bázi či další rozvoj živností podle nového živnostenského řádu, který byl uzákoněn patentem z 20. 12. 1859. Připomenout je možno ale i jiné oblasti, mj. také zřizování bank, spořitelny a záložny.

Významnou váhu v tomto procesu industrializace země měla i **výstavba nových velkých průmyslových závodů** (např. v letech 1850–1860 na Smíchově Ringhofferova továrna na stroje, továrna na železniční vagony, v Karlíně strojírna firmy Daněk, v Plzni to byly kovodělné závody hraběte Valdštejna – od 12. 6. 1869 vlastnictví Emila Škody aj.).

Tento rozvoj i vznik velkých průmyslových center **se promítal i do změn v počtu obyvatel** jednotlivých měst a oblastí daný především migrací obyvatel za novými pracovními příležitostmi (příkladem může být mj. město Smíchov, které se do roku 1880 stalo čtvrtým největším městem v Čechách). Zároveň **dochází k postupným a výrazným změnám v sociálně ekonomické struktuře obyvatel**.

Sčítání lidu 1869 reagovalo na zcela novou situaci v zemi především použitou ekonomickou klasifikací, resp. **klasifikací**, kde se prolíná povolání, postavení v povolání a hospodářské odvětví. Ta se svojí šíří a obsahem diametrálně odlišovala od klasifikací používaných tereziánskými konskripceři, což je přirozeně dáno i odlišnými cíli těchto soupisů obyvatel. Zjišťování struktury obyvatel podle povolání se u nás poprvé uskutečnilo zřejmě až při soupisu v roce 1762. V období 1762–1769 byli obyvatelé tříděni do těchto 8 skupin: duchovní, šlechtici, úředníci, služebníci, měšťané, řemeslníci, poddaní, chudí v nemocnicích a sirotčincích. Poté byl počet zjišťovaných skupin snižován a dokonce již v žádném dalším soupise se nesetkáváme ani s kategorií „poddaní“, přesto, že šlo o zcela nejpočetnější složku populace. Kromě toho, vojenské konskripce zjišťovaly povolání pouze u mužů starších 17 let. Ještě v letech 1830–1851 byli obyvatelé tříděni pouze do pěti skupin:

- duchovní
- šlechtici
- úředníci
- řemeslníci a umělci
- sedláci.

Nemalá změna je zřejmá již při sčítání lidu uskutečněném v roce 1857. V šestnácti skupinách obyvatel již nalézáme kategorii dělníků, továrníků, obchodníků, advokátů aj. profesí a sociálních skupin. Avšak více jak trojnásobně **širší a podrobnější charakteristiky**, které zachycují měnící se sociálně ekonomickou situaci v zemi, **přináší právě až sčítání lidu 1869**.

Tab. 1: Ekonomická klasifikace²⁾ – sčítání lidu 1869
Economic classification – Census 1869

č. ř.	Klasifikace
1.	Duchovní
2.	Aktivní úředníci a zřizenci veřejné správy
3.	Aktivní vojáci
4.	Učitelé
5.	Studující
6.	Spisovatelé
7.	Umělci
8.	Advokáti a notáři
9.	Osoby sanitní služby lékaři ranhojiči porodní asistentky lékárníci ostatní
10.	Zemědělství a lesnictví majitelé nájemníci úředníci stálí služebníci nádeníci
11.	Lov a rybářství
12.	Hornictví a hutnictví majitelé nájemníci úředníci dělníci nádeníci
13.	Průmysl živnosti stavební a umělecké průmysl kovů, kamene, dřeva výroba chemikálií, potravin, tabákové výrobky průmysl textilní průmysl kožedělný, papírenský a ostatní živnosti produktivní živnosti neproduktivní za jednotlivé skupiny byli zjišťováni samostatní podnikatelé úředníci dělníci
14.	Obchod samostatní podnikatelé úředníci dělníci
15.	Doprava samostatní podnikatelé úředníci dělníci
16.	Ústavy peněžní a úvěrní úředníci služebníci a dělníci
17.	Majitelé domů, rentiéri
18.	Služebníci k osobním službám
19.	Osoby bez určitého zaměstnání tyto osoby se rozlišovaly podle pohlaví na mladší a starší 14 let

ZPRACOVÁNÍ A PUBLIKOVÁNÍ VÝSLEDKŮ SČÍTÁNÍ 1869

Údaje ze sčítání z roku 1869 ale i 1880 se ještě zpracovávaly decentralizovaným způsobem, ručně, postupnou sumarizací výsledků. Zpracování konečných výsledků sčítání zajišťovala c. k. Ústřední statistická komise. Ta byla založena již v roce 1863. Děroštitková technika byla poprvé použita až při sčítání 1890.

Výsledky sčítání provedených v Předlitavsku od roku 1869 do rozpadu Rakousko-Uherska byly publikovány v edici Österreichische Statistik. Relativně podrobné výsledky sčítání 1869 byly vydány pod názvem Bevölkerung und Viehstand der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder, dann der Militärgrenze. Nach der Zählung vom 31. December 1869. Wien 1871–1872.

Mimořádně významným je „*Seznam míst v království Českém*“³⁾. Vydalo c. kr. místodržitelství české, užívajíc při tom výsledkův sčítání lidu ode dne 31. prosince 1869, sestavených od c. kr. statistické ústřední komise). V Praze 1872.“

Obdobný seznam byl vydán za Moravu – *Vollständiges Orts-Verzeichnis des Markgrafenthumes Mähren, auf Grundlage der Volkszählung vom 31. December 1869 bearbeitet von der k. k. Statistischen Central-Commission. Brünn 1872.*

Jde v podstatě o statistický lexikon obcí přibližující se jeho dnešnímu pojetí. Obsahuje podrobný seznam obcí a míst v členění podle politických a soudních okresů. Za každou obec a místo (osadu) je uveden počet domů a počet obyvatel s rozdělením na muže a ženy. Jeho součástí je mj. i seznam veškerých poštovních úřadů, seznam c. k. telegrafních stanic i abecední seznam obcí a míst s uvedením stránky, kde se nachází datová část.

Sčítání lidu 1869 se stává, přes větší či menší metodické odlišnosti, již relativně spolehlivým základem pro srovnatelné časové řady z výsledků sčítání a tím je dána možnost hodnocení dlouhodobého vývoje obyvatelstva a jeho struktury, a to i v nejmenším územním detailu (obec, část obce), navíc s možností přepočtů těchto dat na stávající územní strukturu země. Pro ilustraci je kromě věkového složení dále uveden přehled

2) Fajfr, F. – Jureček, Z. – Ullmann, O. 1960. *Sčítání lidu, domů a bytů*. Praha: Kniznice SÚS.

3) Za Čechy byl Seznam míst vydán jak v češtině tak později v roce 1878 také v němčině. Za Moravu byl vydán pouze ve verzi německé.

Tab. 2: Počet obyvatel České republiky podle krajů v roce 1869, 1910, 1950 a 2011

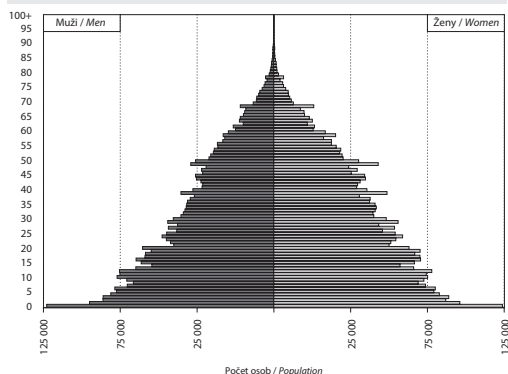
Population of the Czech Republic by regions in 1869, 1910, 1950 and 2011

Území	1869		1910		1950		2011	
	absol.	v %	absol.	v %	absol.	v %	absol.	v %
Česká republika	7 565 463	100,0	10 076 727	100,0	8 896 086	100,0	10 436 560	100,0
Hlavní město Praha	270 389	3,6	667 664	6,6	1 057 570	11,9	1 268 796	12,2
Středočeský kraj	978 625	12,9	1 193 312	11,8	1 085 603	12,2	1 289 211	12,4
Jihočeský kraj	689 119	9,1	753 025	7,5	550 911	6,2	628 336	6,0
Plzeňský kraj	557 878	7,4	690 364	6,9	528 354	5,9	570 401	5,5
Karlovarský kraj	322 550	4,3	478 014	4,7	244 112	2,7	295 595	2,8
Ústecký kraj	621 785	8,2	1 056 147	10,5	734 827	8,3	808 961	7,8
Liberecký kraj	464 568	6,1	571 481	5,7	372 802	4,2	432 439	4,1
Královéhradecký kraj	581 238	7,7	681 602	6,8	531 533	6,0	547 916	5,2
Pardubický kraj	486 227	6,4	551 164	5,5	448 382	5,0	511 627	4,9
Kraj Vysočina	505 480	6,7	536 488	5,3	452 628	5,1	505 565	4,8
Jihomoravský kraj	668 256	8,8	936 049	9,3	977 892	11,0	1 163 508	11,1
Olomoucký kraj	540 670	7,1	665 500	6,6	565 223	6,4	628 427	6,0
Zlínský kraj	314 475	4,2	403 122	4,0	478 466	5,4	579 944	5,6
Moravskoslezský kraj	564 203	7,5	892 795	8,9	867 783	9,8	1 205 834	11,6

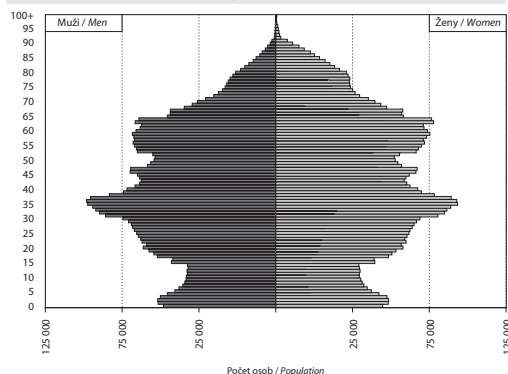
Pramen: Statistický lexikon obcí České republiky 2013. Praha: Český statistický úřad a Ministerstvo vnitra ČR. (Údaje podle správního rozdělení ČR k 1. 1. 2013).

Source: Statistical Lexicon of Municipalities of the Czech Republic 2013. Prague: Czech Statistical Office and Ministry of the Interior of the Czech Republic.

Graf 1: Věková struktura obyvatelstva českých zemí k 31. 12. 1869 | Age structure of population of Czech countries, 31. 12. 1869

Graf 2: Věková struktura obyvatelstva České republiky k 26. 3. 2011 | Age structure of population of Czech Republic, 26. 3. 2011

o vývoji obyvatel podle krajů v uplynulých více než 140 letech, který je pochopitelně odrazem jak přirozené měny, tak vývoje migrace ovlivněné řadou faktorů, ať již sociálně ekonomickým rozvojem oblastí, či vlivy politickými.

MEZINÁRODNÍ SPOLUPRÁCE

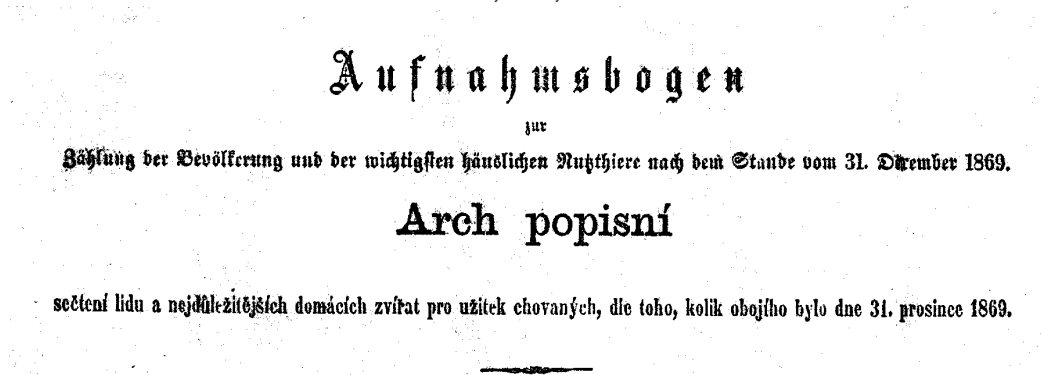
V souvislosti se sčítáním lidu z roku 1869 a obdobím druhé poloviny 19. století je na místě také připomenout **160 let trvající** a ve své době **unikátní a pozoruhodnou mezinárodní spolupráci**

v této oblasti. První mezinárodní kongres se konal v Bruselu již v roce 1853 (pod vedením významného belgického matematika a statistika A. Quételeta) a následovaly další. Tato v podstatě nepřetržitá spolupráce (s výjimkou snad válečných let) zatím vyústila v mezinárodní doporučení k jednotlivým populačním cenzům pro všechny země světa v zájmu srovnatelnosti dat, obsahující již nejrůznější postupy a doporučení metodické, obsahové aj., které jsou postupně zpřesňovány a doplňovány.

Pro zatím poslední sčítání lidu, domů a bytů Organizace spojených národů schválila rezoluci „Světový program sčítání lidu, domů a bytů kolem roku 2010“, na kterou navazují další dokumenty mezinárodních organizací. Pro Českou republiku, jako členskou zemi EU, se v přípravě, provedení a zpracování sčítání lidu 2011 stalo zásadním dokumentem „Nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) č. 763/2008“ a související prováděcí předpisy, které poprvé stanovily mnohé závazné prvky, týkající se zejména termínu sčítání, jeho obsahu, metodiky a některých výstupů.

Obr. 1: Sčítání lidu 1869 – sčítací formulář⁴⁾ | Census form 1869

Země, okres, obec místní, osada, číslo domu; kolik jest nájemníků i s držitelem domu.

4) Důležitou součástí „Archu popisního“ je mj. také tzv. NAUČENÍ, které vymezuje osoby podléhající sčítání, stanoví mnohé povinnosti ale i postupy, např. při bydlení osoby na různých místech, při zjištění neobydleného obydlí, povinnost mít připraveny nejrůznější doklady (křestní a oddací listy, domovské listy, živnostenské listy aj.) tak, aby „starosta obecní nebo úředníci popisující v ně mohli nahlédnout“, povinnost udat vše potřebné pravdivě s upozorněním na sankce za porušení předpisů se sčítáním souvisejících aj.

Pozn.: S ohledem na formát a čitelnost originálních tiskopisů sčítání 1869 je zde uveden opis českého znění zjišťovaných údajů spolu s vysvětlivkami k vyplnění.

Obr. 2: Sčítací formulář 1869 – údaje za osoby | Population census form 1869 – person

Name u. p. Familiennamen (Surname), Vorname (First Name), Adelsprädical und Adelsrang (Noble status and rank) Jméno, totiž jméno rodné (příjmení), jméno křestné, predikát a řád šlechtický.		Geschlecht (Sex) Pohlaví	Religion (Religion) Náboženství	Familienstand (Marital Status) Stav rodinný
Von jeder Wohnpartei sind in folgender Ordnung einzuschreiben: Das Familien-Oberhaupt, desen Ehegattin, die Ehegattin's Kinder nach dem Alter von dem Ältesten zum Jüngsten abwärts, insofern sie noch nicht selbständig sind. Benutzte in gemeinschaftlicher Haushaltung lebende Verwandte, Waisenkinder oder andere Personen, einschließlich der gegen Bezahlung oder ohne Bezahlung in Pflege aufgenommenen. Nur zeitweilig anwesende Familienglieder oder Fremde (Gäste). Diensteute und Hilfsarbeiter (Knechten, Lehrlinge, Compla u. dgl.) der Wohnpartei, welche bei ihr wohnen. Aster: Waisenkinder mit ihren Angehörigen und Dienstleuten (in deutscher Weise, wie es oben gesagt wurde). Bettgeher, Aufgenommenen u. dgl.		Das Geschlecht jeder Person ist durch die Nummer in der ersten Spalte anzugeben. Pohlaví každé osoby zapsané poznamená se číslem 1 v rubrice pro její pohlaví ustanovené.	hier ist anzuführen, ob die Person: Römisch-katholisch, Orthodox-unirt, Armenisch-unirt, Orthodox-nicht unirt, Armenisch-nicht unirt, Evangelisch-lutherischer Confession (Lutheraner), Evangelisch-reformirter Confession (Reformirte), Anglikanisch, Menonitisch, Unitarisch, Sectirlich, Mohamedanisch u. s. w. ist. Tuto se poznamená, zdali osoba zapsaná jest náboženství: římsko-katolického, řeckého sjednoceného, arménského sjednoceného, řeckého nesjednoceného, evangelického vyznání augšburského (luteránského), evangelického vyznání helvetického (reformovaného), reformovaného, anglikánského, menonitického, unitárního, židovského, mohamedánského a t. d.	Hier ist einzusetzen ob die Person: ledig, verheiratet, verwitwet, oder durch Auflösung der Ehe getrennt ist. Zde se napíše, zdali osoba zapsaná jest svobodná, ženatá, nebo vdaná, aneb rozvázaním manželství rozloučena.
Größe d. Hauses nebst sämtlich mit zapsati osoby alle pohlavě v tomto pořádku: Hlava rodiny, jeho manželka, syny a dcery dle let od nejstaršího dole, až do nejmladšího, pokud nejsou samostatní. Jiné v společném domácním hospodářství žijící příbuzní, sešvakřené nebo jiné osoby, počítaje v ně osoby za plat nebo zdarma v opatrování vzaté. Údy rodiny neb cizí lidi (hosty) toliko na čas přítomní. Lidi služební a pomocníky (tovaryše, učedníky, mládence kupecké a t. d.) držitele domu neb nájemníka, kteří u něho bydlí. Podnájemníky a jejich příslušné a lidé služební (tj. též spásohem, jako vjez říceno). Nocleháče, společněky ve světnici a t. d.		Das Geschlecht jeder Person ist durch die Nummer in der ersten Spalte anzugeben. Pohlaví každé osoby zapsané poznamená se číslem 1 v rubrice pro její pohlaví ustanovené.	hier ist anzuführen, ob die Person: Römisch-katholisch, Orthodox-unirt, Armenisch-unirt, Orthodox-nicht unirt, Armenisch-nicht unirt, Evangelisch-lutherischer Confession (Lutheraner), Evangelisch-reformirter Confession (Reformirte), Anglikanisch, Menonitisch, Unitarisch, Sectirlich, Mohamedanisch u. s. w. ist. Tuto se poznamená, zdali osoba zapsaná jest náboženství: římsko-katolického, řeckého sjednoceného, arménského sjednoceného, řeckého nesjednoceného, evangelického vyznání augšburského (luteránského), evangelického vyznání helvetického (reformovaného), reformovaného, anglikánského, menonitického, unitárního, židovského, mohamedánského a t. d.	Hier ist einzusetzen ob die Person: ledig, verheiratet, verwitwet, oder durch Auflösung der Ehe getrennt ist. Zde se napíše, zdali osoba zapsaná jest svobodná, ženatá, nebo vdaná, aneb rozvázaním manželství rozloučena.
Größe d. Hauses nebst sämtlich mit zapsati osoby alle pohlavě v tomto pořádku: Hlava rodiny, jeho manželka, syny a dcery dle let od nejstaršího dole, až do nejmladšího, pokud nejsou samostatní. Jiné v společném domácním hospodářství žijící příbuzní, sešvakřené nebo jiné osoby, počítaje v ně osoby za plat nebo zdarma v opatrování vzaté. Údy rodiny neb cizí lidi (hosty) toliko na čas přítomní. Lidi služební a pomocníky (tovaryše, učedníky, mládence kupecké a t. d.) držitele domu neb nájemníka, kteří u něho bydlí. Podnájemníky a jejich příslušné a lidé služební (tj. též spásohem, jako vjez říceno). Nocleháče, společněky ve světnici a t. d.		Das Geschlecht jeder Person ist durch die Nummer in der ersten Spalte anzugeben. Pohlaví každé osoby zapsané poznamená se číslem 1 v rubrice pro její pohlaví ustanovené.	hier ist anzuführen, ob die Person: Römisch-katholisch, Orthodox-unirt, Armenisch-unirt, Orthodox-nicht unirt, Armenisch-nicht unirt, Evangelisch-lutherischer Confession (Lutheraner), Evangelisch-reformirter Confession (Reformirte), Anglikanisch, Menonitisch, Unitarisch, Sectirlich, Mohamedanisch u. s. w. ist. Tuto se poznamená, zdali osoba zapsaná jest náboženství: římsko-katolického, řeckého sjednoceného, arménského sjednoceného, řeckého nesjednoceného, evangelického vyznání augšburského (luteránského), evangelického vyznání helvetického (reformovaného), reformovaného, anglikánského, menonitického, unitárního, židovského, mohamedánského a t. d.	Hier ist einzusetzen ob die Person: ledig, verheiratet, verwitwet, oder durch Auflösung der Ehe getrennt ist. Zde se napíše, zdali osoba zapsaná jest svobodná, ženatá, nebo vdaná, aneb rozvázaním manželství rozloučena.

- a) Pořád jdoucí číslo osob
- b) **Jméno**, totiž jméno rodné (příjmení), jméno křestné, predikát a řád šlechtický
Každý držitel domu nebo nájemník má zapsati osoby níže položené v tomto pořádku
  - Hlavu rodiny, jeho manželku, syny a dcery dle let od nejstaršího dole, až do nejmladšího, pokud nejsou samostatní
  - Jiné v společném hospodářství žijící příbuzné, sešvakřené nebo jiné osoby, počítaje v ně i osoby za plat nebo zdarma v opatrování vzaté
  - Údy rodiny nebo cizí lidi (hosty) toliko na čas přítomné
  - Lidi služební a pomocníky (tovaryše, učedníky, mládence kupecké a t.d.) držitele domu neb nájemníka, kteří u něho bydlí
  - Podnájemníky a jejich příslušné lidi služební (tj. též způsobem jako výše řečeno)
  - Nocleháře, společníky ve světnici a t.d.
- c) **Pohlaví** každé osoby zapsané poznamená se číslem 1 v rubrice pro její pohlaví ustanovené
- d) **Rok narození**
- e) **Náboženství**
Tuto se poznamená, zdali osoba zapsaná jest náboženství:
  - římsko-katolického
  - řeckého sjednoceného
  - arménského sjednoceného
  - řeckého nesjednoceného
  - evangelického vyznání augšburského (luteránského)
  - evangelického vyznání helvetického (reformovaného)
  - anglikánského
  - menonitského
  - židovského
  - mohamedánského a t.d.
- f) **Stav rodiny**
Zde se napíše, zdali osoba zapsaná jest
  - svobodná
  - ženatá nebo vdaná
  - aneb rozvázaním manželství rozloučena

g) Povolání nebo zaměstnání – Úřad, živnosti, řemesla

- Budiž co možná určité udáno, jakého způsobu jest, na př. kategorie úředníka, jestli ve službě nebo na penzi atd., v čí službě jest; které věci živnostník dělá nebo fabrikuje; jakého druhu jest právo obchodní a t.d.
- Provozují někdo několik živností, zapsána buď jeho živnost hlavní
- Ti, kdož nemají určité živnosti, mají udati, z čeho jsou živi, na př. majetníci důchodů, chudí prebendáři aj.
- Provozují manželka, děti nebo jiné osoby v bytu obývající, které mají přes 14 let, nějaké určité zaměstnání vlastní, aneb pomáhají otci rodiny pravidelně v zaměstnání, budiž to výslovně uvedeno; nenlí tomu tak, budiž v této rubrice poznamenáno, že vedou hospodářství, chodí do školy a t.d.
- Toliko u osob, které mají 14 nebo méně let, může se rubrika vyplnit čarou příční. Jsouli však zaměstnány při některé určité živnosti (na př. v nějaké fabrice, při nějakém řemesle, neb obchodu, při hornictví), budiž to udáno.

h) Povolání nebo zaměstnání – Postavení v práci nebo ve službě

Zde se udá

- zdali zapsaný provozuje zaměstnání vedle pojmenované samostatně neb jen jako pomocník,
- zdali jest na př. vlastníkem nebo pachtětem pozemku aneb zdali jest při hospodářství polním zaměstnán za mzdu měsíční (roční) neb za mzdu denní,
- zdali jest podnikatel neb spravuvodoucí ve fabrice nebo dělník,
- zdali jest mistr, tovaryš, učedník, nádeník a t.d. při některé činnosti
- zdali jest držitel nějakého obchodnictví, nebo účetník, mládenec a t.d.
- zdali jest ve službě při domácím hospodářství a t.d.

i) Místo narození

- Země, okres, osada

k) Příslušnost (Domácí – Cizí)

Zde se v náležitě rubrice poznamená číslem 1, zda osoba zapsaná jest v obci popisované domácí (zdali tu má právo domovské) nebo zdali jest cizí (nemá tu práva domovského)

l) Přítomný

Zdali jest osoba zapsaná přítomna nebo nepřítomná, označí se cifrou 1 v rubrice náležitě (dtto platí i pro bod m)

- Na čas přítomný, na př. co host na průcestí, když se nezdrží déle než měsíc
- Trvale přítomný, když se zdrží déle než měsíc

m) Nepřítomný

- Na čas nepřítomný, na př. na cestách, na návštěvě, když není nepřítomen déle měsíc
- Trvale nepřítomný, na př. ve studích, co čeledín, na vandru, ve vojsku, když jest nepřítomen déle než měsíc

n) Připomenutí

- Jestli zapsaný docela (na obě oči) osleplý nebo hluchoněmý, budiž to zde připomenuto.
- Též tu buď v každé případnosti náležitě udáno, příslušili zapsaný k vojsku aktivnímu (ke stálému vojsku, k loďstvu válečnému, ke správě vojska neb loďstva) k odpuštěncům službou řadovou povinným, k rezervníkům a obrancům zemským, k důstojníkům s výhradou charakteru vojenského vystoupilým, k důstojníkům, vojenským úředníkům neb stranám s pensí vojenskou nebo bez pense na odpočinutí daným, k podstranám penzionovaným nebo provisionovaným a k invalidům patentálním neb reservačním.
- Při každé osobě, která se poznamená co cizí, buď pojmenována obec (okres, země), ku které přísluší (v níž má právo domovské).
- Konečně tu buď udáno místo (obec, okres, země), kde se zdržuje osoba domácí za nepřítomnou zapsaná.

Odkaz na další základní prameny sčítání 1869:

- Podzimek, J. 1981. *Prameny demografického vývoje ČSSR*. Praha: Státní knihovna ČSR – Ústřední ekonomická knihovna – VÚSEI. S. 30, 31, 91, 93.
- *Historický lexikon obcí ČR 1869–2005, I. díl*. 2006. Praha: Český statistický úřad. S. 19, 20, 25.

Literatura a zdroje dat:

- Berrová, P. 2010. Nejstarší celozemské soupisy obyvatelstva a identifikace osob. *Veřejná správa*, 21. 10. 2010.
- Fajfr, F. – Jureček, Z. – Ullmann, O. 1960. *Sčítání lidu, domů a bytů*. Praha, Knihnice SÚS.
- *Historický lexikon obcí ČR 1869–2005*. 2006. Praha: Český statistický úřad.
- Kárníková, L. *Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754–1914*. 1965. Praha: Nakladatelství ČSAV.
- Pavlík Z. 1959. Dynamika hospodářské a společenské struktury obyvatelstva českých zemí. *Demografie*, 1. ročník. Praha: SÚS.
- *Sčítání lidu, domů a bytů 2011 – Pramenné dílo*. 2013. Praha: Český statistický úřad.
- Srb, V. 2004. *1 000 let obyvatelstva českých zemí*. Praha: Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum.
- *Statistický lexikon obcí České republiky 2013*. Praha: Český statistický úřad a Ministerstvo vnitra ČR.

Pohyb obyvatelstva České republiky ve městech nad 20 tisíc obyvatel v roce 2013

Population and vital statistics of the Czech Republic 2013: towns with more than 20,000 inhabitants

Město / Town	Počet obyvatel 1. 7. / Population 1 July	Počet obyvatel 31. 12. / Population 31 December	Sňatky / Marriages	Rozvody / Divorces	Živé narození / Live births	Potraty / Abortions	Země / Deaths	Přírůstek (úbytek) / Increase (decrease)			na 1 000 obyvatel / per 1 000 inhabitants				
								přirozený / natural	stěhováním / net migration	celkový / total	Sňatky / Marriages	Rozvody / Divorces	Živé narození / Live births	Země / Deaths	Celkový přírůstek / Total increase
Praha	1 244 762	1 243 201	5 531	3 002	13 867	4 239	12 149	1 718	-5 297	-3 579	4,4	2,4	11,1	9,8	-2,9
Brno	377 214	377 508	1 735	1 006	4 308	1 271	3 871	437	-1 256	-819	4,6	2,7	11,4	10,3	-2,2
Ostrava	296 308	295 653	1 164	805	2 951	1 095	3 315	-364	-1 404	-1 768	3,9	2,7	10,0	11,2	-6,0
Pízeň	167 701	168 034	730	498	1 668	748	1 768	-100	662	562	4,4	3,0	9,9	10,5	3,4
Liberec	102 159	102 301	456	334	1 127	459	1 008	119	69	188	4,5	3,3	11,0	9,9	1,8
Olomouc	99 272	99 489	479	273	1 153	374	1 019	134	-116	18	4,8	2,8	11,6	10,3	0,2
Ústí nad Labem	93 490	93 523	346	231	1 008	309	1 014	-6	-218	-224	3,7	2,5	10,8	10,8	-2,4
České Budějovice	93 291	93 253	399	276	982	407	964	18	-232	-214	4,3	3,0	10,5	10,3	-2,3
Hradec Králové	92 874	92 904	389	265	950	386	969	-19	-112	-131	4,2	2,9	10,2	10,4	-1,4
Pardubice	89 345	89 432	389	249	888	245	962	-74	39	-35	4,4	2,8	9,9	10,8	-0,4
Havířov	76 733	76 109	335	234	683	303	916	-233	-1 029	-1 262	4,4	3,0	8,9	11,9	-16,4
Zlín	75 239	75 278	319	215	708	257	827	-119	-158	-277	4,2	2,9	9,4	11,0	-3,7
Kladno	68 551	68 519	310	214	741	304	751	-10	-22	-32	4,5	3,1	10,8	11,0	-0,5
Most	67 308	67 332	258	180	634	336	737	-103	-55	-158	3,8	2,7	9,4	10,9	-2,3
Opava	57 938	57 931	239	162	539	261	548	-9	-114	-123	4,1	2,8	9,3	9,5	-2,1
Frydek-Místek	57 299	57 135	252	175	547	241	579	-32	-356	-388	4,4	3,1	9,5	10,1	-6,8
Karviná	57 302	56 848	237	157	495	240	740	-245	-749	-994	4,1	2,7	8,6	12,9	-17,3
Jihlava	50 561	50 510	209	142	546	202	503	43	-131	-88	4,1	2,8	10,8	9,9	-1,7
Děčín	50 131	50 104	181	152	535	260	544	-9	-176	-185	3,6	3,0	10,7	10,9	-3,7
Teplice	50 235	50 024	221	129	457	258	567	-110	-196	-306	4,4	2,6	9,1	11,3	-6,1
Karlovy Vary	50 042	49 864	212	136	394	149	524	-130	-178	-308	4,2	2,7	7,9	10,5	-6,2
Chomutov	49 163	49 185	160	129	457	240	530	-73	71	-2	3,3	2,6	9,3	10,8	0,0
Jablonec nad Nisou	45 368	45 453	190	117	493	248	441	52	96	148	4,2	2,6	10,9	9,7	3,3
Přerov	44 671	44 538	193	135	405	129	496	-91	-195	-286	4,3	3,0	9,1	11,1	-6,4
Mladá Boleslav	44 283	44 272	172	130	421	170	418	3	40	43	3,9	2,9	9,5	9,4	1,0
Prostějov	44 345	44 234	193	144	430	183	479	-49	-47	-96	4,4	3,2	9,7	10,8	-2,2
Třebíč	37 207	37 095	137	112	336	133	312	24	-253	-229	3,7	3,0	9,0	8,4	-6,2
Česká Lípa	36 926	36 805	176	121	394	206	301	93	-245	-152	4,8	3,3	10,7	8,2	-4,1

Třinec	36 225	36 077	169	97	324	132	447	-123	-201	-324	4,7	2,7	8,9	12,3	-8,9
Tábor	34 966	34 858	157	121	351	155	337	14	-180	-166	4,5	3,5	10,0	9,6	-4,7
Znojmo	33 860	33 805	133	125	348	151	319	29	-188	-159	3,9	3,7	10,3	9,4	-4,7
Příbram	33 449	33 450	160	103	342	120	350	-8	-95	-103	4,8	3,1	10,2	10,5	-3,1
Cheb	32 720	32 617	137	91	378	192	310	68	-274	-206	4,2	2,8	11,6	9,5	-6,3
Kolín	31 006	31 026	135	94	341	149	326	15	-66	-51	4,0	3,0	11,0	10,5	-1,6
Trutnov	30 822	30 808	133	89	309	123	339	-30	-22	-52	4,3	2,9	10,0	11,0	-1,7
Orlová	30 521	30 345	145	102	239	99	344	-105	-272	-377	4,8	3,3	7,8	11,3	-12,4
Písek	29 708	29 720	108	102	296	128	334	-38	-11	-49	3,6	3,4	10,0	11,2	-1,6
Kroměříž	28 934	28 921	89	75	270	101	379	-109	104	-5	3,1	2,6	9,3	13,1	-0,2
Šumperk	26 827	26 806	127	82	285	105	341	-56	-8	-64	4,7	3,1	10,6	12,7	-2,4
Usetín	26 659	26 668	114	70	262	95	281	-19	-130	-149	4,3	2,6	9,8	10,5	-5,6
Vهرské Hradiště	25 274	25 266	98	87	242	75	253	-11	-66	-77	3,9	3,4	9,6	10,0	-3,0
Litvínov	25 309	25 140	92	54	240	111	331	-91	-175	-266	3,6	2,1	9,5	13,1	-10,5
Hodonín	25 059	25 049	114	84	218	117	254	-36	-9	-45	4,5	3,4	8,7	10,1	-1,8
Český Těšín	25 063	25 000	101	63	233	101	271	-38	-68	-106	4,0	2,5	9,3	10,8	-4,2
Břeclav	24 899	24 956	118	59	257	106	239	18	13	31	4,7	2,4	10,3	9,6	1,2
Krnov	24 407	24 315	93	64	214	98	298	-84	-119	-203	3,8	2,6	8,8	12,2	-8,3
Litoměřice	24 229	24 136	114	90	241	102	273	-32	-148	-180	4,7	3,7	9,9	11,3	-7,4
Sokolov	23 928	23 879	117	69	216	92	270	-54	-48	-102	4,9	2,9	9,0	11,3	-4,3
Nový Jičín	23 728	23 676	78	70	233	116	244	-11	-44	-55	3,3	3,0	9,8	10,3	-2,3
Havířkův Brod	23 356	23 345	101	67	223	88	250	-27	-111	-138	4,3	2,9	9,5	10,7	-5,9
Chrudim	23 017	22 996	104	60	213	107	211	2	-188	-186	4,5	2,6	9,3	9,2	-8,1
Strakonice	22 949	22 922	105	72	263	85	239	24	-63	-39	4,6	3,1	11,5	10,4	-1,7
Vlašské Meziříčí	22 837	22 733	83	65	208	96	233	-25	-168	-193	3,6	2,8	9,1	10,2	-8,5
Kopřivnice	22 611	22 597	98	79	221	64	173	48	-100	-100	4,3	3,5	9,8	7,7	-2,3
Klatovy	22 436	22 367	96	82	213	77	249	-36	-21	-57	4,3	3,7	9,5	11,1	-2,5
Jindřichův Hradec	21 752	21 698	91	75	180	94	221	-41	-85	-126	4,2	3,4	8,3	10,2	-5,8
Žďár nad Sázavou	21 776	21 669	100	56	192	74	209	-17	-159	-176	4,6	2,6	8,8	9,6	-8,1
Bohumín	21 679	21 663	95	57	208	107	235	-27	-36	-63	4,4	2,6	9,6	10,8	-2,9
Vyškov	21 401	21 341	85	63	206	94	201	5	-160	-155	4,0	2,9	9,6	9,4	-7,2
Blansko	20 861	20 845	81	52	232	85	200	32	-28	4	3,9	2,5	11,1	9,6	0,2
Náchod	20 423	20 417	92	66	193	72	256	-63	46	-17	4,5	3,2	9,5	12,5	-0,8
Kutná Hora	20 391	20 349	82	70	183	79	222	-39	-82	-121	4,0	3,4	9,0	10,9	-5,9
Jirkov	20 088	20 029	79	62	193	106	197	-4	-197	-201	3,9	3,1	9,6	9,8	-10,0

Radek Havel

Pohyb obyvatelstva České republiky podle krajů a okresů v roce 2013 / Population and vital statistics of the Czech Republic 2013: regions and districts

Území / Region	Počet obyvatel 1. 7. / Population 1 July	Počet obyvatel 31. 12. / Population 31 December	Sňatky / Marriages	Rozvody / Divorces	Živé narození / Live births	Potraty / Abortions	Zeměti / Deaths				Přírůstek (úbytek) / Increase (decrease)			na 1 000 obyvatel / per 1 000 inhabitants				
							celkem / total	do 1 roku / within 1 year	do 28 dnů / within 28 days	přirozený / natural	stěhováním / migration	celkový / total	Sňatky / Marriages	Rozvody / Divorces	Živé narození / Live births	Zeměti / Deaths	Celkový přírůstek / Total increase	
Česká republika	10 510 719	10 512 419	43 499	27 895	106 751	37 687	109 160	265	151	-2 409	-1 297	-3 706	4,1	2,7	10,2	10,4	-0,4	
Hlavní město Praha	1 244 762	1 243 201	5 531	3 002	13 867	4 239	12 149	22	14	1 718	-5 297	-3 579	4,4	2,4	11,1	9,8	-2,9	
Středočeský kraj	1 297 209	1 302 336	5 252	3 793	14 218	5 038	12 924	23	11	1 294	9 226	10 520	4,0	2,9	11,0	10,0	8,1	
Beněšov	96 082	96 273	351	276	1 015	400	977	-	-	38	352	390	3,7	2,9	10,6	10,2	4,1	
Beroun	87 525	87 964	360	243	897	405	914	1	1	-17	797	780	4,1	2,8	10,2	10,4	8,9	
Kladno	160 400	160 767	689	489	1 762	730	1 726	2	2	36	747	783	4,3	3,0	11,0	10,8	4,9	
Kolín	97 441	97 705	363	275	1 064	373	1 040	4	3	24	402	426	3,7	2,8	10,9	10,7	4,4	
Kutná Hora	74 223	74 237	296	181	668	256	888	1	-	-220	98	-122	4,0	2,4	9,0	12,0	-1,6	
Mělník	104 050	104 151	401	330	1 041	438	1 056	1	-	-15	18	3	3,9	3,2	10,0	10,1	0,0	
Mladá Boleslav	124 698	124 943	507	343	1 292	424	1 170	2	1	122	351	473	4,1	2,8	10,4	9,4	3,8	
Nymburk	95 568	95 963	409	315	976	385	1 015	2	2	-39	723	684	4,3	3,3	10,2	10,6	7,2	
Praha-východ	157 938	159 765	640	492	2 106	570	1 285	4	1	821	3 356	4 177	4,1	3,1	13,3	8,1	26,4	
Praha-západ	130 007	131 206	510	388	1 674	468	1 022	4	1	652	2 228	2 880	3,9	3,0	12,9	7,9	22,2	
Příbram	113 959	114 033	494	313	1 147	376	1 238	2	-	-91	219	128	4,3	2,7	10,1	10,9	1,1	
Rakovník	55 318	55 329	232	148	576	213	593	-	-	-17	-65	-82	4,2	2,7	10,4	10,7	-1,5	
Jihočeský kraj	636 443	636 707	2 600	1 747	6 374	2 323	6 604	19	10	-230	326	96	4,1	2,7	10,0	10,4	0,2	
České Budějovice	188 512	188 965	832	508	1 962	725	1 823	5	4	139	562	701	4,4	2,7	10,4	9,7	3,7	
Český Krumlov	61 204	61 173	252	190	625	268	575	1	-	50	-108	-58	4,1	3,1	10,2	9,4	-0,9	
Jindřichův Hradec	92 120	92 002	348	238	836	348	967	3	-	-131	-89	-220	3,8	2,6	9,1	10,5	-2,4	
Písek	70 459	70 504	263	201	666	225	790	3	2	-124	104	-20	3,7	2,9	9,5	11,2	-0,3	
Prahatice	51 006	50 938	240	123	528	178	518	2	1	10	-102	-92	4,7	2,4	10,4	10,2	-1,8	
Strakonice	70 546	70 514	272	185	677	212	776	2	1	-99	-44	-143	3,9	2,6	9,6	11,0	-2,0	
Tábor	102 596	102 611	393	302	1 080	367	1 155	3	2	-75	3	-72	3,8	2,9	10,5	11,3	-0,7	
Přízeňský kraj	572 882	573 469	2 367	1 613	5 510	2 279	6 061	14	5	-551	1 333	782	4,1	2,8	9,6	10,6	1,4	
Domazlice	60 871	60 923	276	174	575	241	627	-	-	-52	117	65	4,5	2,9	9,4	10,3	1,1	
Klatovy	87 202	87 056	344	215	830	279	1 000	-	-	-170	-114	-284	3,9	2,5	9,5	11,5	-3,3	
Pízeň-město	185 631	186 077	790	556	1 840	804	1 928	6	1	-88	890	802	4,3	3,0	9,9	10,4	4,3	
Pízeň-jih	62 067	62 110	251	171	552	239	680	2	-	-128	75	-53	4,0	2,8	8,9	11,0	-0,9	

Plzeň-sever	76 378	76 673	319	210	744	294	712	2	2	32	409	441	4,2	2,7	9,7	9,3	5,8
Rokycany	47 817	47 799	175	130	448	179	569	2	1	-121	150	29	3,7	2,7	9,4	11,9	0,6
Tachov	52 916	52 831	212	157	521	243	545	2	1	-24	-194	-218	4,0	3,0	9,8	10,3	-4,1
Karlovarský kraj	300 999	300 309	1 300	879	2 826	1 150	3 186	3	3	-360	-1 057	-1 417	4,3	2,9	9,4	10,6	-4,7
Cheb	92 321	92 211	395	232	947	428	992	1	1	-45	-301	-346	4,3	2,5	10,3	10,7	-3,7
Karlovy Vary	117 573	117 297	496	382	1 012	368	1 258	1	1	-246	-325	-571	4,2	3,2	8,6	10,7	-4,9
Sokolov	91 105	90 801	409	265	867	354	936	1	1	-69	-431	-500	4,5	2,9	9,5	10,3	-5,5
Ústecký kraj	825 842	825 120	3 161	2 252	8 060	3 809	9 277	29	15	-1 217	-427	-1 644	3,8	2,7	9,8	11,2	-2,0
Děčín	132 179	131 975	476	405	1 293	622	1 445	5	2	-152	-413	-565	3,6	3,1	9,8	10,9	-4,3
Chomutov	125 068	124 963	451	338	1 165	597	1 300	5	3	-135	-208	-343	3,6	2,7	9,3	10,4	-2,7
Litoměřice	119 160	119 070	501	347	1 188	420	1 409	2	1	-221	-27	-248	4,2	2,9	10,0	11,8	-2,1
Louny	86 527	86 378	352	263	917	433	1 001	6	4	-84	-151	-235	4,1	3,0	10,6	11,6	-2,7
Most	114 637	114 419	423	276	1 064	553	1 346	3	1	-282	-304	-586	3,7	2,4	9,3	11,7	-5,1
Teplička	128 820	128 796	503	340	1 191	645	1 497	3	-	-306	836	530	3,9	2,6	9,2	11,6	4,1
Ústí nad Labem	119 451	119 519	455	283	1 242	539	1 279	5	4	-37	-160	-197	3,8	2,4	10,4	10,7	-1,6
Liberecký kraj	438 473	438 609	1 877	1 311	4 535	1 843	4 423	20	9	112	-97	15	4,3	3,0	10,3	10,1	0,0
Česká Lípa	102 891	102 811	465	338	1 050	494	965	7	2	85	-311	-226	4,5	3,3	10,2	9,4	-2,2
Jablonec nad Nisou	89 949	90 028	374	248	929	418	926	5	2	3	38	41	4,2	2,8	10,3	10,3	0,5
Liberec	171 126	171 385	749	533	1 847	704	1 695	6	4	152	226	378	4,4	3,1	10,8	9,9	2,2
Semily	74 507	74 385	289	192	709	227	837	2	1	-128	-50	-178	3,9	2,6	9,5	11,2	-2,4
Královhradecký kraj	552 053	551 909	2 268	1 543	5 451	1 961	5 918	11	5	-467	-570	-1 037	4,1	2,8	9,9	10,7	-1,9
Hradec Králové	162 572	162 651	675	464	1 637	626	1 680	5	1	-43	5	-38	4,2	2,9	10,1	10,3	-0,2
Jičín	79 155	79 168	308	191	752	247	912	-	-	-160	14	-146	3,9	2,4	9,5	11,5	-1,8
Náchod	111 659	111 595	449	312	1 113	368	1 222	2	2	-109	-170	-279	4,0	2,8	10,0	10,9	-2,5
Rychnov nad Kněžnou	79 016	78 933	324	232	784	281	787	2	2	-3	-233	-236	4,1	2,9	9,9	10,0	-3,0
Trutnov	119 651	119 562	512	344	1 165	439	1 317	2	-	-152	-186	-338	4,3	2,9	9,7	11,0	-2,8
Pardubický kraj	515 781	515 985	2 057	1 257	5 077	1 545	5 392	10	7	-315	-140	-455	4,0	2,4	9,8	10,5	-0,9
Chrudim	104 021	104 043	434	244	994	337	1 122	3	2	-128	-35	-163	4,2	2,3	9,6	10,8	-1,6
Pardubice	168 319	168 569	711	440	1 701	426	1 776	2	2	-75	407	332	4,2	2,6	10,1	10,6	2,0
Svitavy	104 676	104 622	398	240	981	358	1 097	2	1	-116	-233	-349	3,8	2,3	9,4	10,5	-3,3
Ústí nad Orlicí	138 765	138 751	514	333	1 401	424	1 397	3	2	4	-279	-275	3,7	2,4	10,1	10,1	-2,0
Kraj Vysočina	510 522	510 209	2 043	1 125	4 920	1 619	5 129	6	6	-209	-789	-998	4,0	2,2	9,6	10,0	-2,0
Havlíčkův Brod	94 856	94 843	394	222	917	289	1 011	2	2	-94	-116	-210	4,2	2,3	9,7	10,7	-0,4
Jihlava	112 253	112 220	460	279	1 155	411	1 157	2	2	-2	-42	-44	4,1	2,5	10,3	10,3	-0,4
Pelhřimov	72 323	72 224	280	130	649	246	802	-	-	-153	-34	-187	3,9	1,8	9,0	11,1	-2,6
Třebíč	112 464	112 372	415	272	1 032	307	1 094	1	1	-62	-399	-461	3,7	2,4	9,2	9,7	-4,1
Žďár nad Sázavou	118 626	118 550	494	222	1 167	366	1 065	1	1	102	-198	-96	4,2	1,9	9,8	9,0	-0,8
Jihomoravský kraj	1 168 577	1 170 078	5 043	3 000	12 403	3 775	11 629	29	19	774	654	1 428	4,3	2,6	10,6	10,0	1,2
Blansko	107 588	107 746	437	264	1 185	327	1 049	2	1	136	256	392	4,1	2,5	11,0	9,8	3,6
Bрно-město	377 214	377 508	1 735	1 006	4 308	1 271	3 871	9	6	437	-1 256	-819	4,6	2,7	11,4	10,3	-2,2

Území / Region	Počet obyvatel 1.7. Population 1 July	Počet obyvatel 31.12. / Population 31 December	Sňatky / Marriages	Rozvody / Divorces	Živé narození / Live births	Potraty / Abortions	Zeměti / Deaths			Přírůstek (úbytek) Increase (decrease)			Sňatky Marriages	Rozvody Divorces	Živé narození Live births	Zeměti Deaths	Celkový přírůstek Total increase	
							celkem total	do 1 roku within 1 years	do 28 dnů within 28 days	přirozený natural	stěhováním net migration	celkový total						
																		na 1 000 obyvatel / per 1 000 inhabitants
Bрно-venkov	209 884	210 729	878	526	2 388	619	1 984	9	7	404	1 658	2 062	4,2	2,5	11,4	9,5	9,8	
Břeclav	114 784	114 978	482	246	1 102	408	1 102	1	1	-	38	38	4,2	2,1	9,6	9,6	0,3	
Hodonín	155 905	155 742	662	452	1 386	444	1 579	3	2	-193	-230	-423	4,2	2,9	8,9	10,1	-2,7	
Vyškov	89 955	90 041	370	232	955	291	904	2	1	51	225	276	4,1	2,6	10,6	10,0	3,1	
Znojmo	113 247	113 334	479	274	1 079	415	1 140	3	1	-61	-37	-98	4,2	2,4	9,5	10,1	-0,9	
Olomoucký kraj	636 659	636 356	2 632	1 713	6 322	2 010	6 830	19	12	-508	-745	-1 253	4,1	2,7	9,9	10,7	-2,0	
Jeseník	40 005	39 910	124	112	352	124	420	-	-	-68	-211	-279	3,1	2,8	8,8	10,5	-7,0	
Olomouc	232 213	232 474	961	611	2 540	744	2 356	10	7	184	23	207	4,1	2,6	10,9	10,1	0,9	
Prostějov	109 306	109 223	460	307	1 048	367	1 199	2	2	-151	28	-123	4,2	2,8	9,6	11,0	-1,1	
Přerov	132 270	132 014	558	350	1 197	376	1 478	-	-	-281	-367	-648	4,2	2,6	9,0	11,2	-4,9	
Šumperk	122 865	122 735	529	333	1 185	399	1 377	7	3	-192	-218	-410	4,3	2,7	9,6	11,2	-3,3	
Zlínský kraj	586 594	586 299	2 383	1 381	5 585	1 803	6 354	22	17	-769	-625	-1 394	4,1	2,4	9,5	10,8	-2,4	
Kroměříž	106 792	106 692	428	269	1 005	342	1 271	6	5	-266	-37	-303	4,0	2,5	9,4	11,9	-2,8	
Uherské Hradiště	143 268	143 129	585	347	1 345	437	1 548	7	6	-203	-162	-365	4,1	2,4	9,4	10,8	-2,5	
Vsetín	144 443	144 362	581	322	1 412	441	1 459	4	3	-47	-266	-313	4,0	2,2	9,8	10,1	-2,2	
Zlín	192 091	192 116	789	443	1 823	583	2 076	5	3	-253	-160	-413	4,1	2,3	9,5	10,8	-2,2	
Moravskoslezský kraj	1 225 923	1 221 832	4 985	3 279	11 603	4 293	13 284	38	18	-1 681	-3 089	-4 770	4,1	2,7	9,5	10,9	-3,9	
Bruntál	95 563	95 172	344	250	828	409	1 083	5	3	-255	-446	-701	3,6	2,6	8,7	11,3	-7,3	
Frydek-Místek	212 508	212 537	912	574	2 034	701	2 215	7	3	-181	270	89	4,3	2,7	9,6	10,4	0,4	
Karviná	259 619	258 340	1 076	729	2 262	978	3 067	5	1	-805	-1 774	-2 579	4,1	2,8	8,7	11,8	-9,9	
Nový Jičín	151 927	151 899	619	409	1 507	460	1 544	5	3	-37	-24	-61	4,1	2,7	9,9	10,2	-0,4	
Opava	176 961	177 010	742	425	1 750	586	1 777	5	3	-37	-42	-69	4,2	2,4	9,9	10,0	-0,4	
Ostrava-město	327 345	326 874	1 292	892	3 222	1 159	3 598	11	5	-376	-1 073	-1 449	3,9	2,7	9,8	11,0	-4,4	
Radek Havel																		

Population

2013, ročník 68, číslo 4

V úvodním příspěvku s názvem **Poslední měsíc existence: místo konce života a umrtí ve Francii** (*S. Pennec – J. Gaymu – A. Monnier – F. Riou – R. Aubry – S. Pontone – Ch. Cases*) autoři po obecném seznámení s francouzskými realiiemi (délka dožití, změny místa umrtí v čase, srovnání se stavem v Evropě) čtenáře seznamují se způsobem provedení ankety „konec života ve Francii“ uskutečněné INEDem v roce 2010, na základě reprezentativního vzorku úmrtí v prosinci 2009, s velikostí zkoumané populace, s použitými metodami, a podrobně popisují výsledky této ankety. Mezi zkoumanými faktory je pohlaví a věk osob, místo pobytu členěné do kategorií – 28 dní před smrtí, 7 dní před smrtí, předvečer před smrtí a den úmrtí, dále příčina smrti a symptomy či faktory spojené s úmrtím.

Z výsledků vyplynulo, že měsíc před úmrtím žije doma celkem 50,8 % mužů a 38,4 % žen, tento podíl se pak v čase blížící se smrti postupně snižuje. Pomocí vícerozměrné analýzy autoři zjistili, že podstatný vliv na průběh konce života má věk a pohlaví. Především starší osoby a ženy tráví poslední měsíc svého žití v domově důchodců. Na umístění v nemocnici se podílí především konstatované příznaky, druh onemocnění a způsob ošetřování. Ne všechny klinické případy totiž umožňují pobyt osob doma (např. akutní případy, respirační problémy, zažívací těžkosti a další).

Dvojice švýcarských autorů (*C. Henchoz – B. Wernli*) ve svém příspěvku **Spokojenost párů ve Švýcarsku čelí rozdělení úkolů v domácnosti: dlouhodobý přístup** vycházejí z dlouhodobé analýzy dat panelu švýcarských domácností (obdoba našich rodinných účtů). Základní zjištění ukazuje, že uspokojení vyplývající z dělby práce v domácnosti klesá v případě nezletilých dětí, následně vzrůstá, aby se opět poklesl při odchodu do důchodu. Tyto probíhající změny mají tedy podobu „W“. Konkrétní podoba jeho průběhu se samozřejmě různí, ovlivněna je genderově či generačně, individuálně nebo vztahově. Spokojenost mužů je přitom ovlivněna především počtem hodin věnovaných práci v domácnosti. V případě žen je dána mnoha faktory a to včetně předpokladu zvyšující se rovnosti mezi ženami a muži v jednotlivých generacích. Obecně je možné

říci, že spokojenost mužů a žen z rozdělení úkolů v domácnosti závisí na jejich vnímání různých aspektů společenského života, které přesahují do sféry domácí.

Třetí příspěvek **Vztahy mezi adolescenty a prarodiči ve Švýcarsku: manželská separace a vyvážené spojení** pochází od autorů oddělení sociologie ženevské univerzity (*Al. Pillonel – C. Hummel – I. De Carlo*). Ve své sekundární analýze výsledků ankety Děti, adolescenti a jejich prarodiče v měnící se společnosti uskutečněné ve Švýcarsku v roce 2004, a vycházející z odpovědí 685 dětí ve věku 12–16 let autoři, ukazují, že styky mezi jmenovanými generacemi jsou méně intenzivní v případě rozvedených manželství než u manželství fungujících.

V příspěvku **Charakteristiky současné plodnosti sezdaných a nesezdaných párů v Rumunsku** (*J. M. Hoem – C. Mureşan – M. Hărăguş*) se dvě rumunské autorky spolu se švédským demografem věnují významu a vývoji nesezdaných soužití v Rumunsku v období 1985–2005. Vycházejí přitom ze šetření z roku 2005 věnovanému generacím a genderu. Po dlouhodobém srovnání vývoje manželských svazků a nesezdaných párů analyzují nejdříve souvislosti mezi oběma kategoriemi nejen v Rumunsku, ale v celé východní Evropě. Samostatně se zabývají plodností jak nesezdaných párů, tak obdobně i párů manželských. Plodnost žen z obou typů soužití pak srovnávají podle úrovně jejich vzdělání, respektive místa jejich původu. Výsledky zpracování ukazují, že rozdíl v plodnosti vdaných žen a žen žijících v nesezdaném soužití je malý, hodnoty jsou si podobné a odpovídají zhruba oficiálním údajům sčítání v roce 2002 (počet dětí narozených nesezdanému páru se pohyboval kolem 1,797, u manželských párů to bylo 1,720).

V části věnované zprávám z výzkumu je zařazena informace z Wittigensteinova centra demografie a globálního humanitního kapitálu ve Vídni nesoucí název **Korekce indikátorů skolarizace pomocí standardizace struktur podle věku** (*B. F. Barakat – R. E. Durham – C. Guimarães Rodrigues*). Názvy podkapitol jsou Kontexty výzkumu, Data a metody (některé indikátory skolarizace, standartizace struktur podle věku, empirická data). Součástí je případová studie „Indické státy“ včetně diskuze a shrnutí. Připojená statistická příloha prezentuje přehled dat z oblasti školství za jednotlivé indické státy.

Poslední oddíl časopisu je věnován recenzím, tentokrát bez sjednocujícího námětu. Šest recenzovaných

publikací zahrnuje práce především z Francie, dále z USA a Mexika. Mezi nejzajímavější z nich patří knihy *Náboženství a AIDS v Africe (A. Trinitapoli – A. A. Weinreb)* s dostatečně zřejmým obsahem a *Páry (manželské a nemanželské) v transformaci*

(*J. Quilodrán ed.*), ve které je pozornost věnována vývoji formování párů včetně jejich vývojových tendencí v Latinské Americe a zejména v Mexiku.

LP

Population et Sociétés

2014, č. 507–513

Leden, č. 507

Žít ve dvou bytech: především před a po aktivním životě

(*Ch. Imbert – G. Deschamps – E. Lelievre – C. Bonvalet*)
Text prezentuje výsledky ankety „Rodina a bydlení“, kterou pracovníci demografického institutu provedli ve Francii v roce 2011. Kolik lidí rozděluje svůj životní čas mezi dva domovy? Je tato mobilita charakteristická pro studenty a pracující nebo i pro osoby při rozpadu manželství a lidi v důchodu. Kolik těchto osob je a v jakém životním běhu a při kterých příležitostech byli ve dvou domovech? To jsou jen některé otázky tohoto zajímavého šetření. Text doplňují tři ilustrující grafy a kartogram ukazující regionální rozložení dvou míst bydlení ve Francii podle věku rezidenta.

Únor, č. 508

Zůstat bez dětí: Volba životního stylu proti proudu

(*Ch. Debest – M. Mazuy etc.*)

Autorky v příspěvku čtenáře seznamují nejen s výsledky ankety „Fecond“ uskutečněné v roce 2010, ale i z dalších šetření, které se věnují tématu bezdětnosti. Osoby bez dětí nebo deklarující, že nechťejí děti, jsou ve Francii velice minoritní skupinou. Jedná se zhruba jen o 5 % Francouzů. Kdo jsou tyto osoby? Jaké mají důvody pro svoji volbu? Statisticky řečeno se jedná zejména o osoby, které nežijí v páru, vysokoškolsky vzdělané ženy, muže s nízkou kvalitací a ty, kteří jsou na konci období plodnosti. Odpovědi těchto lidí mj. zněly – přání zůstat volný, mít se dobře bez dětí, zaujímat liberální postoje atd. Na grafech může čtenář sledovat rozdělení dobrovolné neplodnosti podle věku, důvody proč nemít

děti podle pohlaví a věku, a tytéž důvody členěné podle věku a vzdělání.

Březen, č. 509

1914–2014: století vývoje pyramidy věku ve Francii

(*G. Pison*)

Dlouholetý autor demografického bulletinu zvolil tentokrát přínosné téma, ve kterém ukazuje vývoj „stromu života“ ve Francii ve vybraných letech od začátku 1. světové války. V jednotlivých grafech za roky 1914, 1934, 1954, 1974, 1994 a 2014 spolu s komentujícím textem popisuje jeho změny v průběhu času. Lze tedy sledovat jeho podstatné modifikace související především s válkami v roce 1870, 1914–1918, 1939–1945 a rovněž s počátkem a koncem baby-boomu ve Francii začínajícího v poválečných letech 2. světové války a mizejícího na počátku sedmdesátých let. Připojena je tabulka hlavních demografických ukazatelů za metropolitní Francii mezi roky 1950–2013.

Duben, č. 510

Obětované generace: demografická bilance Velké války

(*F. Héran*)

Při příležitosti stého výročí začátku 1. světové války se autor nejdříve věnuje bilanci válečných ztrát celkem a ve vybraných válčících zemích (Rusko 2 mil. mrtvých a nezvěstných, 5 mil. zraněných; Německo 2 mil. mrtvých a nezvěstných, 4,2 mil. zraněných; Rakousko-Uhersko 1,5 mil. mrtvých a nezvěstných, 3,6 mil. zraněných). Podrobně se zabývá daty za Francii (1,5 mil. mrtvých a nezvěstných, 3,4 mil. zraněných). Provádí srovnání s vysokou kojeneckou a dětskou úmrtností v dané době a ukazuje na extrémní rok narození 1894, tedy rok narození mužů, kterým bylo v roce 1914 dvacet let. V případě tohoto roku narození se oba „zdroje“ podílely na 52 % ztrát mužů z této věkové skupiny. Nakonec autor připomíná snížení věku dožití o 11 let a text zakončuje otázkou dlouhodobě působících

vlivů na počty vdov. Jako obvykle nechybí doplňující grafy a seznam literatury.

Květen, č. 511

Krizе pilulky ve Francii: na cestě k novému modelu antikoncepce?

(N. Bajos – M. Rouzaud-Cornabas – H. Panjo – A. Bohet – C. Moreau – skupina Fécond)

Především mediální diskuse vedly k tomu, že se podle výsledků šetření v roce 2013 snížil ve Francii podíl antikoncepce pomocí pilulky (2010 – 50 %, 2013 – 41 %) a naopak se rozšířilo spektrum dalších používaných metod. Ilustrující grafy ukazují „Vývoj používaných metod antikoncepce ve Francii v letech 2010–2013 podle věku ženy“ a „Druhy antikoncepce v roce 2013 ve Francii členěné podle věku ženy“.

Červen, č. 512

Rodinná politika ve Francii a v Evropě: současný vývoj a dopady krize

(O. Thévenon – W. Adema – N. Ali)

Podle databáze OECD uplatňuje naprostá většina zemí EU rodinnou politiku. Její diference mezi jednotlivými zeměmi a v čase zvyšující se podpora rodin s dětmi je předmětem této práce. Podrobnější pohled je věnován rodinné politice v Nizozemsku a jejímu fungování v největších zemích Evrop-

ské unie – Anglii, Německu a především Francii. Z připojených grafů lze doporučit žebříček zemí EU podle výše výdajů na rodiny s dětmi nebo pořadí zemí podle stupně chudoby (Česká republika se v obou případech pohybuje v druhé polovině zemí a pod průměrem EU).

Červenec–srpen, č. 513

Potrat zůstává ve světě relativně častým úkonem, není ale již tak fatální

(C. Rossier)

Autorka z demografického institutu z univerzity v Ženevě se ve svém textu věnuje stále aktuálnímu problému potratovosti ve světě. Počet provedených potratů se mírně snížil (z 35 potratů v roce 1995 připadajících na 1 000 žen ve věku 15–44 let na 28 v roce 2008, přičemž polovina z nich byla provedena ilegálně. Zatímco v rozvojových zemích došlo k velmi nízkému úbytku (např. Afrika 1995 – 33, 2008 – 29) ve vyspělých státech byl tento pokles výrazný (např. Evropa 1995 – 48, 2008 – 27). Důležitým faktorem vývoje potratů bylo především rozšíření a praktická aplikace antikoncepčních metod. Specifickou situaci v Africe dokumentuje konkrétní příklad stavu potratů ve státě Burkina Faso.

LP

Comparative Population Studies – Zeitschrift für Bevölkerungswissenschaft

2010, 35, 1, 2. Wiesbaden: Federal Institute for Population Research

Od roku 2010 se německý recenzovaný vědecký časopis pro demografii a populační vědu vydávaný Spolkovým institutem pro populační výzkum objevuje nejen pod novým názvem, ale i v zásadně pozměněné podobě. Po 34 ročnících jsou všechny články publikovány vedle němčiny i v angličtině a jsou

bezplatně dostupné online na internetových stránkách www.comparativepopulationstudies.de.

V předmluvě prvního čísla ředitel Spolkového institutu pro populační výzkum Prof. Dr. Norbert F. Schneider nastiňuje hlavní odlišnosti nové podoby časopisu, jeho tematické zaměření a cílové ambice. Dále představuje

okruh vědeckých spolupracovníků periodika a seznamuje s recenzním řízením a publikačními zásadami.

Odborná studie **Rozdíly ve vzorcích plodnosti mezi východo- a západoněmeckými ženami** s podtitulem **Diferenciace rolí kulturního pozadí a transformačního procesu**, kterou připravil autor-ský kolektiv *Oliver Arránz Becker, Daniel Lois, Bernhard Nauck*, srovnává vzorce plodnosti podle parity u generací žen narozených v roce 1970 a později v bývalém východním a západním Německu. Cílem autorů je na základě dat z panelového šetření SOEP¹⁾ za období 1990–2006 zjistit, jakými faktory lze vysvětlit přetrvávající rozdíly v plodnosti východo- a západoněmeckých žen po znovusjednocení země. Zatímco pravděpodobnost narození 1. dítěte dosahuje vyšší hodnoty u náhodného výběru východoněmeckých žen, pravděpodobnost narození dítěte druhého pořadí zůstává v čase zřetelně vyšší u žen na západě Německa. Negativně na pravděpodobnost narození prvního dítěte u žen v nových spolkových zemích působí jejich výraznější profesní ambice, naopak pozitivní vliv má jejich silnější prorodinná orientace. Příznivý dopad na založení rodiny má podle autorů i tamní vyšší podíl žen bez náboženského vyznání, neboť partnerské vztahy jsou v důsledku toho nejen rychleji zakládány, ale i institucionalizovány. Nižší míru pravděpodobnosti narození druhého dítěte u východoněmeckých žen lze částečně zdůvodnit jejich vyššími pracovními cíli, nižším stupněm religiozity a nižší úrovni všeobecné životní spokojenosti. Autoři závěrem konstatují, že diferencované postoje a hodnoty pramenící z dlouhodobých sociokulturních rozdílů a odlišných politických systémů hrají při vysvětlení rozdílů v prokreačním chování východo- a západoněmeckých žen významnější a dlouhodobější roli než krátkodobý efekt ekonomických a biografických deprivací a nejistot vyvolaných transformačním procesem.

V dalším příspěvku s názvem **Změny v příjmu rodin po narození dětí v Německu mezi roky 1985 a 2004** jeho autor *Alexander Schulze* analyzuje finanční dopady a rizika vyplývající z narození dítěte bezprostředně po jeho porodu do prvního roku života

na blahobyt rodinných domácností. Pokouší se kvantifikovat rozsah příjmových rizik v závislosti na pořadí dítěte, jeho roku narození, pracovním profilu rodičů či příslušnosti domácnosti ke společenské vrstvě. S využitím longitudinálních dat ze socioekonomického panelu z let 1985 až 2005 dospěl k závěru, že příjmové ztráty rodin spojené s narozením dítěte v závěru zkoumaného období významně vzrostly. Především narození prvního dítěte představuje pro rodinu neúměrné ekonomické riziko, zatímco narození dětí dalších pořadí způsobuje výraznější změny v blahobytu rodin pouze zřídka. Negativní finanční dopady se navíc vyskytují pouze v rodinách s dvojnásobným příjmem a nejsilněji postihují vyšší společenské vrstvy. Zjištěné výsledky podle autora odkrývají určitou potřebu úpravy státních rodinných dávek. Domnívá se, že vedle zajištění adekvátní rodinné infrastruktury, která umožní matkám zůstat v zaměstnání, je potřeba oproti stávající praxi zvýšit vyplácené přídatky na děti a zároveň je nově diferencovat s ohledem na pořadí dítěte. Pro české čtenáře může být užitečný detailní rozbor jednotlivých finančních nástrojů německé rodinné politiky.

Příspěvek autorky *Darjy Reuschke* **Pracovně podmíněné dojíždění mezi dvěma bydlišti – charakteristiky multilokálního způsobu života v pozdní moderně** zkoumá stále významnější fenomén rozšířený ve vyspělých západních zemích na pozadí rostoucí flexibility pracovních trhů a zvyšující se zaměstnanosti vysoce kvalifikovaných žen – pracovní dojíždění mezi trvalým a přechodným bydlištěm. Smyslem článku je nejprve analyzovat charakteristiky, příčiny a motivy vzniku této multilokální formy uspořádání domácností a následně je porovnat s tradičním stěhováním za prací s cílem zjistit, za jakých okolností a kým je dojíždění preferováno. Výsledky dotazníkového výběrového šetření provedeného ve čtyřech německých metropolích (Berlín, Mnichov, Düsseldorf, Stuttgart) na vzorku přistěhovalých ve věku 25–59 let podle typu bydliště ukázaly, že množina pracovních pendlerů je velmi heterogenní. Mezi mužskými pendlery se vyskytuje jednak skupina mladých, svobodných a většinou bezdětných, jednak skupina starších, ženatých mužů

1) Socioekonomický panel – panelové šetření, které se koná v západním Německu od roku 1984, ve východním Německu od roku 1990 ve formě každoročních tazatelských vln. Vedle běžných sociodemografických ukazatelů obsahuje i údaje o osobních postojích, jako např. o profesních cílech, orientaci na rodinu, religiozitě apod.

žijících v domácnosti s dětmi. Naprostá většina žen dojíždějících za prací je naproti tomu bezdětná. Pendlování mezi dvěma bydlišti z pracovních důvodů je častější doménou mužů, kteří na rozdíl od žen dojíždí i v případě přítomnosti starších dětí v domácnosti. Společným znakem pendlujících mužů a žen je ve srovnání s německou populací vyšší vzdělání a častější obsazování kvalifikovanějších pracovních pozic. Přestěhování celé domácnosti do místa pracoviště namísto zřízení přechodného bydliště upřednostňují hlavně muži a ženy s malými dětmi.

Východiskem posledního příspěvku prvního čísla s názvem **Kohortní plodnost: srovnání výsledků úřední statistiky narozených a mikrocensálního šetření 2008** od autorky *Olgy Pötzsch* je rozsáhlé každoroční šetření domácností – mikrocensus – které v roce 2008 v Německu poprvé²⁾ poskytlo údaj o průměrném biologickém počtu dětí narozených jedné ženě. Do té doby bylo možné kohortní plodnost spočítat pouze z každoročních údajů ze statistiky narozených. Srovnání průměrného počtu dětí na jednu ženu pro generace 1933–1992 odhalilo u obou datových zdrojů na celostátní úrovni prakticky shodný průběh křivek. U starých spolkových zemí však vykazovaly hodnoty z mikrocensu pro generace žen 1938–1968 zpravidla vyšší hodnoty, což má podle autorky zjevnou příčinu v tamním vysokém podílu imigrantek. Relativně významná část z nich totiž porodila své děti ještě před přistěhováním do Německa, tudíž se nemohly promítnout do německé statistiky narozených. Naproti tomu v rámci mikrocensu jsou u žen retrospektivně zjišťovány počty všech dětí bez ohledu na místo, resp. zemi jejich narození. Jako spolehlivé řešení k redukování těchto odchylek proto autorka navrhuje vztáhnout výpočet kohortní plodnosti z dat mikrocensu nikoliv k populaci všech žen, ale pouze k těm, narozeným v Německu nebo přistěhovaným do Německa před 26. rokem jejich života. Závěrem však konstatuje, že srovnání obou statistik prokázalo dobrou konzistenci dat o plodnosti žen podle generací nejen pro Německo jako celek, ale i pro staré a nové spolkové země, což umožňuje zpracování detailních

analýz plodnosti v kombinaci s rozsáhlými socioekonomickými charakteristikami z mikrocensu.

Druhé vydání časopisu v roce 2010 začíná příspěvkem **Specifické míry plodnosti podle pořadí pro Německo** s podtitulem **Odhady na základě perinatální statistiky pro roky 2001–2008**, na němž pracoval kolektiv autorů *Michaela Kreyenfeld, Rembrandt Scholz, Frederik Peters, Ines Wlosnewski*. Až do roku 2008 nezjišťovala úřední statistika narozených v Německu žádné údaje o biologickém pořadí narozených dětí. V důsledku toho nemohly být spočteny důležité demografické ukazatele jako průměrný věk matky při narození prvního dítěte či bezdětnost žen. Ve snaze odstranit tento datový deficit byla v minulosti kombinována data z úřední statistiky s údaji z výběrových šetření. Další metodické řešení je představeno v tomto příspěvku, kde autoři využívají data z perinatální statistiky pro výpočet specifických měr plodnosti podle pořadí pro období 2001–2008. Perinatální statistika v Německu obsahuje údaje o všech porodech, které se uskutečnily v tamních nemocnicích, takže v ní nejsou zahrnuta zhruba 2 % porodů podstupených mimo nemocniční zařízení. V analýze senzitivity autoři zjišťují, jak robustní jsou odhadnuté hodnoty po zohlednění dodatečných informací z mimoklinických porodů. Výsledky analýzy naznačují, že perinatální statistika poskytuje spolehlivé odhady měr plodnosti podle parity, a to nezávisle na tom, zda jsou v ní mimoklinické porody započítány či nikoliv. Čtenáři mohou ocenit tabulky vývoje průměrného věku matek při porodu podle pořadí narozeného dítěte ve zkoumaném období za celé Německo i v členění na západní a východní část.

Analýze plodnosti se věnuje i další článek s názvem **Monitoring vývoje plodnosti v Německu: odhad měsíčních a ročních úhrnných plodností na základě předběžných měsíčních dat**, jehož autory jsou *Gabriele Doblhammer, Nadja Milewski a Frederik Peters*. V návaznosti na známá omezení německých zdrojů demografických dat představují sadu jednoduchých metod, které umožňují spočítat měsíční (mTFR) a roční úhrnnou plodnost (TFR) na základě předběžných či definitivních agregovaných měsíčních dat o narozených.

2) Do roku 2008 byly zjišťovány pouze údaje o dětech žijících v domácnosti, aniž by se rozlišovalo, zda se jedná o děti vlastní či nevlastní a nezohledněny zůstaly děti žijící mimo domácnost. Počínaje rokem 2008 se každý čtvrtý rok u žen ve věku 15–75 let na dobrovolné bázi zjišťuje počet narozených vlastních dětí.

Prezentované metody kladou minimální požadavky na kvalitu dat a lze je použít, i když nejsou za daný měsíc k dispozici údaje o věkové struktuře a počtu žen v reprodukčním věku. Kromě předběžné a definitivní úhrnné plodnosti za jednotlivé měsíce³⁾ a retrospektivního výpočtu předběžné úhrnné plodnosti za daný kalendářní rok z dostupných předběžných dat o celkovém počtu narozených v tomto roce autoři konstruují i prospektivní odhad úhrnné plodnosti za daný kalendářní rok, a to v okamžiku zveřejnění dat o narozených za prvních šest měsíců daného roku. Přínos prezentovaných metod spočívá zejména v tom, že i přes určité zjednodušující předpoklady poskytují poměrně přesné odhady vývoje úhrnné plodnosti nesrovnatelně dříve než oficiální německá statistika. Obecně lze pak význam průběžného sledování měsíčního vývoje plodnosti vnímat v tom, že je schopno relativně rychle podchytit nenadále vnější efekty vyvolané např. zavedením opatření rodinné politiky či nástupem sociální krize.

Německý demograf *Marc Luy* si ve svém příspěvku s titulem **Klasifikace povahy úmrtnostních dat sloužících pro odhady UN World Population Prospects 2004 a 2006** klade za cíl systematizovat charakter původu dostupných úmrtnostních dat a aplikované metody pro výpočet či odhad naděje dožití a na jejich základě vyvinout pětistupňovou klasifikaci všech zemí světa s více než 100 tisíci obyvateli. Klasifikace je založena na třech informačních zdrojích referujících o původu mortalitních dat jednotlivých zemí: na analytických zprávách UN World Population Prospects (WPP) pro roky 2004 a 2006 a na popisech dat a metod ve studii „Global Burden of Disease“ z roku 2006. Autor v článku prezentuje i celosvětovou situaci z hlediska dostupnosti a kvality mortalitních dat a změny, k nimž mezi oběma revizemi WPP došlo. Přestože zejména africké státy zaznamenaly zlepšení situace v oblasti datových zdrojů, zůstávají Afrika a s menšími omezeními i Jihovýchodní Asie regiony s nejméně úplnými a pravděpodobně i nejméně spolehlivými daty o úmrtnosti. Jako zdaleka nejhorší země, které nemají k dispozici žádná použitelná data pro zjištění úmrtnostních poměrů, jsou klasifikovány Západní Sahara a Guinea-Bissau. Příloha článku obsahuje zařazení zemí do jednotlivých klasifikačních skupin podle původu úmrtnostních dat použitých pro odhad naděje dožití publikovaný ve WPP 2004 a 2006 spolu s modelovými úmrtnostními tabulkami aplikovanými ve WPP 2006. Autor poukazuje na zajímavou skutečnost, jak významnou roli hrají ještě dnes ve světových demografických odhadech nepřímé metody a modelové úmrtnostní tabulky.

V posledním příspěvku druhého čísla nazvaném **Budoucí potřeba pečovatelských pracovních sil v Německu: modelové výpočty pro spolkové země až do roku 2020** jeho autor, *Carsten Pohl*, na pozadí demografického stárnutí německé populace představuje výsledky modelových výpočtů možného vývoje poptávky po odborných pracovnících v pečovatelské profesi do roku 2020 v jednotlivých spolkových zemích. Autor konstatuje, že v důsledku existujících rozdílů mezi jednotlivými spolkovými zeměmi v demografických strukturách a změnách i v různé míře rozšíření jednotlivých forem zaopatření (stacionární / ambulantní / rodinná péče) se nebude homogenně vyvíjet ani pracovní trh v oblasti péče o seniory. Podle prognózy statistických úřadů spolků a spolkových zemí se počet závislých osob v Německu, které potřebují péči, zvýší z 2,25 milionu v roce 2007 na téměř 2,9 milionu v roce 2020, což odpovídá nárůstu zhruba o 30 %. Relativně více závislých osob bude žít vlivem dřívějšího populačního úbytku a intenzivnějšího stárnutí obyvatel na východě země. Ve svých modelových projekcích pak autor odhaduje, že poptávka po pracovnících v pečovatelských službách by se mohla zvýšit z 561 tisíc v roce 2007 až na 900 tisíc⁴⁾ v horizontu projekce. Skutečný vývoj v tomto segmentu pracovního trhu bude významně záviset na angažovanosti pečujících rodinných příslušníků, u níž se předpokládá klesající tendence. Vedle toho bude hrát důležitou roli i možný nárůst produktivity v poskytování pečovatelských služeb, což je zohledněno v různých scénářích modelových výpočtů.

Štěpán Moravec

Štěpán Moravec

3) Průběžně aktualizované údaje o úhrnné plodnosti za jednotlivé kalendářní měsíce v členění na staré a nové spolkové země jsou volně dostupné online na stránkách Rostockého centra pro demografickou změnu www.zdwa.de pod názvem Geburtenmonitor.

4) Počty pracovníků v obou letech jsou přepočteny na ekvivalent plné pracovní doby.

**Výběr české demografické literatury
za 2. pololetí 2013 a 1. pololetí 2014**

I. Knižní publikace

1. Hesková, M. – Jilková, P. a kol. *Socioekonomické aspekty trvale udržitelného rozvoje České republiky 10 let po vstupu do Evropské unie*. České Budějovice: VŠERS, 2014, 172 s.
2. Janečková, E. *Pracovní právo a mateřství*. Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2013, 132 s.
3. Jeřábek, H. a kol. *Mezigenerační solidarita v péči o seniory*. Praha: SLON, 2013, 317 s.
4. Kaczor, P. Trh práce, pracovní migrace a politika zaměstnanosti ČR po roce 2011. Praha: Oeconomia, 2013, 244 s.
5. Keller, J. *Posvácení bezdomovců. Úvod do sociologie domova*. Praha: SLON, 2013, 290 s.
6. Langhamrová, J. – Šimpach, O. *Základy demografie – materiály ke cvičení*. Praha: Oeconomia, 2013, 121 s.
7. Langhamrová, J. – Vaňo, B. (eds.) *20 let samostatnosti z pohledu demografie ČR, SR, ČSR*. Praha: VŠE, 94 s. (elektronická publikace)
8. Novák, T. *O otcovské roli. Význam otce v rodinách*. Praha: Građa Publishing, a. s., 2013, 128 s.
9. Paloncycová, J. – Barvíková, J. – Štastná, A. – Svobodová, K. – Kuchařová, V. *Systém denní péče o děti do 6 let ve Francii a v České republice*. Praha: VÚPSV, v.v.i., 2013, 208 s.
10. Řežábek, K. *Asistovaná reprodukce v České republice 2010*. Praha: Ústav zdravotnických informací a statistiky ČR ve spolupráci s Národním registrem asistované reprodukce, 2013, 32 s.
11. Smetana, I. *Skrytý princip stárnutí. Fenomén stárnutí v novém světle poznání*. Olomouc: Fontána, 2013, 269 s.
12. Vidovičová, L. – Galčanová, L. – Kafková Petrová, M. a kol. *Stáří ve městě, město v životě seniorů*. Praha: SLON, 372 s.
13. *Další odborné vzdělávání zaměstnaných osob v roce 2010 (DOV)*. Praha: ČSÚ, 2013.
14. *Demografická příručka 2012*. Praha: ČSÚ, 2013.
15. *Demografická ročenka České republiky (2012)*. Praha: ČSÚ, 2013.
16. *Demografické ročenka měst (2003 ž 2012)*. Praha: ČSÚ, 2013.
17. *Demografická ročenka okresů (2012)*. Praha: ČSÚ, 2013.
18. *Demografická ročenka správních obvodů obcí s pověřeným obecním úřadem (2012)*. Praha: ČSÚ, 2013.
19. *Demografická ročenka správních obvodů obcí s rozšířenou působností (2012)*. Praha: ČSÚ, 2013.
20. *Dojíždka do zaměstnání a škol podle Sčítání lidu, domů a bytů 2011*. Praha: ČSÚ, 2013.
21. *Domácnosti jednotlivců*. Praha: ČSÚ, 2014.
22. *Ekonomická aktivita obyvatelstva*. Praha: ČSÚ, 2014.
23. *Kraje České republiky (2012)*. Praha: ČSÚ, 2013.
24. *Malý lexikon obcí České republiky 2013*. Praha: ČSÚ, 2013.
25. *Náboženská víra obyvatel podle výsledků sčítání lidu*. Praha: ČSÚ, 2014.
26. *Národnostní struktura obyvatel*. Praha: ČSÚ, 2014.
27. *Nesezdaná soužití (2011)*. Praha: ČSÚ, 2014.
28. *Obyvatelstvo České republiky podle místa narození*. Praha: ČSÚ, 2014.
29. *Obyvatelstvo podle způsobu bydlení*. Praha: ČSÚ, 2014.
30. *Okresy České republiky 2012*. Praha: ČSÚ, 2013.
31. *Plodnost žen*. Praha: ČSÚ, 2014.
32. *Potraty v roce 2013*. Praha: ÚZIS, 2014.
33. *Projekce obyvatelstva České republiky do roku 2100*. Praha: ČSÚ, 2013.
34. *Projekce obyvatelstva v krajích ČR do roku 2050*. Praha: ČSÚ, 2014.
35. *Příběh statistiky*. Praha: ČSÚ, 2014.
36. *Rodička a novorozenec 2012*. Praha: ÚZIS, 2013.
37. *Sčítání lidu, domů a bytů – analýza výsledků (za jednotlivé kraje ČR)*. Praha: ČSÚ, 2013.
38. *Sčítání lidu, domů a bytů – Pramenné dílo*. Praha: ČSÚ, 2013.
39. *Slovenská menšina v ČR a česká menšina v SR*. Praha: ČSÚ, 2014.
40. *Statistický lexikon obcí (2013)*. Praha: ČSÚ, 2013.
41. *Trh práce v ČR (1993 až 2012)*. Praha: ČSÚ, 2013.
42. *Věková struktura obyvatel podle dat sčítání lidu*. Praha: ČSÚ, 2014.
43. *Vývoj obyvatelstva České republiky (2012)*. Praha: ČSÚ, 2013.

II. Soubory údajů a analýzy

1. *Asistovaná reprodukce v České republice 2010*. Praha: ÚZIS, 2013.
2. *Cizinci v České republice podle dat sčítání lidu*. Praha: ČSÚ, 2014.
3. *Cizinci v ČR*. Praha: ČSÚ, 2013.
4. *Česká republika v číslech 2013*. Praha: ČSÚ, 2013.

36. *Zaostřeno na ženy a muže (2012)*. Praha: ČSÚ, 2013.
37. *Zemřelí 2012*. Praha: ÚZIS, 2013.
38. *Zemřelí podle seznamu příčin smrti, pohlaví a věku v ČR, krajích a okresech 2003–2012*. Praha: ČSÚ, 2013.
39. *Život cizinců v ČR*. Praha: ČSÚ, 2013.
- III. Výběr statí**
40. Buchtová, B. – Šmajš, J. – Kulhavý, V. – Okrajek, P. – Kukla, L. *Ontogenetická podmíněnost nezaměstnanosti*. Časopis lékařů českých (ČLČ), 2014, č. 1, s. 13–21.
41. *Demografické stárnutí a uplatnění seniorů na trhu práce: perspektivy aktivního stárnutí v České republice*. Fórum sociální politiky (FSP), 2013, č. 6, s. 26–29.
42. Driák, D. – Švandová, I. *Perspektivy mužské antikoncepce*. ČLČ, 2013, č. 6, s. 263–266.
43. Fait, T. *Může antikoncepce ovlivnit demografické ukazatele?* Praktická gynekologie (PG), 2013, č. 4, s. 283–286.
44. Fiala, T. – Langhamrová, J. *Modelování budoucího vývoje úhrnu pojistného a úhrnu vyplacených starobních důchodů v ČR*. Politická ekonomie (PE), 2013, č. 2, s. 232–248.
45. Hasmanová Marhánková, J. *Situace osob ve věku 45+ na trhu práce*. Rovné příležitosti do firem (RP), 2013, č. 4. Dostupné z: <<http://zpravodaj.feminismus.cz/cz/clanek/situace-osob-ve-veku-45-na-trhu-prace>>.
46. Hasmanová Marhánková, J. *Věková diskriminace na trhu práce*. RP, 2014, č. 1. Dostupné z: <<http://zpravodaj.feminismus.cz/cz/clanek/vekova-diskriminace-na-trhu-prace>>.
47. Hasmanová Marhánková, J. – Štípková, M. *Typologie prarodičovství v české společnosti – faktory ovlivňující zapojení prarodičů do péče o vnoučata*. Naše společnost (NS), 2014, č. 1, s. 15–26. Dostupné z: <http://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c3/a7239/f11/Typologie%20prarodicovstvi%20v%20ceske%20spolecnosti%20.pdf>.
48. Janečková, E. *Možnosti práci při patřené a rodičovské dovolené*. Práce & Mzda (PM), 2013, č. 7, s. 11–13.
49. Klímová Chaloupková, J. *Neformální péče v rodině: sociodemografické charakteristiky pečujících osob*. Data a výzkum (DV), 2013, č. 2.
50. Langhamrová, J. – Fiala, T. *Změny reprodukčního chování v České republice a jeho důsledky*. FSP, 2014, č. 3, s. 23–25.
51. Machovcová, K. *Jak udržet starší lidi na pracovním trhu*. RP, 2013, č. 3. Dostupné z: <<http://zpravodaj.feminismus.cz/cz/clanek/jak-udrzet-starsi-lidi-na-pracovnim-trhu>>.
52. Maříková, H. *Kombinace práce, rodiny a soukromého života v životních obdobích bez dětí v domácnosti*. FSP, 2014, č. 3, s. 15–19.
53. Maříková, H. – Lutherová, S. G. – *Péče o předškolní děti z pohledu rodičů: srovnání České a Slovenské republiky*. FSP, 2013, č. 4, s. 9–14.
54. Řežábek, K. *Principy a výsledky Národního registru asistované reprodukce*. PG, 2013, č. 4, s. 309–314.
55. Schmeidler, K. *Mobilita a demografické změny*. Veřejná správa (VS), 2014, č. 3, s. 22–23.
56. Slezáčková, A. *S přípravou na spokojené stáří můžeme začít již dnes*. RP, 2013, č. 3. Dostupné z: <<http://zpravodaj.feminismus.cz/cz/clanek/s-pripravou-na-spokojene-stari-muzeme-zacit-jiz-dnes>>.
57. Stuchlíková, Z. – Zapletal, P. *Stárnutí japonské populace: dopady a perspektivy*. Scientia et Societas (SS), 2013, č. 4, s. 65–80.
58. Šídlo, L. *Obyvatelstvo České republiky na počátku nového tisíciletí*. Kontakt (K), 2013, č. 3, s. 289–304. Dostupné z: <<http://casopis-zsfju.zsf.jcu.cz/kontakt/administrace/clankyfile/20131004100028283519.pdf>>.
59. Urbancová, H. – Vnoučková, L. *Dopad demografického vývoje na kontinuitu znalostí v organizacích České republiky*. Scientific Papers, 2014, č. 1, s. 170–184. Dostupné z: <<http://www.upce.cz/fes/veda-vyzkum/fakultni-casopisy/scipap/posledni-obsah.pdf>>.
60. Uzel, R. *Plánované rodičovství dříve a dnes*. PG, 2014, č. 1, s. 79–82.
61. Ventruba, P. a kol. *Aktuální otázky asistované reprodukce v České republice*. Česká gynekologie (ČG), 2013, č. 4, s. 392–398.
62. Vidovićová, L. *Kdy končí mládí, kdy začíná stáří a co je mezitím?* RP, 2013, č. 3. Dostupné z: <<http://zpravodaj.feminismus.cz/cz/clanek/kdy-konci-mladi-kdy-zacina-stari-a-co-je-mezitim>>.

63. Vidovičová, L. *Potřeba nové konceptualizace rodinné politiky s ohledem na stárnutí populace*. FSP, 2014, č. 3, s. 2–8.

Excerpované časopisy:

Česká gynekologie (ČG), Časopis lékařů českých (ČLČ), Data a výzkum – SDA info (DV), Fórum sociální politiky (FSP), Kontakt

(K), Naše společnost (NS), Politická ekonomie (PE), Práce & Mzda (PM), Praktická gynekologie (PG), Rovné příležitosti (do firem) (RP), Scientia et Societas (SS), Scientific Papers of the University of Pardubice: Series D (SP), Veřejná správa (VS).

MP

ČESKÝ
STATISTICKÝ
ÚŘAD

www.statistikaamy.cz

v mobilu i na tabletu

Adresa redakce: Český statistický úřad, Na padesátém 81, 100 82 Praha 10
Telefon: 274 054 248 E-mail: redakce@czso.cz

www.czso.cz

PODKLADY

Redakce přijímá rukopisy v tištěné a elektronické podobě. V průvodním dopise uveďte úplnou kontaktní adresu, včetně e-mailu.

ROZSAH PŘÍSPĚVKU:

Textová část studie by neměla přesahovat 20 normostran (1 NS = 1800 znaků vč. mezer), tj. 36 000 znaků včetně mezer. Příspěvky do oddílů: Sčítání lidu, Diskuse a Přehledy by neměly přesahovat 8 NS, recenze 4 NS, zprávy 2 NS a anotace literatury 0,5 NS. Je třeba, aby zasláná studie obsahovala abstrakt do 5 řádků (Ř) v angličtině, resumé do 20 Ř v angličtině, abecední seznam citované literatury a stručnou informaci o autorovi – jeho odborném zaměření a názvy nejdůležitějších prací (do 5 Ř). Do anglického čísla zasílá autor článek v angličtině ve stejném rozsahu jako do české verze.

Rukopis je třeba zaslat v textovém editoru Word, zdrojová data pro tabulky a grafy v programu Excel, obrázky a mapy ve formátu *.tif, *.jpg, *.eps. Tabulky, grafy a obrázky je třeba zařadit do textu, jednotlivé strany musí být očíslovány. Názvy i těla tabulek, grafů a obrázků musí být dvojjazyčné (česko-anglické).

Recenzní řízení je oboustranně anonymní. Rozhodnutí o publikování rukopisu, resp. závěru redakční rady, je autorovi sděleno do 14 dnů po zasedání redakční rady.

Redakce provádí jazykovou úpravu textu.

ZÁSADY PRO OPTIMÁLNÍ PODOBU PODKLADŮ

A. TEXTY (v textovém editoru MS Word)

1. V nastavení odstavce použijte pouze zarovnání VLEVO (na levou zářezku).
2. Vyznačování v odstavci (kurzívou, tučně) a používání indexů bude do sazby korektně přeneseno.
3. Nepoužívejte (v nastavení vypněte) funkci, která nuceně přesunuje do další řádky jednohláskové předložky a spojky (a, s, z, v, k apod.), jež by jinak vyšly na konec řádky.

B. GRAFY, OBRAZOVÉ SOUBORY

1. Pro zpracování grafů je kromě požadovaného typu (sloupcový, spojnicový, bodový apod.) nutné připojit zdrojová data v programu Excel.
2. Všechny obrazové soubory – např. mapy, fotografie ukládejte mimo textový soubor samostatně ve formátech *.tif, *.jpg, *.eps s odkazem v textu (graf 1, schéma 1 apod.).
3. Pro další technické zpracování je důležité, aby bitmapové soubory měly ve velikosti 1:1 rozlišení 300 dpi.

C. PRAVIDLA CITACÍ A POPISKY

Příklady základních druhů citací:

Monografie

- Roubíček, V. 1997. *Úvod do demografie*. Praha: Codex Bohemia. (U publikace s více než třemi autory se uvádí

jen příjmení prvního autora, za ním následuje zkratka aj., u zahraničních publikací et al.)

- Hantrais, L. (ed.). 2000. *Gendered Policies in Europe. Reconciling Employment and Family Life*. London: Macmillan Press.
- *Potraty*. 2005. Praha: Ústav zdravotnických informací a statistiky.

Články v časopisech

- Bakalář, E. – Kovařík, J. 2000. Otcové, otcovství v České republice. *Demografie*, 42, s. 266–272.

Pokud je časopis stránkovaný průběžně v celém ročníku, není nutný údaj o čísle.

Články ve sbornících

- Daly, M. 2004. Rodinná politika v evropských zemích. In *Perspektivy rodinné politiky v ČR*, s. 62–71. Praha: MPSV ČR.

Elektronické dokumenty

Je třeba uvést:

1. specifikaci média (on-line, CD ROM, databáze, datový soubor, disketa)
2. datum stažení (cit. 29. 10. 2005)
3. webovou adresu (dostupné z: <<http://www.czso.cz>>)

Přednášky z konferencí

Maur, E. Problémy studia migrací v českých zemích v raném novověku. Příspěvek přednesený na konferenci Dějiny migrací v českých zemích v novověku. Praha, 14. 10. 2005.

Seznam literatury a odkazy

Jednotlivé položky jsou řazeny podle abecedy, více prací od téhož autora je řazeno sestupně od nejstarší k nejnovější. Pokud má autor v seznamu v jednom roce více plošek, rozlišují se přidáním písmen a, b, c... za rok vydání.

Příklad:

Syrovátka, A. 1962a. Úrazy v domácnosti. *Česká pediatrie*, 17, s. 750–753.

Syrovátka, A. 1962b. Úmrtnost dětí v českých zemích na dopravní úrazy. *Časopis lékařů českých*, 101, s. 1513–1517.

Odkazy v textu na seznam literatury

(Srb, 2004); (Srb, 2004: 36–37); (Syrovátka aj., 1984).

Popisky tabulek a grafů (dodat v češtině a angličtině)

Tab. 1: Pohyb obyvatelstva, 1990–2010; Population and vital statistics, 1990–2010

Graf 1: Relativní věková struktura cizinců a obyvatelstva ČR celkem, 31. 12. 2009; Relative age distribution of foreigners and total population of CR, 31 Dec 2009

Demografie

revue pro výzkum
populačního vývoje

Demografie, revue pro výzkum populačního vývoje
Demografie, Review for Population Research

Vydává Český statistický úřad
Published by the Czech Statistical Office

ČESKÝ
STATISTICKÝ
ÚŘAD

Redakční rada **Editorial Board**:

Pavel Čtrnáct (předseda redakční rady **Chair of the Editorial Board**),
Marie Průšová (výkonná redaktorka **Managing Editor**),
Markéta Arltová, Boris Burcin, Elwood D. Carlson, Tomáš Fiala, Ludmila Fialová,
Zuzana Finková, Natalia S. Gavrilova, Richard Gisser, Klára Hulíková, Nico Keilman,
Juris Krumins, Věra Kuchařová, Jitka Langhamrová, Martina Miskolczi, Zdeněk Pavlík,
Michel Poulain, Mirjana Rašević, Jiřina Růžková, Jitka Rychtaříková, Eduard Souček,
Luděk Šídlo, Josef Škrabal, Terezie Štyglarová, Leo van Wissen

Adresa redakce: Na padesátém 81, 100 82 Praha 10 - Strašnice

Telefon: +420 274 052 834

E-mail: redakce@czso.cz

www.czso.cz

Časopis je v plném znění uveřejněn (od roku 2004) na internetu na adrese:
(<http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/demografie>).

Informace o předplatném podává a objednávky přijímá redakce.

Objednávky vyřizuje: Myris Trade, s.r.o., P.O.Box 2, 142 01 Praha 4,

Česká republika, e-mail: myris@myris.cz

Podávání novinových zásilek povolila Česká pošta, s.p., Odštěpný závod Praha
č.j. nov 6364/98 ze dne 9. 2. 1998

Grafická úprava: Chráněná grafická dílna Slunečnice, David Hošek

Grafický návrh: Ondřej Pazdera

Tisk: Český statistický úřad

Cena jednoho výtisku: 58,- Kč

Roční předplatné včetně poštovného: 327,- Kč

Indexové číslo 46 465, ISSN 0011-8265 (Print), ISSN 1805-2991 (Online),

Reg. Zn. MK ČR E 4781

Nevyžádané rukopisy se nevracejí.

Číslo 3/2014, ročník 56

Toto číslo vyšlo v září 2014

© Český statistický úřad 2014